

**İbtidai məktəb
və
məktəbəqədər
tərbiyə**

**1970-ci ildən
çıxır.
№ 1 (158)
yanvar-mart**

(Jurnal)

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin orqanı

2002

1

Y.Ş.Kərimov - Yenilik yollarında.....	3
<i><u>Fənlərin tədrisi və qabıqcıl təcrübə</u></i>	
M.Qasımova- İnkişafetdirici təlimin təşkilinə dair.....	7
Ş.Nuriyeva- İnteraktiv metodlardan istifadə təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsinin mühüm vasitəsidir	9
N.Şirinova- İnteraktiv metodlardan necə istifadə edirəm.....	12
İ.Həmidova- Riyaziyyat təlimində ədəd anlayışının genişləndirilməsinə dair.....	14
L.Qocayeva- Riyazi biliklərin tətbiqinin nəzəri- psixoloji əsasları.....	15
L.Həmdullazadə- Riyaziyyat dərslərində uşaqların inkişaf etdirilməsi.....	17
<i><u>Tərbiyə məsələləri</u></i>	
Uşaq Hüquqları Konvensiyası.....	23
M.Pirimova- Uşaqlar birliyi ilə işin təşkili.....	25
S.Həsənova- Kiçikyaşlı məktəblilərin intizam tərbiyəsi.....	28
S.Bağirova- Müəllim-şagird münasibətlərinin təlimin keyfiyyətinə tə'siri.....	31
<i><u>Psixologiya və defektologiya məsələləri</u></i>	
Ş.Abdullaeva- Kiçikyaşlı məktəblilərin həmyaşıdları və müəllimlə qarşılıqlı münasibətlərində müşahidə olunan bəzi məqamlar.....	34
O.Şahsuvarova- Zəif eşidən uşaqlarda eşitmənin inkişaf etdirilməsi.....	37
Y.İbadov- Pedaqoji təfəkkürün inkişafında «Mücərrəd kompozisiyalar şəklində tibbi - pedaqoji- psixoloji testlərin rolu.....	39
<i><u>Məktəbəqədər tərbiyə</u></i>	
R.Abbasova - Yeni pedaqoji təfəkkürə əsaslanan interaktiv metodların tətbiqi təcrübəsindən.....	43
A.Qurbanova - Riyaziyyatdan açıq məşğələ.....	46
X.İbrahimova- Uşaq şəxsiyyətinin inkişafında tərbiyəçinin rolu.....	50
D.Dadaşzadə - İnteraktiv təlim metodları və yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqi təcrübəsindən.....	53
<i><u>Məktəbsünaslıq</u></i>	
V.Xəlilov- Məktəbdaxili metodbirləşmələrin fəaliyyətinə dair.....	57
<i><u>Təhsildə yenilik</u></i>	
R.Mustafayeva- Açıq Cəmiyyət İnstitutunun «Addım- Addım» təhsil programı və onun mahiyyəti.....	61
N.K.İvankin, A.M.Kostin - XXI əsrdə ibtidai məktəb necə olmalıdır?.....	65
<i><u>A.Saiq 120</u></i>	
Emiliya Kərimova- Şair- pedaqoq.....	69
Suallara cavab.....	72

Baş redaktor: Y.Ş.Kərimov

Redaksiya hey'əti: A.Muradov, M.Musayev, N.Əliyeva, A.Həsənov, V.Xəlilov,
N.Alnağıyeva, S.Həmidov, Ə.Hüseynov, L.Məmmədova, R.Süleymanova.

Yığılmağa verilmiş: 05.03.2002. Çapa imzalanmış: 23.03.2002.

Kağız formatı 70x1081/6. Şərti çap vərəqi 6.5. Uçot nəşr vərəqi 6.

Sifariş № 18. Tirajı 800. Qiyməti 8 000 manat.

Redaksiyanın ünvanı: 370010, Bakı şəh., Azərbaycan prospekti, 40.

Tel: 93-84-41.

"Nağil evi"-nin mətbəəsində hazır depozitivlərdən çap olunmuşdur.

Ünvan: 370010, Bakı şəh., Tramvay döngəsi, 2/6.

Tel.: 98-56-38. Lisenziya: seriya AB №022157.

Y.Ş.Kərimov,
professor

Respublikamızın məktəblərində islahatın həyata keçirilməsi yeniliyə geniş üfüqlər açır. Bu gün təhsil sistemimiz elə bir şəraitdə fəaliyyət göstərir ki, ona dünyanın hər yerindən axın-axın informasiya daxil olur. Bu informasiyanın əksəriyyəti, şübhəsiz, Amerika, Fransa, Rusiya və İsrail dövlətlərinin təhsil sistemindən gəlir. Belə informasiya böllüğü bəzən onlarla tanış olan və mahiyyətini lazımınca dərk etməyənləri çaş-baş salır. Onlar indiyədək aydın təsəvvür etdikləri məsələlərə də şübhə ilə yanaşırlar. Beyinlərdə yaranmış düman bə'zilərinin cəsarətini azaldır, yeni mövqeni müəyyənləşdirmələrinə mane olur. Ona görə də təhsil sahəsində xarici təcrübəyə münasibət bir-birinə tam əks olan üç qütbə ayrılır. Birinci qrup alim, metodist və müəllimlər illərdən bəri alışdıqları sovet təhsil sisteminin müsbət tə'sirindən aralana bilmir, yaxud aralanmaq istəmirlər. İkinci qrup mütəxəssislər mövcud sistemi kökündən dəyişərək xarici ölkələrin təcrübəsini olduğu kimi məktəblərimizə köçürməyi tələb edirlər. Nəhayət, az da olsa, üçüncü qrupun nümayəndələri dünya təcrübəsini diqqətlə öyrənib, elmi cəhətdən təhlil etdikdən sonra ondan bəhrələnməyə müstəqil təhsil sistemi formalaşdırmağı üstün tuturlar.

Bu yanaşmaların nə birincisi, nə də ikincisi ilə razılışmaq olar. Birincilər tam mühafizəkarlar, ikincilər isə mahiyyətinə varmadan yenilik xatirinə hər şeyi qurban verməyə hazır olanlardır.

Pedaqoji ictimaiyyətin nümayəndələri, xüsusilə, yaşlı nəsil keçmiş ittifaqın təhsil sisteminin dünya şöhrətini inkar edə bilməz. Almaniya və Yaponiyanın təhsil sistemlərini ətraf-

lı təhlil etdikdən sonra onların mü-tərəqqi cəhətləri üzərində ustalıqla qurulmuş sovet təhsil sistemi az bir zaman içərisində təhsildə, nəticə e'tibarilə elmin müxtəlif sahələrində inqilab etdi. Dünyanın inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan bir çox dövlətləri bu sistemdən bəhrələndilər. Biz də həmin sistemin məhsuluyuq. Bu gün Azərbaycan təhsil sistemində olan uğurların əksəriyyəti üçün ittifaqa daxil olan digər xalqlarla birlikdə yaratdığımız həmin sistemə borcluyuq. Bununla belə, həyat yerində saymır, daim inkişafdadır. Dünyada həyatın bütün sahələri üzrə xəyalagəlməz dəyişikliklər baş verir. Əgər Sovetlər İttifaqı süquta uğramasaydı belə, şübhəsiz, bu gün öz təhsil sistemini bəyənməyəcək, islahatlar apararıqdı. Bu gün onun varisi olan ölkələrdə, xüsusilə Rusiyada aparılan axtarışlar, yenilikçilik təşəbbüsü bunu bir daha sübut edir. Deməli, yeniləşmə labüddür, həyatın tələbidir.

Biz dünyada baş verən bu prosedən kənarında qala bilmərik. Dünya təhsil sistemi ilə az-çox tanışlıq göstərir ki, öyrənilməli və məktəblərimizə gətirilməli şeylər çoxdur. Elə bir təhsil sistemi tapılmaz ki, onda nə isə diqqəti cəlb edən cəhət olmasın, ondan öyrənmək lazım gəlməsin. Bəs nə etməliyik? Şərqə, yoxsa Qərbə müraciət etməliyik? Konkret şəkildə Amerikanın, yoxsa İsrayılın, Fransanın, yoxsa Rusiyanın təhsil sistemini götürməliyik? Heç birini. Əgər biz buna çalışsaq da, nail ola bilmərik, çünki təcrübəni (sistemi) eynilə köçürmək mümkün deyil. Köçürülən ideyadır. Biz müstəqil dövlətdə yaşayırıq. Bu müstəqilliyə dünyanın heç bir dövlətinin keçmədiyi bir yolla gəlmişik. Elə bir yolla ki, o yalnız bizim azadlıq

uğrunda mübarizəmizin xarakteri, saysız-hesabsız şəhidlərin qanı bahasına sözumüzü dünyaya çatdırmağımızla izah oluna bilməz. Bu yol həm də bizim qədim tariximiz, mədəniyyətimiz, ədəbiyyatımız, dilimiz, milli mentalitetimiz, diqqətəlayiq adət-ənənələrimiz, amalımızla bağlı bir yoldur. Nəsimini Nekrasov, Novruz bayramını pasxa bayramı, muğamatı roken rolla əvəz etmək mümkün olmadığı kimi əsrlərdən bəri yaranmış, keçən əsrdə formalaşmış təhsil sistemini (xüsusilə tərbiyə sistemini) kökündən qazıb atmaq, hansı ölkəninə sistemini tətbiq etmək mümkün deyil. Təhsil sistemində təkamülə, təkmilləşməyə mövcud kök üzərində inkişafa üstünlük vermək lazımdır. Təkmilləşmə prosesində əcaib terminlərlə müəllimlərimizi qorxutmaq, onları çətinliklər qarşısında qoymamaq üçün sadə şəkildə geniş izahat işləri aparılmalı, hər şey aydın olmalıdır.

İbtidai təhsil sistemində yeniləşmə nəyin hesabına və necə gedə bilər? Hər şeydən əvvəl, biz öz təhsil sistemimizin keçdiyi yolu təhlil etməli, tarixən məktəblərimizdə nələrin, hansı həcmdə, nə üçün və necə tətbiq olunduğunu öyrənməli, təhsilimizin bugünkü durumunu qiymətləndirməli, nələrə ehtiyacın olduğunu dəqiqləşdirməliyik. Yalnız o zaman biz hansı yolla getməyin faydalı olduğunu, hansı ölkənin təcrübəsindən nələri götürməyin vacibliyini müəyyən edə bilərik.

Belə bir analitik qiymətləndirmə olmadığından bəzi müəllimlər, təhsil işçiləri hər nə görsələr yenilik adına qəbul edir, fərqi nə varmadan tətbiqinə can atırlar. Bəzən məktəbi yaxşı bilməyən, təlim pedaqogikası və psixologiyasından xəbəri olmayan şəxslər özləri üçün yeni olanın başqaları üçün də yeni olduğunu zənn edirlər.

Unutmaq olmaz ki, elm və texnika sahəsində yenilik sürətlə baş

verdiyi və nəticə dərhal göründüyü halda, pedaqogika sahəsində bu iş çox ləng gedir, nəticəsi çox gec görünür. XVIII əsrdən indiyədək təlimin metodları və prinsiplərində, dərsin tipləri və quruluşunda cüz'i dəyişikliklər baş vermişdir. Təsadüfi deyildir ki, son illərdə təhsil sistemində əsaslı dəyişikliklərin aparılması mühüm problem kimi hamımızı düşündürür.

Bu gün məktəblərimizə ayaq açan yeniliklərin bir çoxu əslində yeni kəşf, ixtira deyil, uzun illər boyu müəllimlərimizin öz fəaliyyətlərində tətbiq etdikləri və yeni libasda, yeni adla peyda olan metod və priyomların, vasitə və prinsiplərin, texnologiyaların təkmilləşmiş variantıdır. Məgər əvvəllər bütün müəllimlər hər bir dərstdə yalnız yaddaşa əsaslanmışlar? Məgər 35 il bundan əvvəl akademik L.V.Zankovun sistemi üzrə işləyən üçillik ibtidai təlim sisteminin ana xətti yaddaşa deyil, təfəkkürə əsaslanmaq deyildi? Məgər o zamanlar dərslərdə düşündürücü, problem situasiya yaradan suallar qoyulmurdu? Şagirdləri düşündürmək, onların təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi heç kəsin yadına düşmürdü? Məgər müəllim şagirdlərin əqlini hərəkətə gətirən suallara müraciət etmirdi? 60-cı illərdə təlimin intensivləşdirilməsi təhsilin keyfiyyətini yüksəltmirdimi? 70-ci illərdə respublikanın bütün məktəblərində problemlə təlimin tətbiq olunması, problemlə şərhin, qismən axtarıcılığın, tədqiqatçılıq metodunun tətbiqini tələb etmirdimi? 80-ci illərdə təlim prosesinin optimallaşdırılması sahəsində aparılan işlərin məktəbə təsiri yox idi? Müəllimin özünü, şagirdlərini yükləmədən, yormadan, az vaxt içərisində çox, yüksək keyfiyyətli bilik, bacarıq və vərdişlər verməsi ilə təlim prosesinin optimallaşdırılması təmin olunmurdu mu?..

Bu gün sərhədləri aşıb ölkəmizə gələn bütün yeniliklərdə «şagirdlərə öyrənməyi öyrətmək» ideyası təqdim olunan hər hansı sistemin mərkəzinə

qoyulur. Halbuki bu ideya 150 il əvvəl K.D.Uşinski tərəfindən irəli sürülmüşdür. Keçən əsrin ortalarına yaxın pedaqoq müəllimlərimiz bu ideyanı döndə-döndə bizə təlqin etmişlər. Məktəblərimizdə həmişə buna əməl olunması tələb edilmişdir. Bunları xatırlatmaqda məqsədim odur ki, həmin ideyalar keçən əsrin ikinci yarısında yüksək göstəricilər əldə etməyə imkan vermiş, lakin onların geniş ölçüdə sistemli tətbiqi üzrə əsaslı iş apara bilmədiyimizdən, bütün bunlar kompaniya xarakteri dışı olduğundan sonrakı nəsillərə ötürülməmiş, ömrü uzun olmamışdır. Bu gün biz həmin ideyaların hansı ölkədə, hansı məzmununda, hansı adla gəlməsindən asılı olmayaraq onları təqdim edənlərə minnətdarlığımızı bildirməli və həmin mütəxəssislərin irəli sürdükləri yeni səmərəli ideyaların tətbiqinə geniş yol açmalıyıq.

Son illərdə Dünya Bankı, Açıq Cəmiyyət İnstitutu (Soros) və digər xarici cəmiyyətlər öz təhsil sisteminin yeniliklərini, öz texnologiyalarını təqdim edirlər. Üç ildir ki, Dünya Bankının təşkil etdiyi 20 pilot məktəbində xeyli iş görülmüşdür. Həmin məktəblər təmir olunmuş, müəyyən tədris ləvazimatı ilə təchiz edilmiş, dərsin kooperativ metodla (bloklarla) təşkilinə başlanmışdır. İndi həmin məktəblər üçün integrativ tədris proqramları hazırlanır, yaxın gələcəkdə dərslərin hazırlanması nəzərdə tutulur. Pilot məktəblərində iş sistemi tədris prosesinin nəticələri bəyənilərsə, təcrübə respublikamızın bütün məktəblərində tətbiq olunacaqdır.

Açıq Cəmiyyət 4 ildir ki, respublikamızın məktəbəqədər müəssisələrində işə başlamış və uğurlar əldə etmişdir. Üç ildir ki, ibtidai siniflərdə də onların texnologiyası tətbiq olunur. Anadan olandan on yaşmadək uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş demokratiya dəyərlərinə əsaslanan bu yeni təhsil modeli uşaqların ilkin

təhsili sahəsində Amerika, Avropa təhsil ənənələri ilə Azərbaycanın təhsil ənənələrinin birləşdirilməsinə xidmət edir. Bu layihələr uşaqların tərbiyəsində humanist psixologiya və pedaqogika prinsiplərinə əsaslanır. Layihənin məqsədi uşaqları həyata, cəmiyyətin demokratikləşdirilməsində fəal iştirak etməyə hazırlamaqdır. Bu istiqamətdə uşaqlar dəyişiklikləri qəbul etməyə, təhsil almağa sə'y göstərməyi, müstəqil seçim aparmağı yaradıcı və tənqidi düşünməyi, problem qaldırmağı və onu həll etməyi bacarmalı, özünü cəmiyyətin bərabərhüquqlu bir üzvü hesab etməlidir. Dünya Bankının texnologiyasının da bu texnologiyaya oxşar cəhətləri çoxdur.

Dünya Bankı və Açıq Cəmiyyət İnstitutunun təklif etdiyi təcrübədə diqqəti cəlb edən bə'zi cəhətləri nəzərdən keçirək.

1.Şagirdə təhsil prosesinin bərabərhüquqlu tərəfi kimi baxmaq. Tədris edən, tərbiyə verənlə onu alan arasında yüksək insani münasibətin yaranması. Şagirdlərdə müəllimə hörmət, müəllimlərdə şagirdlərə məhəbbət və qayğı hissənin yaranması. Əməkdaşlıq pedaqogikasının formalaşması.

2.Şagirdin gələcək həyatında, praktik fəaliyyətində lazım olmayacaq ikinci dərəcəli mə'lumatlarla, nəzəri materillarla yüklənməməsi. Onlara əldə etdikləri ilə əlaqədar müvafiq bacarıq və vərdişlərin verilməsi.

3.Tə'lim prosesində şagirdlərin yalnız müəllimi dinləmələri, onun dediklərini mənimsəmələri ilə kifayətlənməmək. Onları bir subyekt kimi fəal dərk etmə prosesinə, müəllimlə, yoldaşları ilə canlı dialoqa qoşmaq. Onlara öyrənməyi öyrətmək.

4.Sinifdə dərş sisteminin mə'lum qəlibə salınmış formasından əl çəkərək mövzudan, məqsəddən asılı olaraq dərşin müxtəlif formalarda interaktiv metodlarla təşkilinə nail olmaq. Dərşdə uşaqları qruplara ayırıb, hər bir qrupa mövzu ilə bağlı ayrıca

tapşırıq vermək, tapşırıqların qrupun səyi ilə (kollektiv) yerinə yetirilməsinə nail olmaq. Hər bir qrupun əməyinin nəticəsini sinfin malı etmək.

5. Müəllimlərin pedaqoji, psixoloji, metodik hazırlığının yüksəldilməsini təmin etmək üçün səmərəli seminarlar, məsləhətlər, məşqlər təşkil etmək.

6. Valideynlərin tədris prosesinə tərəfdaş və müttəfiq kimi «daxil olmalarına» proqramların həcmi, sistemi, təlim – tərbiyə prosesinin təşkili ilə əlaqədar onların məsləhət vermələrinə, bilavasitə iştirak etmələrinə şərait yaratmaq.

7. Təlim prosesində şagirdlərin inkişaf etdirilməsinin ön plana çəkilməsi. Dərsdə, digər məşğələlərdə şagirdləri problem qarşısında qoymaq, problem situasiyanın köməyi ilə onların təfəkkürünü fəaliyyətə gətirmək, hər bir fərdin mühakimə yürüdərək əqli nəticəyə gəlməsinə nail olmaq.

8. Təhsildə bərabərlik probleminin həlli istiqamətində işi gücləndirmək. Hər bir vətəndaşın təhsil almaq hüququna əsaslanaraq uşaqların yaşadıkları sosial şəraitin, təhsil aldıqları şəraitin, tədris ləvazimatı ilə

təchiz olunma vəziyyətinin, bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnmə səviyyələrinin və s. yaxşılaşdırılması.

9. Təhsildə səmərəliliyin artırılması və keyfiyyətin yüksəldilməsi.

10. Təhsildə obyektiv qiymətləndirmənin təmin edilməsi. Şagirdin, müəllimin, təhsil müəssisəsinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi mexanizminin işlənməsi.

11. Təlimin informatlaşdırılması, məktəblərin kompüterləşdirilməsi və yeni texnologiyaların həyata keçirilməsində ondan istifadə olunması.

12. Məktəbin alternativ dərslər və dərslər vəsaitləri ilə təchiz olunması.

13. Uşaq bağçası ilə məktəbin arasında varisliyin təmin edilməsi. Bu məqsədlə imkan daxilində uşaq bağçası-məktəb kompleksindən də istifadə olunması.

14. İbtidai təlimin idarə olunmasının düşünülmüş sisteminin işlənməsi və s.

Təhsil islahatının həyata keçirildiyi dövrdə bizi düşünməyə vadar edən belə təklif və tösiyələrin sayını artırmaq mümkündür. Vəzifəmiz onların hər birinin mahiyyətini öyrənmək və fəaliyyətimizdə tətbiq etməkdən ibarətdir.

ƏZİZ MÜƏLLİMLƏR!

Biz Təhsil İslahatının həyata keçirildiyi bir şəraitdə fəaliyyət göstəririk. Ciddi axtarışların getdiyi hazırkı dövrdə dərslərlərin stabilliyini təmin etmək mümkün deyil. Qarşıdakı dərslər üçün ciddi hazırlıq işləri gedir. Təhsil Nazirliyinin göstərişi ilə mövcud dərslərlərin həcmi xeyli azaldılmışdır. Həcm azalması istər-istəməz məzmununda müəyyən dəyişikliklərin aparılması deməkdir.

1992-ci ildən indiyədək aparılan müşahidələr, müəllimlərin fikir və mülahizələri də "Azərbaycan dili" dərslərində bəzi dəyişikliklərin edilməsi zərurətini irəli sürür.

Bu gün "Azərbaycan dili" dərslərlərinin məzmununda, quruluşunda yaxşılaşdırma müəyyən dəyişikliklər edilir. Şübhəsiz, bu dəyişikliklər bütövlükdə tədrisin məzmunu və idarə olunmasında müəyyən dəyişikliklərin aparılmasını təklif edəcəkdir. Dərslərlərdə edilən hər hansı dəyişiklik tədris komplektində - dərslərlərə rəhbərliklər, metodik göstərişləri, metodik işləmələri, onlarla əlaqədar vəsaitləri dəyişikliklərə məruz qoyur: məsələn, hazırda məktəblərin istifadəsində olan imla və ifadə mətnləri məcmuələri dəyişilməlidir. Onsuz da 2000-ci ildə aparılmış planlaşdırmalarda bir neçə bölmədən sonra yoxlama imlaların verilməsi mümkün olmadığından izahlı və ya xəbərdarlıqlı imla mətnlərinə yoxlama xarakteri vermək müəllimlərin ixtiyarına buraxılmışdır. Rübzlərin və dərslər üçün yoxlama işinin verilməməsi də çətinlik törədir. Bunları və buna bənzər başqa halları qaydaya salmaq məqsədilə yeni imla və ifadə mətnləri hazırlanır.

İNKİŞAFETDİRİCİ TƏ'LİMİN TƏŞKİLİNƏ DAİR

Minurə Qasımova,

210 nömrəli məktəbin sinif müəllimi

Tə'lim və inkişaf anlayışı bir-biri ilə üzvi surətdə əlaqədardır. Sübut olunmuşdur ki, uşaqların ümumi inkişaf səviyyəsi nə qədər yüksək olarsa, onların tə'lim prosesi də bir o qədər müvəffəqiyyətlə keçər, uşaqlar yeni materialın dərk olunmasına daha çox cəhd göstərirlər. Əgər tə'lim prosesi uşağın təfəkkür imkanlarının inkişafına stimül yaradırsa, deməli, onun ümumi inkişafına kömək göstərəcəkdir.

Tə'lim prosesi inkişafetdirici olmalıdır. Bu zaman kiçikyaşlı məktəblilərin psixoloji, fiziki imkanları nəzərə alınmalıdır. Buraya onların son dərəcə impulsiv və çəvik olması, yüksək həssaslığı, sosial təcrübəsi daxildir.

Altıyaşlıların tə'liminin müvəffəqiyyətli, cəlbədicə xarakter daşması üçün maraqlı və əyləncəli oyunlara da yer vermək lazımdır.

Ana dili və riyaziyyatdan didaktik oyun şəklində aparılan inkişafetdirici tapşırıqlar şagirdlər tərəfindən yeni biliklərin asan mənimsənilməsinə kömək edir.

Riyaziyyata aid çalışmalar:

1. Bu üçbucağın içərisində neçə üçbucaq var?

(5 üçbucaq)

2. Düzbucaqlının daxilində neçə üçbucaq var?

(8 üçbucaq)

3. 1 və 6 rəqəmindən istifadə edərək ən böyük və ən kiçik üçrəqəmli ədədləri yaz.

4. $10 - 7 = 3$ yazılışında hansı əməl buraxılmışdır?

5. Ağacda üç quş vardı. Əli güllə ilə onlardan birini vurdu. Ağacda neçə quş qaldı? (heç biri).

Belə tapşırıqlar şagirdlərdə böyük marağa səbəb olur və onların riyazi təfəkkürünü inkişaf etdirir.

İbtidai siniflərdə şagirdlərdə yaradıcı fəaliyyəti inkişaf etdirmək üçün qarşıya sual qoymaq lazımdır. Bu, uşağı yaradıcı fəaliyyətə istiqamətləndirir, onları axtarışa səfərbər edir.

Tə'lim prosesində şagirdlərdə müşahidəçilik, müqayisə etmək, təhlil-tərkib ümumiləşdirmə, mücərrədləşdirmə, əqli nəticəyə gəlmə kimi mühüm təfəkkür əməliyyatları formalaşır. Bu, xüsusilə, ana dili və riyaziyyat tə'limində həyata keçirilir.

Riyaziyyat tə'liminin inkişafetdirici tə'siri onun məzmunundan, şagirdlərin fəaliyyətindən və müəllimin malik olduğu konkret vasitələrdən asılıdır. Tə'limin inkişafetdirici xarakter daşması üçün xüsusi çalışmalar seriyasının hazırlanması, şagirdlərin fəaliyyətinin materialın öyrənilməsi ilə əlaqələndirilməsi, dərs və sinifdən xaric işin əlaqələndirilməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Mə'lumdur ki, fikri fəaliyyətin başlanğıcı, adətən, problem –situasiyadır. Problem- situasiyanın yaradılmasında şagird təfəkkürü sanki xəbərdarlıq alır. Bu xəbərdarlıq problemin qoyuluşunda konkret məqsədə çevrilir. Problemin həllində şagird bütün mövcud şəraiti təhlil edərək həllin ən düzgün yolunu tapır. Həllin

yoxlanılması və qazanılmış biliyin tətbiq edilməsinə xüsusi diqqət yetirdikdə şagirdin yaradıcı fəaliyyətə meyli artır, öz qüvvəsinə daha çox inanır.

Təlimin inkişafetdirici təsirini yüksəltmək üçün bir neçə məsələni eyni yolla həll etməkdənsə, bir məsələnin bir neçə yolla həll etdirilməsi daha əhəmiyyətlidir.

I. Həll olunmuş məsələnin tərs məsələlərinin qurulması.

1. Vaqif biri 3 manata 5 şar aldı. O, şarlara cəmi nə qədər pul verdi:
 $3 \cdot 5 = 15$ man.

2. Vaqif 5 şara 15 manat verdi. Şarın biri neçəyə imiş? $15 : 3 = 3$ man.

3. Vaqif 15 manata hər biri 3 manatdan neçə şar ala bilər? $15 : 3 = 5$ şar.

II. Bir məsələnin müxtəlif üsullarla həlli.

Bufetə hər biri 8 kq tutan 7 yeşik meyvə gətirdilər. 4 yeşik meyvə satıldı.

Bufetdə neçə kq meyvə qaldı?

I üsul. 1) $8 \cdot 7 = 56$ (kq) 2) $8 \cdot 4 = 32$ (kq) 3) $56 - 32 = 24$ (kq)

II üsul. $8 \cdot (7 - 4) = 24$ (kq).

III üsul. $8 \cdot 7 - 8 \cdot 4 = 56 - 32 = 24$ (kq)

Məsələnin bu cür həlli şagirdlərin təfəkkürünü daha yaxşı inkişaf etdirərək, onları daha çətin məsələnin həllinə hazırlayır, özlərinə inamlarını artırır.

Cədvəldənkənar vurma öyrədilərkən: ikirəqəmli ədədin birrəqəmli ədədə vurulması zamanı -ikirəqəmli ədədi iki müxtəlif ədədin cəmi şəklində göstərmək və şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətini inkişaf etdirmək olar. Məsələ:

$14 \cdot 5$ vurarkən 14 -ü $(7+7)$; $(8+6)$; $(10+4)$ kimi göstərmək mümkündür.

I. $(7+7) \cdot 5 = 35+35=70$

II. $(8+6) \cdot 5 = 40+30=70$

III. $(10+4) \cdot 5 = 50+20=70$ kimi cəmlər şəklində göstərməklə şagird bu üç

üsuldan ən əlverişlisini seçir.

Təcrübədən aydın olur ki, dərsin əvvəlində intensiv işləyən şagirdlər dərsin sonuna yaxın yorulurlar. Bu vaxt yerində işlədilən əyləncəli məsələlər onların marağını artırır, yorğunluqlarının qarşısını alır, qüvvələrini bərpa edir: məsələn, kvadratın ortasında 4 ədədini, qalan xanalarda 0,1,2,

3,4,5,6,7,8 ədədlərini elə yazın ki, soldan sağa, aşağıdan yuxarıya toplasaq 12 alınır.

Dərsdə təlimin şagirdlərin gücləri çatan ən yüksək çətinlik səviyyəsində qurulmasına çalışaraq sinif, qrup, fərdi iş formalarından əlaqəli şəkildə istifadə etməliyik. Məsələ həlli zamanı şagirdlər təhlil apararaq, verilənlərlə axtarılanlar arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirməyə çalışırlar.

"Ana dili" fənni də şagirdlərin inkişafına, dünyagörüşünün formalaşmasına kömək edir. Savad təlimi dövründən başlayaraq sözlərə hərfin yerini dəyişməklə yeni sözlərin alınmasına aid çalışmalar vermək olar:

qaz saz, yaz; qar, tar, bar; tir, tor, tar; dar, dağ, daş.

Buraxılmış hərfi və ya hecanı artırmaqla sözlər düzəltmək, sözlərin çoxmənalılığını, sinonim və omonim sözləri nitqdə işlətməyi öyrətmək şagirdlərin təfəkkürünün inkişaf etdirən ən yaxşı vasitələrdir.

Azərbaycan dili dərslərində verilmiş çalışmaların icrası zamanı öyrənilmiş qaydaların tətbiqi, şagirdlərə mənası aydın olmayan sözlərin izahı zamanı lüğət tərkibinin zənginləşdirilməsi onların inkişafına, əqli mühakimələrinin güclənməsinə şərait yaradır.

Oxu dərsi zamanı izahlı oxunun aparılması prosesində mətnin bitkin hissələrə ayrılması, hər hissəyə başlıq verməklə plan tərtib edilməsi də şagirdlərdə yaradıcı fəallığı inkişaf etdirir, onlarda inşa yazmaq bacarığı yaradır. Təbiətlə bağlı mətnlərin öyrənilməsi zamanı şagirdlər bir çox mücərrəd mənalı sözlərlə

qarşılaşırlar. Bu sözlərin mə'nasını izah edərək tam mənimsəməyə çalışmaq lazımdır: məsələn, "Təbiət nədir?" sualına cavab tapmaq üçün şagirdlərə belə bir izahat verirəm: təbiət bizi əhatə edən mühit, günəş və bulud, göy, yer, bitkilər və heyvanlar aləmi, yə'ni həyatdır. Təbiət inkişafda, hərəkətdədir. Birinin məhv olması, digərinin yaranmasıdır.

Bu kimi izahat onların təbiətə aid biliklərini genişləndirir, dünyagörüşünü artırır.

Şagirdlərin yaradıcı fəallığının inkişaf etməsində inşa yazıların da əhəmiyyəti böyükdür. Müşahidəyə əsaslanan inşalar şagirdlərin məntiqi təfəkkürünü inkişaf etdirməklə yanaşı, yaradıcı fəallığını da artırır.

Əgər biz müəllimlər bütün bunları nəzərə alaraq, öz işimizi yüksək səviyyədə qursaq hərtərəfli inkişaf etmiş, layiqli vətəndaşlar yetişirməkdə uğur qazana bilərik.

İNTERAKTİV METODLARDAN İSTİFADƏ TƏ'LİMİN KEYFİYYƏTİNİN YÜKSƏLDİLMƏSİNİN MÜHÜM VASİTƏSİDİR

Şərqiyyə Nuriyeva,

Qax rayonu, Zərnə kənd orta məktəbinin sinif müəllimi

Biz uşağı yalnız gələcək həyata hazırlamaqla kifayətlənməməli, onun bu gününün, uşaqlıq, yeniyetməlik və gənclik illərinin maraqlı qurulmasına çalışmalı, uşaqlara münasibətdə ayrı - seçkiliyə yol verməməli, onların öz rə'y-lərini sərbəst ifadə etmələrinə, ideyalar vermələrinə şərait yaratmalıyıq. Məhz buna görə də bu gün tədris prosesinin bütün mərhələlərində müəllimlərimiz müasir dərslərin tələblərinə yeni interaktiv metodlardan istifadəyə əsaslanmalıdırlar.

Dünya Bankının təhsil üzrə ekspertləri ən'ənəvi dərslərin müasir dərslərdən nə ilə fərqləndiyini izah edərkən bizdə, və onlarda sinif otağında partaların yerləşdirilməsini əks etdirən iki sxematik şəkil çəkdilər. Bizdə üç sırada düzülmiş partalar, üzü müəllimə tərəf oturmuş uşaqlar, xaricdə 5-6 nöqtədə qoyulmuş stollar ətrafında üz-üzə oturmuş uşaqlar. Tə'lim metodları, pedaqoji texnologiyaların dili ilə yox, ən sadə sxemlərlə müasirliyi bizə nümayiş etdirir.

Açıq e'tiraf edək ki, bir çox müəllimlərimizin dərsləri, həqiqətən də müasirlikdən çox uzaqdır. Dərslərdə müasirlik pərdəsi altında nümayiş xatirinə nümayiş etdirilir. Dərslərin azı 35-40 dəqiqə-sini müəllim özü danışır. Elə bil ki onun

əsas məqsədi şagirdlərə biliyini, savadını sübut etməkdən ibarətdir. Müasirlik ab-havası hiss olunur, lakin aparıcı ideyanı müəllim özü seçir, təhlili, ümumiləşdir-məni də müəllim özü aparır. Şagirdlər qeyri-fəal müşahidəçi sifətində müəllimi dinləyir, sözsüz onun göstərişlərinə əməl edirlər.

Bə'zi müəllimlər frontal sorğuya üstünlük verir, müxtəlif paylama materiallarından istifadə edir, yeni dərslərin izahında problem situasiya yaradaraq sual-cavabla məşğul olurlar. Xüsusilə yuxarı siniflərdə dərslər ən ciddi məsələlərin həllinə yönəldilmiş yığınağı xatırladır. Deməli, dərslər o zaman müasir sayıla bilər ki, hər bir şagird ondan faydalana bilsin. Bu tələblərin reallaşması məhz interaktiv tə'lim metodlarının tətbiqi ilə mümkündür.

«İnteraktiv» termini «dialog, qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərmək» kimi izah olunur. İnteraktiv tə'lim metodlarının tətbiqi tədris prosesini xeyli intensivləşdirir, onu hər bir şagird üçün daha əhəmiyyətli və maraqlı fəaliyyət sahəsinə çevirir, dərslərdə fəallığın maksimum artmasına zəmin yaradır, tə'limin inkişafetdirici aspektini gücləndirir.

İnteraktiv tə'lim metodlarını nəzərdən keçirək:

1) Rollu oyunlar - bu, şagirdlər tərəfindən oynanılan kiçik pyesdir;

2) Cütlər və qruplar - şagirdlər arasında qısamüddətli hər hansı məsələ ilə bağlı fikir mübadiləsi aparmaqdır.

3) Əqli hücum - hər hansı bir suala cavab axtarılması zamanı istifadə olunur.

4) Söz assosiasiyaları - müəllim mövzunun əsasını təşkil edən bir sözü sinfə təklif edir, şagirdlər həmin sözlə əlaqədar assosiativ şəkildə xatırladıkları sözləri bir-iki dəqiqə ərzində yazırlar.

5) Isgüzar səs-küy - mövzu ətrafında dörd-beş dəqiqə ərzində bütün siniflə fikir mübadiləsinin aparılmasıdır.

6) Layihələrin hazırlanması - şagirdlərin yaradıcı məntiqi təfəkkürünün inkişafına, müstəqil düşünmə, təhlil etmə və əqli nəticə çıxarma qabiliyyətinin təşəkkülünə zəmin yaradır.

İnteraktiv təlim metodlarına habelə «ümumi diskussiya», «suallar», «rəsm çəkmə», «şəkillər, fotosəkillər», «müsahibə» və digərləri aiddir. Bundan əlavə son 20-25 ildə təhsil sistemimizdə tətbiq olunan problemlə təlim, inkişafetdirici təlim, kollektiv təlim metodları da müasir dövrdə öz aktuallığını itirməmişdir. Bu metodlardan istifadə tədris prosesini intensivləşdirir şagirdlərin fəallığının artmasına zəmin yaradır.

Doğrudur, mövzunun tədrisi zamanı bu metodların hamısından istifadə etmək çətinlik törədir. Ona görə də bu metodlardan ayrı-ayrı dərslərdə mövzuya uyğun tərzdə istifadə edirəm. Qeyd edirəm ki, bu metodlardan istifadə ilə tədris edilən mövzuda, şagirdlərin sərbəst fikir yürütmələri də yüksək nəticə verir. Belə dərslər şagirdlərin hər biri üçün əhəmiyyətli və maraqlı fəaliyyət sahəsinə çevrilir. Keçən tədris ilindən sinfimdə qruplar üzrə işləyirəm. Hər qrupda dörd nəfər olmaqla üç qrup və iki nəfər olmaqla bir cütlər qrupu yaratmışam. Qruplarda iş sinif otağının dəyişilməsini tələb etdiyi üçün sinfimdə partalar ilə düzülmüşdür ki, şagirdlər üz-üzə oturlar. Hər qrup üçün bir şagird lider müəyyənləşdirilir. Bu lider qrupun işinə rəhbərlik edir. Şagirdlərə qruplar üzrə verilən tapşırıqların çətin olmasına çalışıram ki, bu da onların birlikdə işlə-

mələrinə səbəb olur. Tapşırıq qruplara verildikdən sonra onun başa düşüldüyü, düşülməməsini aydınlaşdırmaq üçün vaxt verirəm. Eyni zamanda çalışıram ki, tapşırıq aydın və ətraflı olsun ki qrup onu müəllimin köməyi olmadan həll etsin. Tapşırıqları şagirdlərin bilik səviyyələrini nəzərə almaqla verirəm: məsələn, oxudan «Cavad xan cəngisi» mətnini tədris edərkən keçmiş dərslin sorğusundan sonra qruplara «güc birlikdədir» ifadəsi yazılmış vərəq verirəm. Bilik səviyyələrinə görə fərqlənən digər cütlərə və qrupa əvvəl öyrəndikləri dərslərə aid şəkillər verirəm. («Aslan və iki öküz», «Çilan və Şeytan», «Babək», «Cəsarətli xan» mətnləri üzrə).

Qruplar işə başlayır. Onların öz şəxsi təcrübəsi, qazandıqları bilik, bacarıq və vərdislərə əsaslanmaqla fikir mübadiləsi aparılmalarna şərait yaradır. 3-4 dəqiqə ərzində fikirlər ümumiləşdirilir. Birinci qrupun liderinin fikri dinlənilir:

- Biz babalarımızın buraxdıqları kobud səhvləri təkrar etməməliyik.

İkinci qrupun liderinin fikri daha maraqlıdır:

- Azərbaycanın oba-oba, el-el parçalanmasına səbəb babalarımızın ayrılıqda mübarizə aparmalarıdır.

Üçüncü qrup («Aslan və iki öküz» nağılı üzrə):

- Nə qədər ki, öküzlər birlikdə idilər, aslan onları parçalaya bilmədi. Elə ki, ayrıldılar, aslan onları asanlıqla parçaladı.

- Nə qədər ki, Çilan xalqa arxalanırdı, Şeytan ona qalib gələ bilmədi. Elə ki, Çilan öz mənfəətini düşündü, məğlub oldu.

Dördüncü qrupun fikri söylənilənləri möhkəmləndirdi:

- Babək xalqın gücünə arxalandığı üçün 20 ildən artıq bir vaxtda ərəblərə qarşı mübarizə aparmışdı.

Qrupların fikirlərini dinlədikdən sonra yeni mövzunun izahına başlayıram. Qeyd edirəm ki, Cavad xan nə qədər güclü, qüvvətli olsa da, tək vuruşurdu. Digər xanlıqlar ona kömək gös-

təmədilər. Çar Rusiyası da asanlıqla xanlıqları tək-tək məhv etdi.

Bundan sonra hər qrupa «Vətəni qorumaq nə üçün lazımdır» mövzusunda inşa yazmaq tapşırıram. 10 dəqiqədən sonra yazı işləri şagirdlərin müzakirəsinə verilir. Yazılardakı rəngarənglik, vətənə məhəbbət ifadə edən fikirlər çox maraqlı idi.

«İşgüzar səs-küydən» dərslərini sürətində dəyişməsi üçün istifadə edirəm. 1-2 şagirdə problem üzrə mövzu təklif edirəm. 4-5 dəqiqə ərzində işgüzar müzakirədən sonra gəldikləri nəticələrə dair fikir mübadiləsi aparıram. Nəticədə danışılan məsələnin mahiyyəti dərk edilir.

«Rollu oyunlar» şagirdlər tərəfindən oynanılan kiçik bir pyesdir. Oxu dərslərində bu üsuldən istifadə edirəm. «Yaxşı nədir, pis nədir» bölməsinə şagirdlər hər bir mövzunu səhnələşdirirlər. «Ağacların bəhisi», «Qurd və quzu», «Kirpinin cavabı» mövzularını tədris edərkən şagirdlər rollar üzrə mətni oxuyur, hadisələri səhnələşdirdikcə dərslər daha canlı və maraqlı olur. Sonda onlar fikirlərini yekunlaşdırır, nəticə söyləyir, nəyin yaxşı, nəyin pis olduğunu dərk edirlər.

Təbiətşünaslıq dərslərində də şagirdləri dörd komandaya bölürəm: Çinar, Palıd, Vələs, Şam. Meşələrimizdə bitən müxtəlif ağacların, yarpaqları, qozaları, çiçəyi, toxumu və s. qarışıq halda nümayiş etdirilir. Növbə ilə müxtəlif ağacların adlarını çəkirəm. Hər komandanadan bir nəfər həmin ağacın əlamətlərini deyir və seçir. Komandanın digər üzvləri müxtəlif tapmacalara cavab verir, şe'r söyləyirlər. Tapşırığı düzgün və tez yerinə yetirən komanda qalib gəlir. Şagirdlərin bu oyunlarda iştirakı onları fəallaşdırır.

Rollu oyunlardan sinifdən xaric tədbirlərdə də istifadə etmək mümkündür. IV siniflə keçirdiyim «Torpağa məhəbbət» mövzusunda tədbirdə uşaqlarda torpağı, vətəni, ana dilini sevmək, təbii sərvətlərimizi qorumaq kimi müqəddəs vərdişlər aşılandı.

Azərbaycan dili dərslərində cümlə üzvlərinin tədrisində şagirdlərin müb-

tədə, xəbər, tə'yin, zərflik və tamamlıq rollarında hazırladıqları xüsusi şe'r parçaları dərslərində canlı alınmasına səbəb olur. Şagirdlər cümlə üzvlərinin bir-biri ilə əlaqəsini göstərərək öz biliklərini nümayiş etdirirlər.

Dərslərdə «əqli hücum» metodundan yeni mövzunun izahından əvvəl, çevik, yaradıcı çalışmaların yerinə yetirilməsi prosesində istifadə edirəm. Riyaziyyat dərslərində bu metoddan istifadə şagirdlərin məntiqi təfəkkürünün inkişafına, müstəqil düşünmə, əqli nəticə çıxarma qabiliyyətinin təşəkkülünə zəmin yaradır.

Oxu dərslərində ən çox istifadə etdiyim təlim metodlarından biri də söz assosiasiyalarıdır. Bu metoddan hər hansı bir mövzunun öyrənilməsinə başlamazdan əvvəl istifadə edirəm. Müəyyənləşdirirəm ki, həmin mövzu haqqında nə bilirlər, mövzu mənimsənildikdən sonra onlar yeni nə öyrəndilər. Mövzunun əsas məğzini təşkil edən sözü sinifə söyləyirəm. Şagirdlər həmin söz əsasında xatırladıqları sözləri 1-2 dəqiqə ərzində assosiativ şəkildə yazırlar. Hər bir yazını dinləyir və müqayisə edib qiymətləndirirəm. Bəzən şagirdlər öz fikirlərini rəsm çəkmə ilə də bildirirlər.

Dərslərdə yekunlaşdırıcı diskussiyalar da əhəmiyyətlidir. Ona görə ki, bəzi şagirdlər yazılı işin öhdəsindən asanlıqla gəlsələr də, şifahi cavab verməkdə çətinlik çəkirlər. Diskussiya zamanı şagird fikrini tam çatdırmağa sə'y göstərir.

Doğrudur, tədris zamanı bu metodlardan birlikdə istifadə etmək çətinlik törədir, lakin bu metodlardan ayrı-ayrı dərslərdə, mövzuya uyğun tərzdə istifadə etmək mümkündür. Qeyd edək ki, fəal təlim metodları üzərində qurulan dərslər ənənəvi dərslərdən fərqlənir. Bu dərslər tam sərbəstlik şəraitində keçilir. Şagirdlər özlərinin bütün bilik, bacarıq və istedadlarını nümayiş etdirir, zəif oxuyan yoldaşlarını öyrətməyə çalışır, özləri də biliklərini artırır, lakin fəal təlim metodlarının tətbiqi zamanı bir çox çətinliklərlə qarşılaşırlar.

Fəal təlim metodları ilə iş prosesində bəzi hallarda şagirdlərə fərdi yanaşma prinsipi pozulur, bu metodlardan heç də bütün dərslərdə, bütün mövzuların tədrisində istifadə etmək mümkün olmur. Bu metodlarla işləmək üçün müəllimə yol göstərən, istiqamət verən metodik ədəbiyyat yoxdur. Proqramlar və dərs vəsaitləri də yeni metodlara uyğun yazılmalıdır.

Məşhur çin mütəfəkkiri Konfusi 2500 il bundan əvvəl demişdir: «Müəllim şagirdi öyrəndə və tərbiyə edəndə onu irəliyə aparır, arxasınca dartmır,

onda maraq oyadır, məcbur etmir, ona yol göstərir, yolu sərbəst getməyə imkan yaradır. Nə qədər ki, o şagirdi irəliyə aparır, arxasınca dartmır, deməli, onunla müttəfiqdir. Nə qədər ki, o şagirdə maraq oyadır, məcbur etmir, deməli, şagirdin bilik qazanması asanlaşır. Nə qədər ki, o, şagirdə yalnız yol açır, ona düşünmə imkanı verir».

Müəllimlə şagird arasında ittifaqın yaranması, bilik qazanmağın asanlaşması və şagirdə düşünmə imkanının verilməsi—məhz bunlar müəllimlik məharəti deməkdir.

İNTERAKTİV METODLARDAN NECƏ İSTİFADƏ EDİRƏM

Nəzakət Şirinova,

Yasamal rayonu, 38 nömrəli məktəbin müəllimi

İbtidai siniflərdə fənlərin tədrisi mövcud təlim metodlarından mahiyyətə əsaslı şəkildə fərqlənən yeni təlim metodlarının tətbiqi problemini xeyli aktuallaşdırır. Bu gün dünya təcrübəsində müasir təlim metodlarından, o cümlədən interaktiv metodlardan geniş istifadə edilir.

İnteraktiv təlim metodlarının tətbiqi tədris prosesini xeyli intensivləşdirir, hər bir şagird üçün daha maraqlı fəaliyyət sahəsində çevirir, dərstdə fəallığın maksimum artmasına zəmin yaradır.

Müasir sosial-mədəni problemlər şagirdləri planetlər və kosmik səviyyədə geniş düşünməyi öyrətmək kimi, tələblər irəli sürür. Buna uşaq təsəvvüründə hər bir fənn üzrə lokal biliklər dünyanın geniş və tam şəkli ilə birləşdirildiyi şəraitdə nail olmaq mümkündür.

İbtidai siniflərdə dərslərin tədrisi prosesində təlimin ən başlıca vəzifələrindən biri də şagirdlərə öyrənməyi öyrətməkdir. Onlara müəllimi diqqətlə dinləmək, müstəqil işləmək, oxuduqlarını başa düşmək, tutuşdurmaq, qiymətləndirmək təşəbbüskar və yaradıcı olmaq vərdişləri aşılamaq son dərəcə vacibdir.

Təcrübəmə əsasən belə bir nəticəyə gəlmişəm ki, ibtidai siniflərdə şagirdlərə müstəqil işləmək bacarığının aşılınması böyük nəzəri və praktik əhəmiyyət kəsb edir. Bəzən buna kifayət qədər əhəmiyyət verilmədiyindən kiçikyaşlı məktəblilər təlimdə ciddi çətinliklərlə qarşılaşır, əzbərciliyə yol verir, təlimdə geridə qalırlar. Öyrənməyi öyrətmək üçün mən əvvəlcə şagirdlərdə elmi biliklərə əsaslanan bacarıqlar yaradıram. Sonra həmin bacaraqlar vərdişlərə çevrilir.

Kitab üzrə iş apararkən mən şagirdlərə düzgün oxu vərdişi aşılamağı, düşünməyi, oxunun məntiqi məzmununu dərk etməyi və nəticə çıxarmağı qarşıma məqsəd qoyuram: məsələn, II sinifdə «Çiyələk», «Heç belə də dost olar» mövzuları üzrə iş apararkən məzmunun şagirdlər tərəfindən daha dərin başa düşülməsi üçün «Oğurlamaq olmaz» mövzusunda müzakirə keçirməyi qərara aldım. Çünki mövzuların hər ikisində oğurluqdan danışılırdı.

Fikir mübadiləsindən əvvəl «Əqli hücum» metodundan istifadə edərək uşaqlarla birgə müzakirə aparmaq qaydaları plakətini hazırladım:

- danışanı dinləmək;

- danışanın sözünü kəsməmək;
- danışanın fikrinə təhqiredici deyil, mədəni şəkildə e'tiraz etmək;
- rəqlamentə əməl etmək;
- danışmaq istəyəndə əlini qaldırmaq;
- heç kimin fikrini «lağa» qoymamaq və s.

Hazırlanmış plakatu divardan asır, hər hansı bir dərstdə diskussiya qaydaları pozulduqda şagirdlərin diqqətini həmin plakata cəlb edirəm. Bu çox təsiredici metoddur, çünki həmin qaydalar şagirdlərin iştirakı ilə tərtib edilib. Şagirdlər hazırladıqdan sonra suallarla müraciət edirəm:

– Niyə oğurlamaq olmaz? (Adamı tuturlar. Adamı cəzalandırırlar. Hamı bizə nifrət edər).

– Bu cəza ancaq sizəmi aid olur? Başqa insanlara bunun təsiri varmı? ("Valideynlərimiz bizdən inciyib əsəbiləşərlər". "Onlar elə bilərlər ki, pis valideynlərdir". "Onlar oğurluğa görə cərimələnərlər". "Başqaları elə bilərlər ki, valideynlərimiz bizi oğurluğa öyrədiblər". "Fikirləşərlər ki, valideynlərimiz də oğrudurlar".)

– Əşyası itən şəxs hansı hissləri keçirər? ("Mənim pulumu oğurlayanda ağlamışdım". "Adamın bir şeyi oğurlananda o özünü pis hiss edir".).

– Siz oğurluq qadağan olmayan cəmiyyət haqqında fikirləşirsinizmi? Cəmiyyətə bu necə təsir edər? ("Belə cəmiyyətdə yaşamaq təhlükəlidir". "Oğurluq qadağan edilməsə, cəmiyyətdə çoxlu cinayətlər və faciələr olar".)

«Yaxşı nədir, pis nədir?» mövzunu keçərkən şagirdlərin bu mövzunu daha dərin başa düşmələri üçün hər şagirdə bulud şəklində kəsilmiş ağ vərəqlər paylayıram. Onlara tapşırıram ki, oraya nə vaxtsa özlərinə deyilən nalayiq, xətərədəyən bir söz yazsınlar.

Yazı taxtasında günəş şəkli çəkirəm. Sonra onlara deyirəm:

– Uşaqlar, buludları yazı taxtasına elə yapışdırın ki, xoşagəlməyən sözlərdən sinifdə «hava tutulsun».

Şagirdlər növbə ilə nalayiq, söz deyənlərə nə cavab verdiklərini və özlərini necə hiss etdiklərini bildirirlər. Cavabları yazı taxtasında iki sütunda yazılır.

Hərəkət

-Mən dedim ki, belə söz demək olmaz.

-Mən ona pis söz dedim.

-Mən onu vurdum.

Hissiyyat

-Mən ağlamaq istədim.

-Mən qəzəbləndim.

-Mən qəmləndim.

İndi isə sinifdə «hava açılacaq». Mən buludları bir-bir çıxarıram. Şagirdlər öz günahlarını yumaq üçün bə'zi sözlər (hərəkətlər) etməlidirlər: məsələn, "Məni bağışla, mən səhv etmişəm".

Mövzu genişləndikcə şagirdlər onun dinamikasını daha yüksək səviyyədə başa düşürlər.

RIYAZIYYAT TƏ'LİMİNDƏ ƏDƏD ANLAYIŞININ GENİŞLƏNDİRİLMƏSİNƏ DAİR

İ.Həmidova,

Xətai rayonu, 17 nömrəli məktəbin müəllimi

Şagirdlər ibtidai məktəbdə riyaziyyatın integrativ kursunu öyrənirlər. Bu kursa hesab materialı, kəmiyyətlər, cəbr və həndəsə elementləri daxildir. Ədəd anlayışı riyaziyyatda ən mücərrəd anlayışdır. Qiyməti ancaq tam ədədlərlə ifadə olunan kəmiyyətlər- bilavasitə sayma ilə əlaqədardır. Bununla əlaqədar şagirdlərin öyrəndikləri natural ədədlər tamamilə kifayət edir, lakin uzunluq, sahə, həcm (tutum) kimi həndəsi kəmiyyətlərin, vaxt kimi- astronomik kəmiyyətin, sürət kimi- fiziki kəmiyyətin ölçülməsi onların qiymətlərinin ifadə olunması üçün natural ədədlər kifayət etmir. Kəsilməz kəmiyyətlərin ölçülməsi zamanı bir-iki və daha çox ölçü vahidi tətbiq olunur: məsələn, məsafənin təkcə metrə deyil, desimetrlə, santimetrlə, millimetrlə ölçülməsi məcburiyyətində qalır. Beləliklə, eyni ölçmənin nəticəsini ifadə edən adlı ədəddə iki, üç ölçü vahidi iştirak edir: məsələn, 6 m 4 dm 7 sm. İbtidai siniflərdə şagirdlər adlı ədədlərin xırdalanması, çevrilməsi və onlar üzərində əməllər ilə tanış olurlar və kifayət qədər bacarıq və vərdişlər qazanır sonrakı siniflərdə həmin mürəkkəb adlı ədədlər sadə adlı ədədlərlə ifadə olunur. Bu imkan yeni ədədlər-kəsr ədədlər hesabına yararır: məsələn, $5\text{ m } 4\text{ dm} = 5,4\text{ m}$ və ya $6\text{ kq } 300\text{q} = 6,3\text{ kq}$ və s. kimi yazılır. Kəsr ədədlər istənilən kəmiyyətin qiymətini ifadə etməyə imkan verir. Deməli, kəmiyyətin qiyməti ya mürəkkəb adlı ədədlə, ya da onluq şəklində sadə adlı ədədlə ifadə olunur.

Kəmiyyətin ölçmə nəticəsində alınan qiymətinin əksər ədədlə, həm də bir ölçü vahidi ilə ifadə edilməsi

üçün böyük ölçü vahidini bərabər olmaqla, yeni hissələrə bölmək lazımdır. Bu zaman hər bir hissə yeni ölçü vahidi kimi tətbiq olunur və kəmiyyətin qiymətini daha dəqiq ifadə etməyə çalışırıq.

Şagirdlər hələ II sinifdən mürəkkəb adlı ədədlərlə tanış olurlar. Deməli, onlar qeyri- aşkar şəkildə onluq kəsrlərlə tanış edilir, lakin kəmiyyətlərin ölçmə nəticəsində alınan qiymətlərinin ifadə edilməsi üçün ədəd anlayışını genişləndirmək zərurəti yaranır. Buna hazırlıq III sinifdən başlanır. Metrik sistemə aid olan kəmiyyətlərin ölçü vahidləri arasındakı münasibətlər onluq say sistemə əsaslanır: məsələn, uzunluq vahidi metrin $1/10$ hissəsi desimetrdir, desmetrin $1/10$ hissəsi santimetrdir, santimetrin $1/10$ hissəsi millimetrdir və s. Bu o deməkdir ki, ölçmə prosesində metr ölçü vahidi kimi yerləşmədikdə, metrin $1/10$ -i olan desimetr tətbiq olunur və s. Əsas məsələ -həmin $1/10$ -lərin necə alınması, necə işarə olunması və necə ifadə (tələffüz) olunmasından ibarətdir. Ədəd anlayışının genişləndirilməsi-məhz bu mərhələdən başlanır. Yeni ədədin yaranması və ya yeni ölçmə nəticəsindən forma və məzmunca fərqləndirilməsi - «kəsr ədəd» anlayışı ilə bağlıdır. Natural ədəd anlayışı - diskret kəmiyyətlərlə əlaqələndirilir, lakin praktik şəkildə kəmiyyətlərin ölçülməsi-şagirdlərdə yeni ədədə tələbat, ehtiyac yaradır. Bu tələbatı ödəmək üçün elə məsələlər və praktik işlər seçilir ki, şagird ölçü lentindən, saat modelindən, kvadrat vahidlərdən istifadə edərək, ölçmə nəticəsini ifadə edə bilsin.

İbtidai məktəbin riyaziyyat proqramına əsasən «Hissələr» mövzusu tədris olunarkən aşağıdakı vəziyyətlər qarşıya qoyulur:

1) kəmiyyətin hissəsi haqqında şagirdlərdə təsəvvürlərin yaradılması;

2) əyanilik əsasında eyni kəmiyyətin hissələrini müqayisə etmək bacarıqlarının yaradılması;

3) ədədin hissələrini tapmağa aid və verilmiş hissəsinə görə ədədin tapılmasına aid məsələ həllinin öyrədilməsi.

Qeyd etmək lazımdır ki, «kəsr» anlayışı IV sinifdə verilir və şagirdlər «kəsrin surəti», «kəsrin məxrəci» terminləri ilə bu sinifdə tanış olurlar. III sinifdə «hissə» anlayışının daxil edilməsi zərurəti- şagirdlərin ədəd haqqında bilik dairəsini genişləndirməkdən ibarətdir. Bərabər hissələrin alınması praktik işlə müşayiət olunur. Şagirdlər bütöv əşyaları sayma işindən hər hansı əşyanın bərabər hissələrini sayma işinə keçirlər onlar hər bir hissənin ölçüsü və ya qiyməti haqqında təsəvvür əldə etmək üçün bütöv əşyanın neçə bərabər hissəyə

bölündüyünü bildirmək lazımdır. Deməli, yeni nəticəni ifadə etmək üçün iki ədəddən və «kəsr xətti» deyilən bir parçadan istifadə olunur.

Təcrübədə sübut olunmuşdur ki, ibtidai məktəbdə riyaziyyat təliminin ən məs'uliyətli və çətin mərhələlərindən biri – ədəd anlayışının genişləndirilməsi üçün «Hissə» və «Kəslər» mövzularının tədrisi prosesidir. Bu mövzular əyani vəsaitlərin və didaktik materialların tətbiqi ilə tədris olunmalıdır. Əyani obrazlar, əşyalar miqdarı xüsusiyyətlər kəsb etməklə, mücərrədləşir və yeni məzmunlu, yeni formalı ədədlər şəklində ifadə olunur. Hissə və kəsr anlayışları haqqında ilkin təsəvvürlərin verilməsi V-XI siniflərdə ədəd anlayışının genişləndirilməsinə və dərinləşdirilməsinə kömək edir. III-IV siniflərdə praktik olaraq, ölçmə işlərinin müntəzəm aparılması, nəticələrinin ədədlərlə ifadə edilməsi, məsələ həllinə geniş yer verilməsi- şagirdlərin riyazi hazırlığına müsbət təsir göstərir.

RİYAZİ BİLİKLƏRİN TƏTBİQİNİN NƏZƏRİ - PSIXOLOJİ ƏSASLARI

Lalə Qocayeva,

Gəncə Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

Riyaziyyat elmi kəmiyyətlərin ölçülməsi, qiymətlərinin hesablanması ilə məşğul olmaqla, bir struktur kimi, konkret, həm də mücərrəddir. Bu xüsusiyyətlər riyaziyyatın bir fənn kimi tədrisində də özünü göstərir.

Məktəbdə riyaziyyat təliminin mühüm məqsədlərindən biri-qazanılmış nəzəri biliklərin həyatda, praktikada tətbiq edilməsi və bununla da insanın əmək fəaliyyətini asanlaşdırmaqdan ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün riyaziyyat tədrisi metodikasının kifayət qədər vasitə və metodları vardır:

Riyaziyyatın əsaslarına, onun məntiqinə, tarixinə, təfəkkür psixologiyasına, pedaqogikasına aid kifayət qədər fundamental tədqiqatlar mövcuddur ki, bunların hamısı məktəbdə riyaziyyatın öyrədilməsinə xidmət edir. Riyaziyyat elmi kimi, riyaziyyatın tədrisi metodikası da bəşəri elmdir. Bu sahədə müxtəlif ölkələrin alimlərinin irəli sürdükleri təkliflər, təlim metodları, yanaşmalar məktəblərdə müvəffəqiyyətlə tətbiq olunur. Riyazi biliklərin praktikada tətbiqinin reallaşdırılması yollarını öyrədən müəllimdir. Müəllim aşağıdakı sualların cavabını bilməli

və öz praktik fəaliyyətində onu əsas götürməlidir:

-Riyazi obyektlər insan aqlının məhsuludur, bu obyektlər, riyazi münasibətlər əvvəldən mövcuddur, insan ağı isə onları yalnız kəşf edir.

Mə'lumdur ki, riyaziyyatın təlimi həm də psixoloji məsələdir. Şagirdlərin əqli inkişafının öyrənilməsi, tədqiq edilməsi-psixoloji problem olub, riyaziyyat təlimi prosesi üçün olduqca əhəmiyyətlidir. Çünki əqli fəaliyyət çox vaxt nitq vasitəsilə təzahür edir və qazanılan biliklər həyatda cisim və hadisələrə tətbiq olunur. Görkəmli tədqiqatçı-psixoloq J.Piaje qeyd etmişdir ki, riyaziyyatın məktəbdə təlimi şagirdlərin əqli fəaliyyəti ilə bilavasitə bağlı olub, iki dövr əhatə edir:

1) operativlik mərhələsinə qədərki dövr;

2) operativlik dövrü (Ж.Пиаже и др. Преподавание математики. Перевод с французского. М., 1979, стр. 15).

Birinci mərhələ 6-8 yaşlı şagirdləri, ikinci mərhələ isə 9-11 yaşlı şagirdləri əhatə edir. Təcrübə göstərir ki, çox vaxt şagirdlər hesab əməllərini, xassələrini öyrənir və lazımı qayda və tərifləri əzbər söylədikləri halda, praktik ölçmə və hesablamalarda həmin bilikləri tətbiq etməkdə çətinlik çəkirlər. Şagirdlərin bu tipli çətinliklərini metodist-pedaqoqlar formalizm adlandırır və bunlarla mübarizənin müxtəlif yollarını göstərirlər. Bizim fikrimizcə, şagirdlərin biliklərində formalizmin yaranması əslində şagirdlərin əldə etdikləri biliklərlə onun praktik tətbiqi arasında aşkar hiss olunmayan müəyyən bir psixoloji sədd var.

Şagird çox vaxt bilik pilləsindən onun tətbiqi pilləsinə keçə bilmir, çünki həmin pilləni «görmür». Müəllimin vəzifəsi-həmin iki pillə arasındakı yolu aşkar edib, şagirdə göstərməkdən ibarətdir. Deməli,

riyazi biliklərin praktikada tətbiq edilməsi və ya riyaziyyat təliminin həyatla əlaqələndirilməsi təkcə konkret riyazi məsələdən əlavə, həm də psixoloji prosesdir. Təfəkkürdə formalaşan biliyin nitq şəklində ifadə edilməsi və biliyin hər hansı obyektə tətbiq edilməsi-təfəkkür fəaliyyəti ilə əlaqədar olub, mücərrədlikdən konkretliyə keçmə istiqamətində baş verir. Bu prosesin əks istiqamətdə getməsi də mümkündür. Bu halda şagird praktik fəaliyyəti nəticəsində nəzəri biliklər qazanır. Məsələ həlli, praktik iş kimi- ölçmə, qurma, hesablama kimi fəaliyyət nəticəsində şagird yeni bir təklif, qanunauyğunluq aşkar edərsə, deməli, praktik fəaliyyət nəticəsində nəzəri bilik əldə edir.

Bu iki fəaliyyət növünün hər biri riyazi biliklərin həyatla əlaqəsini göstərir.

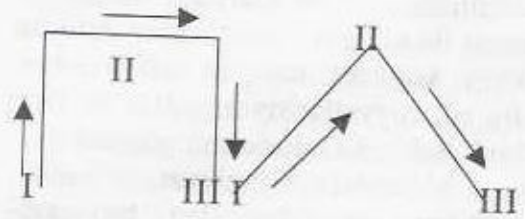
Təlim bütöv proses olub, üç mərhələdən ibarətdir:

1.Canlı müşahidə mərhələsi (müşahidə, müqayisə).

2.Mücərrəd təfəkkür mərhələsi (təxəyyül, təsəvvür, anlayış).

3.Formalaşmış biliyin həyatilik kəsb etməsi və ya praktikaya tətbiq edilməsi (S.S. Həmidov. Riyaziyyatın tədrisi metodikası, Bakı, 2001, s. 26).

Məktəb təlimi prosesi I-ci şəkildəki kimi, elmi tədqiqat prosesi isə 2-ci şəkildəki kimi göstərilə bilər.

Şəkil 1.

Şəkil 2.

Prosesin I mərhələsində şagird biliksizdir, I və II mərhələdə biliklər qazanılır və III mərhələdə biliklər praktikada tətbiq edilir. Beləliklə, müşahidə-müqayisə-təxəyyül-təsəvvür

vür- anlayış prosesi baş verir ki, bu da riyaziyyat təliminə xas olan xüsusiyyətdir.

Mə'lumdur ki, riyaziyyatın tədrisi metodikası bir elm kimi pedaqogika, psixologiya, insanın anatomiyası və fiziologiyası, riyaziyyat və məntiq elmləri ilə əlaqəlidir. Elmdə edilmiş yeni bir kəşf, köhnə stereotiplərə, təsəvvürlərə uyğun gəlmirsə, onu dərk etmək, öyrənmək də əvvəlcə çətin olur. Məsələn, qeyri-evklid həndəsəsinin yaranması, Eynşteynin nisbilik nəzəriyyəsi buna misal ola bilər. Bu çətinlik, əsasən, psixoloji xüsusiyyətlərdən irəli gəlir. Bu prosesdə riyaziyyat (fizika), psixologiya və məntiq amilləri iştirak edir. Ona görə də riyaziyyat təlimi prosesinə riyaziyyat, məntiq və psixologiya arasındakı əlaqə və asılılıqlar aşkar edilməlidir. Bu üç elm arasında yaradıla biləcək əməkdaşlıq riyaziyyat

tədrisinin praktik problemlərinin həllini asanlaşdırır.

Riyazi biliklərin praktakada tətbiqi sanki psixoloji in'ikasın realaşdırılmasıdır. Riyaziyyatda məntiqin tətbiqi onun simvollarının tətbiqi ilə də əlaqədardır. Bu simvollar, məntiq əməliyyatları biliklərin öyrədilməsi və tətbiqi prosesində də özünü göstərir. Deməli, psixologiya elmi-fikrin, düşüncənin, mühakimənin əsl mexanizmini açarsa, aşkar edərsə, məntiq elmi isə həmin mexanizmi detallarına qədər aşkar edə bilmir, yalnız formal cəhəti ifadə etməyə çalışır.

Fikrimizi yekunlaşdırmaq məqsədilə deyə bilərik ki, riyaziyyat təlimi prosesində riyazi obyektlərin öyrədilməsini, biliklərin tətbiqi edilməsini asanlaşdırmaq üçün psixologiyaya aid biliklərdən istifadə edilməsi olduqca vacibdir.

RIYAZIYYAT DƏRSLƏRİNDƏ UŞAQLARIN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ

Lalə Həmdullazadə,

Bakıdakı 160 nömrəli məktəbin müəllimi

Uşaqlara xeyirxahlıq, diqqət və hörmətlə dolu humanist məktəbin yaradılması zamanın tələbidir. Bu gün müəllimlər şagirdlərə mədəni və tarixi irsə hörmət hissi aşılayırlar.

İstər müəllim, istərsə də tərbiyəçilər şagirdin fəaliyyətini nəzərə almadan biliklərini və başqa dəyərli kefiyyətlərini ancaq öz gücləri ilə verə bilməzlər. Tədris fəaliyyəti, hər şeydən əvvəl, elə bir fəaliyyətdir ki, onun nəticəsində şagirdin əqli inkişafında dəyişikliklər baş verir.

Pedaqoji mədəniyyətin vəzifəsi uşağın öz fəaliyyətini, təşəbbüsçüluğunu, yaradıcılıq qabiliyyətini oyatmaq və istiqamətləndirməkdən, onun həyatında baş verən təzadları həll etməyə kömək göstərməkdən ibarətdir.

İbtidai siniflərdə canlı müşahidələrdən başlayan tədris prosesində dərk etmə fəaliyyətinin səviyyəsi (diqqət, qavrama, müşahidə, təsəvvür, yaddaş, təfəkkür) böyük rol oynayır. Məqsədəuyğun, istiqamətləndirilmiş iş zamanı dərk etmə proseslərinin inkişafı daha effektiv olur və bu, uşaqların qabiliyyətinin genişlənməsinə gətirib çıxarır.

13 il ibtidai siniflərdə müəllim işlədiyim zamandan onların yaş və fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq elə suallar, elə tapşırıqlar seçməyə çalışıram ki, şagirdləri maraqlandırsın, onlarda düşünməyə həvəs oyatsın. Bu il II sinifdə dərs

deyirəm. Şagirdlərin idrak qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi məqsədilə riyaziyyat fənninin tədrisində müxtəlif materiallardan istifadə edirəm. Adətən, sinif müəllimləri bu yaşda uşaqların diqqətsizliyindən, fikir dağınıqlığından şikayətlənirlər. Kiçikyaşlı məktəblilərin səviyyələrinin aşağı olmasının əsas səbəblərindən biri diqqətsizlikdir. K.D.Uşinski demişdir: "Xarici aləmdən insanın qəlbinə daxil olan hər şey məhz diqqət adlanan qapıdan keçir". Diqqətin inkişafına yönəlmiş dərs materialının məqsədi onun müxtəlif istiqamətlərdə təkmilləşməsinə, qeyri-ixtiyari diqqət obyektinə fikrin artmasına yönəlmişdir.

1. "Labirintlər" adı ilə birləşdirilmiş tapşırıqları yerinə yetirərkən, uzun müddət diqqət tələb etməyə başqa, işin müəyyən bir hissəsinin şifahi yerinə yetirilməsi tələb olunur.

Kim daha tez qaçır: dovşan, yoxsa tısbağa? Uşaqlar cüt-cüt oynayır. Özlərinə personaj seçib, karandaş götürürlər və hər biri finişə birinci çatmağa çalışır. Uşaqlar fikrən, yuxarıdan sayaraq birinci keçidi keçirlər və əmin olurlar ki, bu, dovşanı çıxılmaz vəziyyətə gətirib çıxarır, ona görə də girişin qarşısında qırmızı dairə çəkirlər-keçid bağlıdır. Yerdə qalan iki imkandan istifadə edərək, uşaqlar evə yolu tapırlar.

İkinci variant çıxışdan girişə olan yeganə yol. Bu variant məsələnin həllinə qeyri-standart münasibətdir.

II. "Şən hesab" oyununun müxtəlif variantları. Uşaqlara təklif olunur ki, nömrələnmiş nöqtələri ardıcıl birləşdirməsinlər (ya azalma, ya da artma sırası ilə). Uşaqlar ardıcıl nömrələnmiş nöqtələri, sonra onları xətlə birləşdirərək alınan əşyanın adı yazmalıdırlar.

2-dən 49-a qədər nöqtələrə nömrə qoy. Nöqtələri birləşdir. Bağçada nəyin böyüdüyünü tapıb yaz.

III. "Rəqəmli cədvəllər"- keçilmiş dərs materialından asılı olaraq, 11-dən 20-yə qədər qırmızı və qara rənglə yazılmış rəqəmlər götürülür. Uşaqlara belə tapşırıqları yerinə yetirmək təklif oluna bilər:

12	14	15	17
13	20	18	15
18	11	19	20
17	16	13	16
12	19	11	14

1. Əvvəl qara, sonra qırmızı rənglə yazılmış 11-dən 20-yə qədər ədədləri adlandır və göstər.

2. Əvvəl qırmızı, sonra qara rənglə 20-dən 11-ə qədər ədədləri adlandır və göstər.

3. Qırmızı və qara rənglə yazılmış 11-dən 20-yə qədər bütün ədədləri adlandır və göstər.

4. Qara rənglə yazılmış 11-dən 20-yə qədər, qırmızı rənglə yazılmış 20-dən 11-ə qədər ədədləri adlandır və göstər;

Cədvəl üzrə tapşırığı iki-iki yerinə yetirə bilərlər; bir şagird tapşırığı yerinə yetirir, o birisi ona nəzarət edir; sonra uşaqlar bir-birini əvəz edirlər.

IV. İki müxtəlif rənglə yazılmış eynimə'nəli ədədlər sırası təklif olunur:

1. Qırmızı rənglə yazılmış bütün ədədlərin cəmini tap.

2. Qara rənglə yazılmış bütün ədədlərin cəmini tap.

3. Bütün cüt ədədlərin cəmini tap.

4. Bütün tək ədədlərin cəmini tap.

5. Bütün ədədlərin cəmini tap.

.7	.4	.5
.3	.7	
.5	.1	.2
.8	.10	.6

V. "Səhvləri düzəlt". Şagirdlərə misal-
larda bilərəkdən buraxılmış səhvləri tapmaq
və düzəliş aparmaq təklif olunur. Bu tipdə tap-
şırıqlar və oyunlar diqqətin möhkəmlən-
dirməsinin inkişafına kömək edir və
uşaqların diqqətinin paylanması, müəyyən
istiqamətə yönəlməsi üzrə məşq edirlər.

$$5+5 < 9$$

$$10 \text{ dm} = 10 \text{ sm.}$$

$$20+1=19$$

$$100-1 > 100$$

$$0 < 1-1$$

$$58+2 < 58-2$$

Psixoloqlar deyirlər: "Uşağın yaddaşı onun marağıdır". Uşaq onda maraq
doğuran, öz əlvanlılığı ilə, qeyri - adiliyi ilə diqqəti cəlb edən hər bir şeyi çox asan
və uzun müddət yadda saxlayır. Özünün fəal işlətdiyi bütün şeyləri yaxşı yadda
saxlayır (oynayıbsa, konstruktorlaşdırıbsa, qoyub-götürübsə).

Aşağı siniflərdə həftədə 2-3 dəfə, hər dərs diqqətin inkişafına yönəlmiş şifahi
hesaba aid tapşırıqlar daxil edirəm.

1) "Riyazi terminləri yadda saxla!". Müəllim 10-11 riyazi terminin adını
çəkir. Şagirdlər diqqətlə qulaq asır və yadda saxlamağa çalışırlar. Sonra müəlli-
min signalı ilə yadda qalan terminləri istənilən ardıcılıqla yazırlar. Əgər şagird 7
termini düzgün yazmışsa, deməli, onda yaddaşın inkişaf səviyyəsi yaxşıdır.

2) "Söz zənciri". Mə'naca bir birinə bağlı olan 6-8 söz üçlüyü: iki rəqəminin
cəmi; hissə ilə çıxma; iki rəqəmi müqayisələndir; çətin məsələni həll edirəm; iki
rəqəmin fərqi; üç- üç sayıram.

Yadda saxlamaq üçün oriyentir kimi şagirdlərin qarşısında belə məqsədlər
qoyula bilər: toplama və çıxma ilə əlaqədar olan söz üçlüklərini yadda saxlayın.
Nəticələri yoxladıqdan sonra, göstərilən söz üçlüklərini bir də oxuyuram və
kimin daha çox söz birləşməsinə yadda saxladığını müəyyən edirəm.

3) "Görmə imla". Uşaqların görüb, yadda saxlamaq qabiliyyətinin təkmil-
ləşməsi II sinifdə həndəsi fiqurların, hesab əməllərinin işarələrinin müxtəlif rə-
qəmlərin, müxtəlif ədədlərin rəqəmli ifadələrinin, kəmiyyətlərin qavranması və
yadda saxlaması yolu ilə gedir

44	>	6 : 2	4	90	3+3	7·5	2mm	0
----	---	-------	---	----	-----	-----	-----	---

Uşaqlara cədvələ diqqətlə baxıb, orada yazılanları yadda saxlamaq təklif
olunur (9-10 riyazi ifadə, rəqəm və s.) Bir dəqiqədən sonra cədvəl götürülür və
şagirdlər yadda qalan rəqəmləri yazırlar. Əgər 9 rəqəm düzgün qeyd olunubsa,
deməli, yaddaşın inkişaf səviyyəsi yaxşıdır.

II sinif şagirdlərinin sərbəst təxəyyülünün inkişafı sözsüz ki, bütün dərslərdə
gədir. Həndəsi anlayışların, təxəyyülün formalaşması üçün aşağıdakı həndəsi
tapşırıqlardan istifadə etmək daha məqsədəuyğundur.

1. Həndəsi fiqurun (düzbucağın, kvadratin,
üçbucağın) verilmiş hissələrə bölünməsi:

Düzbucağı əvvəl 2, sonra isə 4 üçbucağa böl.

Dördbucaqlı kvadrata və 4 üçbucağa böl və s.

Sayı müəyyən olunmuş hissələrdən fiqurun

qurulması. Onlar şəkildə göstərilmiş hissələrdən seçilir. Təklif olunmuş 5

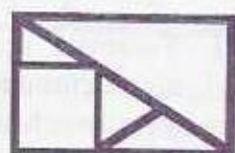
fiqurdan dairəni qırmaq üçün

lazım olan 3-nü seçin.

Tapşırığın xəyalı yerinə

setirilməsi çətinlik törədirsə, bu

hissələri qayçı ilə kəsib, onda

dairə düzəltməyi uşaqlara təklif edə bilərsiniz.

Müstəvi üzərindəki fiqurların qarşılıqlı yerləşməsini dərk etmək və bunu riyazi terminlərlə ifadə etmək bacarığına aid tapşırıqlar.

1. Qırmızı karandaşla şəkildə göstərilmiş üç fiqurun hamısının daxilindən keçən nöqtəni qeyd et.

2. Göy karandaşla üçbucaqla ovalın daxilinə düşən, lakin kvadrata düşməyən nöqtəni qeyd et.

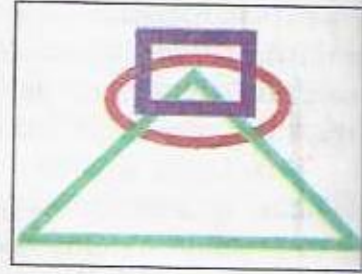
3. Sarı karandaşla kvadratla ovalın daxilinə düşən, lakin üçbucağa düşməyən nöqtəni qeyd et.

4. Qara karandaşla üçbucağın daxilinə düşən, lakin kvadratın içinə düşməyən nöqtəni qeyd et.

5. Qəhvəyi karandaşla kvadratın daxilinə düşən, lakin üçbucaqla ovalın içinə düşməyən nöqtəni qeyd et.

6. Adı karandaş götür və ovalın daxilinə düşən, lakin üçbucaqla kvadratın içərisinə düşməyən nöqtəni qeyd et.

7. Hər hansı flomasterlə heç bir fiqurun içərisinə düşməyən nöqtəni qeyd et.

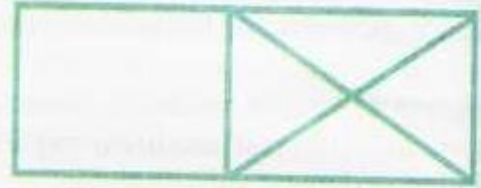
IV. Həndəsi fiqurların axtarib tapılmasına və sayılmasına aid tapşırıqlar.

Hansı fiqur çoxdur?

Çertyojda bütün üçbucaqları və dördbucaqları tap. Hansı fiqurlar çoxdur; üçbucaq, yoxsa dördbucaq?

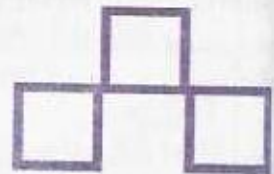
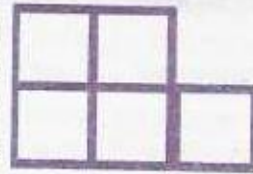

2. Çertyojda 8 üçbucaq və 5 dördbucaq tap.

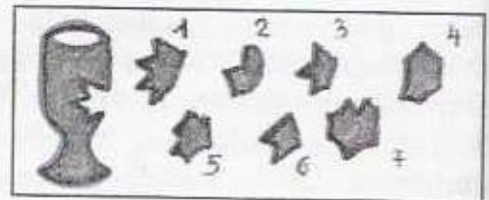

V. Hesab çubuqlarından qurulmuş həndəsi fiqurların və cisimlərin şəklinin dəyişdirilməsi və yenidən qurulmasına aid tapşırıq; 15 eyni hesab çubuğu ayrır. Onlardan 5 bərabər kvadrat qur.

Dörd çubuğu elə götür ki, 3 bərabər kvadrat qalsın. Mümkün variantların fikrən təhlili zamanı aparılan axtarışlar uşaqlarda fiqurda olan müəyyən dəyişiklikləri təsəvvür etmək bacarığını formalaşdırır.

VI. Təsəvvür etmək qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün elə tapşırıqlar səmərəlidir ki, orada verilmiş hissələrdən birini seçib, fiquru və ya əşyanı bərpa etmək tələb olunur: 7 kəsikdən hansı haşiyədən qopmuşdur?

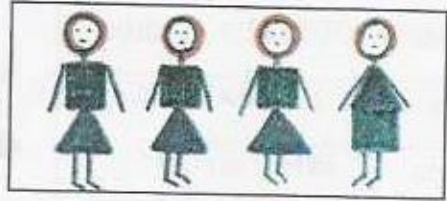
Təfəkkürün inkişafına yönəlmiş tapşırıqlar.

II sinifdə məntiqi məsələlərin həllinin məqsədi şagirdlərin düşüncəsinin təkmilləşməsinə yönəlir: birinci və ikinci obyekt arasında münasibəti göstərən iki fikirdən nəticə çıxarmaq; rəqəmləri, ifadələri, məsələləri müqayisə etmək və s. eyni zamanda ümumiləşdirmək qabiliyyətinin formalaşması davam edir.

I. Müqayisə et.

1. Fərqləndirə bilərsinizmi?

- "Adamcıqazı" əmələ gətirən həndəsi fiqurların adlarını çək.
- Bu "adamcıqazların" hansı artıqdır?
- O, başqalarından nə ilə fərqlənir?

2. Hansı fiqur artıqdır?

- Bütün fiqurların ümumi adı nədir?

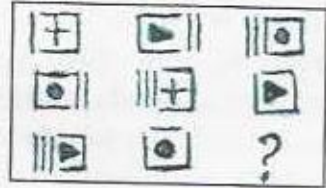
- Hansı fiqur artıqdır? Niyə?

II sinifdə ümumiləşdirmək qabiliyyəti 2-3 dəyişkən əlaməti məntiqi məsələlərin həlli zamanı formalaşır.

II. 1. Çatışmayan fiqurun axtarılması.

1. Çatışmayan fiqurun axtarılarkən 3 əlaməti nəzərə almaq lazımdır: maili xətlərin miqdarı, üçbucaqlı sınıq xəttin yerləşməsi və onun içərisində yerləşən fiqurun forması.

2. Qanunauyğunluğun müəyyənəndirilməsi və həndəsi fiqurlardan və ya rəqəmlərdən təşkil olunmuş sıranın davam etdirilməsi. Rəqəmlər

sırasını bitir: 2 6 10 1 4 7 10

3. "Maraqlı kvadratlar". Kvadratın

damalarında rəqəmləri ehtiva etməklə lazımdır ki, həm maili, həm şaquli, həm də diaqonal üzrə eyni rəqəm alınsın.

15 rəqəmi. Damalarda 1, 4, 6, 7, 8, 9 rəqəmlərini ehtiva etməklə lazımdır ki, 15 alınsın.

30 rəqəmi. Damalarda 2, 4, 6, 8, 12, 14, 16, 18 cür rəqəmlərini ehtiva etməklə lazımdır ki, 30 alınsın.

4. Təsnifatı aid tapşırıqların yerinə yetirilməsi;

- rəqəmlərin təsnifatı. Verilmiş rəqəmləri: 11, 40, 3, 19, 10, 16, 4, 13, 50, 6, 18.

Təsnifat əlamətini seç və onları 2 qrupa böl.

-adlandırılmış rəqəmlərin təsnifatı. Rəqəmləri

qruplara böl. Onları qruplarla sətirlərə yaz: 30 m, 8 kq, 171, 14 dm, 1 s, 100 kq, 94 dm, 40 dəq, 63 sm, 10 dəq, 55 m, 38 s.

- müxtəlif forması olan fiqurların təsnifatı.

	5	3
2		

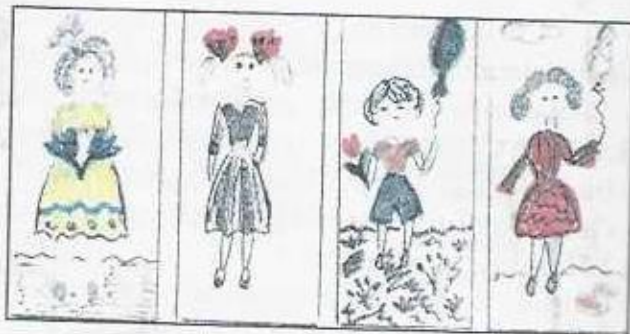
	10	

5.1. Kombinatorikadan mətnli məsələlərin daxil edilməsi: a) Stulun üstündə 2 nəlbəki və 3 fincan var. Neçə yolla çay üçün dəst düzəltmək olar?

b) Muradın 2, Saranın 1, Əlinin isə 3 kitabı var. Hər cüt şagirddə neçə kitab var? Neçə belə cüt var? Üç uşaqla cəmi neçə kitab var?

5.2. Qeyri- standart məsələlərin daxil edilməsi: Nigar, Nərgiz, Solmaz və Samirə gəlincik şəklində çəkib. Nigarın və Nərgizin gəlincikliəri çiçəklə, Nərgiz ilə Solmazın gəlincikliəri isə şarla idi. Kim hansı gəlinciyin şəklini çəkmişdi? Şagirdlər belə cədvəl tərtib etməklə məsələlərin həllini asanlıqla tapırlar. Şagirdlər belə mülahizə yürüdürlər.

şagirdlər	çiçəklər	şarlar
Nigar	+	
Nərgiz	+	+
Solmaz		+
Şamirə		

Məsələnin şərtinə görə Nigarın və Nərgizin gəlincikləri çiçəklədir. Nigarın və Nərgizin şərtində "çiçək" sütununda + qoyuruq. Nərgizin və Solmazın gəlincikləri isə şarla idi. Deməli, Nərgizin və Solmazın şərtinin kəsişdiyi yerə + qoyuruq. Cədvəldən görünür ki, əlində heç nəyi olmayan gəlincik Samirənin çəkdiyidir, əlində ancaq şar olan gəlinciyi isə Solmaz çəkmişdir.

5.3. Riyaziyyat dərslərində həm də elə məsələlərdən istifadə edirəm ki, onların cavabını məntiqi əsaslandırmaq lazımdır: "Qutuda 5 karandaş var: 2 göy və 3 qırmızı. Qutudan neçə karandaş götürmək lazımdır ki, onlardan heç olmasa biri qırmızı olsun?"

Şagirdlər belə mülahizə yürüdürlər: 1 karandaş yaramır, ona görə ki, birini baxmadan götürsən, o göy də ola bilər. Əgər baxmadan 2 karandaş götürsən, ikisi də göy və ya qırmızı, yaxud biri göy, biri isə qırmızı ola bilər. Əgər qutudan 3 karandaş götürsən, onların içində; hamısı qırmızı, 2 qırmızı və 1 göy, 2 göy və 1 qırmızı ola bilər. Burada hər baxdığımız halda, heç olmasa, 1 qırmızı karandaş vardır. Deməli, cavab belə olacaqdır: 3 karandaş götürmək lazımdır.

Dərketmə imkanlarının inkişafına yönəldilmiş xüsusi tapşırıq və məsələlər sistemindən dərslərdə müntəzəm istifadə etmək aşağı sinif şagirdlərinin riyazi dünyagörüşünü genişləndirir, riyazi düşüncəsini, riyazi hazırlığının səviyyəsini qaldırır, onlara ətraf gerçəkliklərin sadə qanunauyğunluğunda daha inamla yol tapmağa və riyazi biliklərdən gündəlik həyatda istifadə etməyə imkan yaradır.

Bilirsinizmi?

Rusiyada 45 min kənd məktəbi var. Bu, ölkədə olan məktəblərin üçdə ikisidir. Həmin məktəblərdə 6 milyona qədər uşaq oxuyur. Onlarla 685 min müəllim məşğul olur. Kənd məktəblərinin 31 faizi ibtidaidir. İbtidai məktəb bizimkilərlə müqayisədə çox kiçikdir. 10-dan az uşağın oxuduğu məktəblərin sayı 5604-dür. 2865 məktəbdə uşaqların sayı 15 nəfərə çatmur, 280-300 uşağın oxuduğu böyük məktəblər isə cəmi 34-dür.

2859 əsas məktəbdə 40 nəfərdən az uşaq oxuyur. Ən kiçik tam orta məktəbdə təxminən 100 nəfər təhsil alır. 1600-ə qədər kənd uşağının oxuduğu iri məktəb isə cəmi 5-dir.

UŞAQ HÜQUQLARI KONVENSIYASI

**Yaxşı olan hər şey
uşaqlar üçün!**

Uşaq Hüquqları Konvensiyası 20 noyabr 1989-cu ildə BMT-nin Baş Məclisi tərəfindən yekdilliklə qəbul edildi. Bu sənəd Beynəlxalq hüquqi qüvvəyə malikdir. Buna görə də iştirakçı dövlətlərin vətəndaşı öz hökumətindən onun hər bir bəndinə hörmətlə yanaşmağı tələb edə bilər.

26 yanvar 1990-cı ildə Konvensiya imzalanmaq üçün açıq e'lan edildi və elə həmin gün onu 62 dövlət imzaladı - bu ilk gün üçün rekord nəticə idi, lakin bununla belə, həmin sənədin imzalanması hələ onun müddələrinin yerinə yetirilməsi üzrə birbaşa öhdəlik yaratmır. Sənəd yalnız ratifikasiya edildikdən sonra dövlətlər ona əməl etməyi öz üzərlərinə götürürlər. Bu o deməkdir ki, Konvensiyanın müddəaları dövlətlərin milli qanunlarında öz əksini tapmalıdır.

Hazırda (2000) Uşaq Hüquqları Konvensiyasına 185 ölkə o cümlədən Azərbaycan da (1992-ci il) qoşulmuşdur. UNİSEF-in məlumatına əsasən, ancaq iki ölkə - ABŞ və Somalidə bu sənəd ratifikasiya edilməmişdir.

Uşaq Hüquqları Konvensiyası bütün uşaqları özünəxas hüquqları və lyaqəti olan insanlar kimi qiymətləndirir. Bütün uşaqlar yaşamaq, təhlükəsiz şəraitdə böyümək üçün eyni hüquqlara malikdirlər. Onların düşüncə və hissləri hörmətlə qarşılanmalıdır. Uşaqların maraqlarının bütün sahələrdə maksimum qorunması prioritet götürülməlidir. Uşaqların üzləşdikləri çətinliklərə gic yuman, onların ehtiyaclarına məhəl qoymayan dövlətlər Uşaq Hüquqları Konvensiyasını pozmuş hesab olunurlar. Bu Konvensiya əsasında dünya gələcəkdə bütün uşaqlar üçün daha yaxşı bir məkana çevriləcəkdir.

Çoxlu və'dlər

Uşaq Hüquqları Konvensiyasına qoşulmuş dövlətlər təminat verməlidirlər ki, onların qanunvericilik sistemi Konvensiyanın ruhuna zidd deyildir. Konvensiyanın maddələrinin həyata keçirilməsində onlar, bilavasitə məs'ulyyət daşıyırlar. Bu proses aşağıdakıları nəzərdə tutur:

● Mə'ruzələr

İştirakçı dövlətlər Konvensiyaya əməl olunmasına dair tədbirlər haqqında mün-təzəm, şəkildə mə'ruzələr nəşr edir və bunu geniş ictimaiyyətə çatdırır.

Azərbaycan öz mə'ruzəsini 1996-cı ildə hazırlamışdı.

● Çətinliklər

İştirakçı dövlətlər məsləhət və ya dəstək almaq məqsədilə Konvensiyanın həyata keçirilməsinə çətinlik törədən hər hansı məsələ barədə mə'ruzə edə bilərlər. Bu tipli mə'lumatları UNİSEF-ə, həmçinin BMT sisteminə daxil olan və ya uşaqlara yardım göstərən «Save the Children» kimi təşkilatlara göndərmək mümkündür.

● Beynəlxalq əməkdaşlıq

Əgər Konvensiyanın maddələrini həyata keçirmək üçün ölkənin imkanları məhduddursa, o, yardım üçün digər ölkələrə müraciət edə bilər.

● Uşaq Hüquqları Komitəsi

İştirakçı dövlətlər tərəfindən öz vətəndaşları şurasından on ekspətdən ibarət Uşaq Hüquqları Komitəsi seçilir. Komitənin bu kimi vəzifələri vardır: dövlət mə'ruzələrini nəzərdən keçirmək və həmin dövlətlərə müvafiq tövsiyələr təqdim etmək; Konvensiyanın maddələrinin yerinə yetirilməsi barədə iki ildən bir BMT-Baş Məclisinə mə'ruzə təqdim etmək; uşaq hüquqları haqqında geniş mə'lumatı əhəlinin bütün təbəqələrinə, xüsusilə uşaqlara, müəllimlərə, yerli və dövlət hakimiyyəti strukturlarına çatdırılmasına nəzarət etmək.

Uşaq Hüquqları Konvensiyası

1989-cu il nyabrın 20-də BMT Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilmişdir. 54 maddədən ibarətdir. Aşağıda onlardan bə'zilərinin qısa xülasəsi verilmişdir:

Maddə 1

18 yaşına qədər olan hər bir bəşər övladı uşaq adlanır.

Maddə 2

Bütün uşaqlar eyni hüquqlara malikdirlər. Heç bir uşaq hər hansı bir ayrı-seçkilyə məruz qalmamalıdır.

Maddə 7

Hər bir uşağın ad və vətəndaşlıq almaq hüququ vardır.

Maddə 9

Uşaqlar hər iki valideyni bir ünsiyyətdə olmaq və ailədə böyümək hüququna malikdirlər. Valideynlərindən ayrı yaşayan uşağın valideynləri ilə müntəzəm əlaqə saxlamaq hüququ vardır. Bu cür ayrılıq halları iştirakçı dövlətin hər hansı bir qərarı nəticəsində baş vermişdirsə (məsələn, həbs, azadlıqdan məhrumetmə və s.), onda iştirakçı dövlət valideynin və ya uşağın xahişinə görə, onlara ailənin qalib üzvü barədə zəruri məlumat verməlidir.

Maddə 11

Uşaqlar qeyri-qanuni yollarla öz ölkələrindən kənara çıxarılmamalı və orada qeyri-qanuni saxlanmamalıdırlar.

Maddə 12-15

Uşaqlar onlara aid olan bütün məsələlər barədə öz fikirlərini söyləmək hüququna malikdirlər. Uşaqların fikrinə lazımi diqqət göstərilməlidir. Öz seçimlərinə uyğun olaraq, onların istənilən təşkilata üzv olmaq hüququ vardır.

Maddə 13

Uşaqların da, böyüklər kimi, öz fikirlərini şifahi və yazılı, mahını və ya rəsm və s. şəkildə ifadə etmək hüququ vardır.

Maddə 22

Bütün qaçqın uşaqların müdafiə olunmaq və yardım almaq hüququ vardır. Onlar, həmçinin başqa uşaqlara aid olan bütün hüquqlara da malikdirlər.

Maddə 23

Bü gün əlil uşaqların normal yaşamaq və insan ləyaqəti hüququ vardır.

Maddə 28

Bütün uşaqların pulsuz ibtidai təhsil almaq və peşə hazırlığı sahəsində məlumat əldə etmək hüququ vardır.

Maddə 30

Uşaqlar ağır və təhlükəli işlər görməkdən mühafizə olunmalıdırlar.

Maddə 33

Uşaqlar narkotik maddələrin qeyri-qanuni istifadəsindən mühafizə olunmalıdırlar.

Maddə 34

Bütün uşaqlar hər cür zorakılıqdan, istismardan, cinsi təcavüzdən mühafizə olunmalıdırlar.

Maddə 38

Bütün uşaqlar müharibədən mühafizə olunmalıdırlar. 15 yaşınadək uşaqlar hərbi xidmətə çağırılmamalıdırlar.

Maddə 42

Bütün uşaqlar və böyüklər Uşaq Hüquqları Konvensiyasında nə yazıldığını bilmək hüququna malikdirlər.

Məmləkət Pirimova,

Azərbaycan Dillər Universitetinin pedaqogika kafedrasının dosenti

Uşaqlar Birliyi Təşkilatının işində tətbiq olunan metodların ümumi səciyyəsi. Son illərdə respublikamızda baş vermiş ictimai-siyasi hadisələrlə əlaqədar sabiq pioner təşkilatı Azərbaycan Uşaqlar Birliyi təşkilatı ilə əvəz edilmişdir. Azərbaycan Uşaqlar Birliyi Respublika pioner təşkilatının hüquqi varisidir («Azərbaycan Uşaqlar Birliyi Təşkilatının fəaliyyətinin əsas istiqamətləri haqqında» metodik tövsiyələr. Bakı, 1992, səh. 3). AQBТ-nin 1992-ci ildə qəbul etdiyi əsasnamədə təşkilatın fəaliyyətinin əsas istiqamətləri göstərilmişdir.

Azərbaycan Respublika xalq Təhsili nazirinin 27.01.1992-ci il 63 nömrəli əmrinə əsasən V.İ.Lenin adına Ümumittifaq pioner təşkilatının fəaliyyəti bitmiş hesab edilir. Pioner baş dəstə rəhbəri vəzifəsinin adı dəyişdirilərək 1992-ci ilin fevral ayının 1-dən «Uşaqlar Birliyi Təşkilatı rəhbəri» adlandırılır.

ÜBT-nin işinə tətbiq olunan metodlardan uşaq kollektivinin fəaliyyətini təşkil etmək, onların şüuruna, hisslərinə, davranışına təsir göstərmək üçün istifadə edilir. Uşaqlarla əlbəyərbəkən tərbiyənin ümumi metodlarından istifadə olunmalı, tərbiyə imkanları, ÜBT-nin xüsusiyyətləri, təşkilatın fəaliyyət proqramı nəzərə alınmalıdır.

ÜBT-nin aşağıdakı metodlardan istifadə etmək olar: inandırma (müsbət nümunə və sözlə); kollektiv ictimai-faydalı əmək; tələb; tapşırıq; oyunlar; həvəsləndirmə və cəza. Bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi olan bu metodların köməyilə ÜBT-nin rəhbəri və təşkilatın fəalları şagirdlərə davranış qaydalarına riayət etməyi, mütəəşkkil kollektiv yaratmağı, fəal həyat mövqeyində durmağı formalaşdırmalı,

dərin və möhkəm biliklərə yiyələnmək uğrunda mübarizə aparmağı öyrətməlidir.

ÜBT-də tətbiq olunan metodlar uşağın şəxsiyyətinə, kollektivə, yaxud uşağın özünə kollektiv vasitəsilə təsir göstərməyi nəzərdə tutur. A.S. Makarenko öz fəaliyyətində kollektiv vasitəsilə uşağın şəxsiyyətinə təsir göstərmək yoluna geniş yer verir və onu pedaqoji ustalıq hesab eirdi.

ÜBT-də inandırma uşaqların şüuruna, hisslərinə, davranışına müsbət nümunə ilə məqsədyönlü təsir göstərir. Bu təsir təqlid üçün nümunəyə, söz ilə inandırmaya imkan verir. İnandırma metodunun köməyi ilə ÜBT-də ideya, əxlaq anlayışları, nöqtəyi-nəzər, qiymət vermək kimi keyfiyyətlər formalaşır.

Müsbət nümunənin tərbiyəvi təsiri əsasında kiçikyaşlı məktəblilər, yeniyetmələr, gəncləri, yaşlıları, müəllimləri, tərbiyəçiləri, yoldaşlarını təqlidə meyl göstərirlər. Bu zaman görkəmli şəxsiyyətlərin, Azərbaycan Respublikasının suverenliyi, müstəqilliyi, ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizə aparan milli qəhrəmanların, qabaqcıl əmək adamlarının həyatından gətirilən misallar uşaqların təkəkkürünün inkişafına təsir göstərir. Bədii əsərlərin, kino və telefilmlərin qəhrəmanları şagirdlər üçün ideal rolunu oynayır.

Qəhrəmanlıq romantikasına qapılmaq kiçikyaşlı məktəblilər üçün xarakterik xüsusiyyətdir. Kiçikyaşlı məktəbliləri qəhrəmanlığa dair faktlar əyləndirir, lakin onlar qəhrəmanlığın mənbəyini, səbəbini anlamaqda çətinlik çəkirlər. Tez-tez özlərinə belə sual verirlər. «Mən belə qəhrəmanlıq göstərməyə hazırımmı?», «Mən də onlar kimi ola bilərəmmi?».

ÜBT-nin kollektivi, dəstələr, qruplar müxtəlif cür fəaliyyət zamanı yaşlılarla ünsiyyətdə olur, sosial əhəmiyyətli tədbirlərin həyata keçirilməsində iştirak edirlər.

UBT-nin ümumməktəb tədbirlər sisteminin məqsədyönlü təşkili, müsbət nümunənin rolunun müəyyənləşdirilməsi kiçikyaşlı məktəblilərin əxlaq, ideya-siyasi tərbiyəsinin səmərəsini artırır, onları fəal həyat mövqeyində durmağa həvəsləndirir. Ümumiyyətlə, «Tərbiyə işində nümunənin rolu əvəzəlməzdir, nümunə əsasında aparılan tərbiyə bu və ya digər keyfiyyət, hərəkət və davranış qaydası haqqındakı anlayışları konkretləşdirir, əyaniləşdirir və nəticədə uşaqlarda daha canlı təsəvvür yaradır. Uşaq həmin nümunələrdən ibrət dərsi götürür, ideal hisslərlə yaşayır, müsbət hərəkətlərinə, xeyirxah əməllərə meyl edir» (Kazimov N.M., Həşimov Ə.Ş. Pedaqogika, B., 1996, s. 250).

Söz ilə inandırmadan ÜBT-nin bütün mərhələlərində istifadə olunur. Söz ilə inandırma metodu ÜBT-nin keçirdiyi iş formaları olan toplanışlar, söhbətlər, siyasi məlumat saatları, disput və uşaqlara müraciətlə keçirilən etik monoloqlarla əlaqədardır.

UBT əxlaqi –etik problemlərə həsr olunmuş toplanışları keçirərkən söz ilə inandırma metodundan geniş istifadə edir. ÜBT-nin qanunları, təntənəli vədinin öyrədilməsi, ideya-siyasi məzmununda keçirilən tədbirlər kompleksi bu qəbildəndir.

Uşaqlarla fərdi söhbətlərin, siyasi informasiyaların, disputların keçirilməsi zamanı söz ilə inandırma metodunun tətbiq olunması aşağıdakı hallarda səmərəli olur. Əvvəla, müsahibənin, söhbətin, disputun, siyasi məlumatın mövzusu aktual olmalı, təşkilatda, kollektivdə yaranmış vəziyyətlə əlaqələndirilməlidir. İkincisi, söhbətin, müzakirənin keçirilməsi üçün suallar sistemi olmalıdır. Bu suallar inandırıcı cavablar tapmaqda şagirdlərə kömək edir. Uşaqların

fikirilərini, münasibətlərini müəyyənləşdirmək, düzgün cavabları qiymətləndirmək, doğru olmayan cavabları ehtiyatla təkzib etmək, onları düzgün nəticəyə gətirib çıxarmaq tələb olunur.

Söz ilə inandırma metodu pedaqoji cəhətdən əsaslandırılmadıqda təhlükəli vəziyyət yaranır. Təşkilatın üzvlərinin mülahizələri və onların real hərəkətləri, davranışı, sözü ilə işi arasında tərs mütənəsiblik meydana çıxarsa, uşaqlar arasında ikiüzlülük, qeyri-səmimilik yarana bilər.

Kollektiv ictimai-faydalı əmək ÜBT-da aparıcı metodlardan biridir. İctimai-faydalı əmək uşaqlar üçün ictimai-siyasi təcrübədir. Onlar bu prosesdə əxlaq normalarını yerinə yetirməyə çalışır, əməyin təşkilinə, tapşırığın yerinə yetirilməsinə şüurlu münasibət bəsləyirlər.

UBT-də kollektiv ictimai-faydalı əmək təşkil edərkən tərbiyəçi və müəllimlər müəyyən pedaqoji şərtləri gözləməlidirlər: yerinə yetiriləcək işin ictimai dəyərini aydınlaşdırmalı; uşaqların yaş və fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmalı; ictimai-faydalı əmək rəğbətəndirilməlidir. Tərbiyəçi və müəllim işin yüksək səviyyədə təşkilinin qayğısına qalmalı, uşaqlara əməyin ictimai mənasını aydınlaşdırmalı, ictimai-faydalı əməkdə iştirak etmək ehtiyacını duymağı öyrətməli, ətraf mühiti yaxşılaşdırmaq həyatımızı gözəlləşdirməklə əlaqədar işlərdə iştirak etməyin vacibliyini göstərməlidirlər. Yerinə yetirəcək işin ictimai dəyərini izah etmək lazımdır ki, uşaqlar onların respublikanın inkişafı ilə əlaqədar aparılan işlərdə konkret iştirak etdiklərini başa düşsünlər.

UBT-nin dəstələrində, qruplarında əməyin metodik cəhətdən düzgün təşkil olunmasının əsas şərtlərindən biri uşaqların yaş və fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasıdır. Hər bir yaş dərəcəsinə, xüsusilə I-II sinif şagirdlərinə fiziki əməyin norması,

konkret işə sərf edəcək vaxtın müəyyənləşdirilməsi, oğlan və qızların fiziki imkanları, ayrı-ayrı uşaqların səhhətinin nəzərə alınmasıdır. Qeyd edək ki, bəzi uşaqlara günəş şüası pis təsir edir, digərləri ağır əşyaları qaldıra bilmir və s. Uşaqların ictimai-faydalı əməyinin təşkili zamanı Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin «Ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin ictimai-faydalı əməyinin təşkilinə dair» məktubunu əsas götürmək lazımdır.

İctimai-faydalı əməyin rəğbətləndirilməsi siniflər arasında yarışın keçirilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Eyni zamanda ayrı-ayrılıqda, fərqlənən şagirdlər, dəstələr də məktəb rəhbərləri, UBT-nin Respublika şurası tərəfindən rəğbətləndirilə bilər.

«Azərbaycan UBT-nin ilk təşkilatlarının fəaliyyətinin əsas istiqamətləri»ndə respublikamızın ekoloji vəziyyətinin ağır olması qeyd edilir. UBT ictimai-faydalı əməyi təşkil edərək «Yaşıl dünya» əməliyyatı adı altında gül-çiçək, ağac əkdirə bilərlər. İctimai-faydalı əməyi müvəffəqiyyətlə həyata keçirməyin şərtlərindən biri də uşaqlarda praktik bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılmasıdır.

Tələb. Tələb UBT-nin işində təşkilatın ayrı-ayrı üzvlərinin və kollektivin fəaliyyətini və davranışını nizama salmaq üçün tətbiq olunan metodlardan biridir. A.S. Makarenko tərbiyəçi tərəfindən tələblərin müəyyənləşdirilməsini kollektivin təşkilinin birinci pilləsi hesab edirdi. O yazırdı: «Səmimi, açıq, inandırıcı, qaynar və qəti tələb olmadan kollektivi tərbiyə etmək işinə başlamaq olmaz» (Макаренко А.С. Ред. Соч. т. 4. Лекции о воспитании детей. М., 1984, стр. 63).

Tələb ümumi əxlaq normalarını ifadə edir. Məktəblilərin davranışına verilən tələblər «Şagirdlər üçün qaydalar»da, «Məktəbdaxili qaydalar»da də əksini tapmışdır. Tələb əmr, sərəncam, göstəriş, tövsiyə, məsləhət və ya təhiş kimi ifadə olunur. Tələblərin

verilməsində UBT rəhbərləri, sinif rəhbərləri, pedaqoji kollektiv tərbiyə prosesində vahidlik prinsipini gözləməli, hamı uşağa vahid tələblə yanaşmalıdır.

Tapşırıq təşkilatın hər bir üzvünün dəstənin, qrupun ümumi işinə cəlb etməyi, kollektivin fəaliyyətini, məs'uliyətini, intizamını, təşkilatçılıq qabiliyyətini, təşəbbüskarlığını fəal həyat mövqeyini formalaşdıran metodlardan biridir. Tapşırığa həm uşaq kollektivi, həm də təşkilatın hər bir üzvü UBT-nin ictimai marağına cavab verən bir iş kimi baxmalıdır.

Tapşırıqların bir qismi biliklərə yiyələnmək məqsədi daşıyır. Bu məqsədlə UBT-nin rəhbəri təşkilatın «icbari təhsil postu»nu təşkil etməli, təhsildən yayınanların, geridə qalanların uçotunu aparmalı, «Öyrənməyi öyrən», «Hər şeyi bilmək istəyənlər» klubları yaratmalı, klubun üzvlərini olimpiadaların, yarışların və başqa tədbirlərin keçirilməsinə cəlb etməlidir.

UBT-nin üzvləri arasında ictimai tapşırıqların bərabər bölünməsi kollektivin möhkəmlənməsinə təsir göstərir, hər bir məktəblinin fəal mövqə tutmaq qabiliyyətini inkişaf etdirir. Yalnız fəalların fəaliyyəti ilə kifayətlənmək olmaz. Təşkilatın fərdi tapşırıqları yerinə yetirən üzvlərini də «fəalar məktəbi»nin işinə cəlb etmək vacibdir.

Yarış uşaq kollektivlərinin və ayrı-ayrı şagirdlərin müvəffəqiyyət əldə etmək, birinci yerə çıxmaq, konkret işdə yaxşı nəticələr əldə etmək uğrunda mübarizəsidir.

Yarış ictimai - faydalı əməyin konkret növlərinin həyata keçirilməsində (metal qırıntısı, kağız tullantısı və ya məhsulun yığılmasında, iməklilərdə); özünəxidmətin təşkilində, məktəb avadanlığına, dərslilklərə, əyani vəsaitə və s. şüurlu münasibətində; idman yarışlarında, hər şeyi bilmək istəyənlərin müsabiqələrində, fənn olimpiadalarında, bədii yaradıcılığa

baxışlarda; «Üfüqdə parıltı», «Hünər», hərbi oyunlarının, «Şən start»-ların keçirilməsinə və s. tətbiq olunur.

Metodik cəhətdən düzgün təşkil edilmiş yarış dəstənin, qrupların, tək-tək şagirdlərin müvəqqəti işi kimi nəticələnməlidir. Yarış şagirdin təşəbbüskəliyini, yaradıcılıq qabiliyyətini, fəallığını inkişaf etdirir, uşaq kollektivinin mütəşəkkilliyini təmin edir.

Oyunlar. Oyun uşaqların və uşaq kollektivinin fəaliyyətini tərbiyə edən metoddur. Oyunların uşaq və yeni-yetmələrin inkişafında böyük rolu var. Oyun uşaqlara sevinc gətirən, onun fəallığını, təşəbbüskarlığını, təşkilatçılıq qabiliyyətini inkişaf etdirən vacib metodlardan biridir.

Oyunlar məzmununa və quruluşuna görə mütəhərrik, idman oyunları, didaktik oyunlar və yaradıcı rolu oyunlar olmaqla üç qrupa ayrılır.

Oyun prosesində yaşlıların məsləhəti onlara yarışan komandaların tərkibini müəyyənləşdirməyə, oyunun gedişində fəal mövqə tutmağa kömək edir.

Rəğbətləndirmə və cəzalandırma metodları UBT təşkilatının üzvlərinə müxtəlif tələblər verir. Tələblər onların şüuruna, davranışına təsir göstərir. Bu tələbləri yerinə yetirərkən şagirdlər həyəcan keçirir, məs'ulyyət hiss edirlər.

Rəğbətləndirmə və həvəsləndirmə metodlarının uşaq təşkilatlarında

tətbiqini Azərbaycan Uşaqlar Birliyinin Respublika Şurası müəyyənləşdirir. UBT qrupları, dəstələri, ayrı-ayrı şagirdləri, təşkilatın üzvlərini, təhsildə, ictimai işlərdə fərqlənənləri rəğbətləndirir. UBT-nin qanunlarını pozan üzvlərini isə cəzalandırır.

Rəğbətləndirmə UBT-nin fəaliyyətində müxtəlif formalarda həyata keçirilir.

UBT-də cəzalandırma nadir hallarda tətbiq olunan metoddur. Bu metodun psixoloji mahiyyəti şagirdlərin davranışına təsir göstərməkdən ibarətdir. Cəzalandırma uşaqlara davranışa nəzarət etməyi öyrədir. Cəzalandırılmış uşaq həyəcan keçirir, təəssüflənir, utanır, öz hərəkətlərini pisləyir, özünü tərbiyə edir.

UBT-nin sovetində şagird qaydalarını, intizamını, təşkilatın qanunlarını pozan şagirdə xəbərdarlıq e'lan edilir. Yürüşdə intizamı pozan şagirdə növbəti yürüşdə iştirak etməyə icazə verilmir. Növbətçiliklə əlaqədar vəzifələri yaxşı yerinə yetirə bilməyən dəstəyə bir daha növbətçilik etməyə icazə verilmir. Yaxud həmin şagirdin hərəkəti dəstə sovetində müzakirə edilir, divar qəzetində tənqid olunur. UBT-nin qanunlarını bir neçə dəfə pozan şagird müstəsna hallarda təşkilatdan xaric edilir. Xoşbəxtlikdən məktəblərimizdə belə hallara rast gəlmirik.

KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN İNTIZAM TƏRBIYƏSİ

Səadət Həsənova,
pedaqoji elmlər namizədi

İntizam insanın bəzəyidir. İntizam hər növ normal həyat fəaliyyətinin əsasını təşkil etdiyinə görə insanların fəaliyyət göstərdiyi hər bir yerdə- ailədə, ictimaiyyətdə zəruridir. Dahi çex pedaqoqu Y.A.Komenski

İntizamsız məktəbi susuz dəyirman bənzədir, orta əsrlərin sxolastik məktəblərində hökm sürən çubuq intizamı əvəzinə özünün hümanist intizamını irəli sürür, məktəbi insanlaq e'malatxanası sayır, hər cür səs-küyün,

qışqırığın əleyhinə çıxırdı (Y.A.Komenski. Seçilmiş pedaqoji əsərləri. Bakı, Azər nəşr, 1961, səh. 68-96).

A.S.Makarenko intizam tərbiyəsinin nəzəri problemlərini on beş ilə yaxın bir dövrdə özünün əmək koloniyası və kommunasında təcrübədən keçirmişdir.

İntizama yiyələnmiş uşağın davranışında dəqiqlik, başqalarına diqqətli olmaq, qayğı göstərmək və s. kimi əlamətlər təzahür edir. İntizamlı uşaq müəyyən edilmiş qaydalara yalnız məktəbdə deyil, evdə, ictimai yerlərdə də eyni sə'y və təmkinlə əməl edir. Uşağın intizamlı olması təlim tapşırıqlarının, ictimai vəzifələrin, şəxsi və ictimai davranış qaydalarının yerinə yetirilməsində özünü göstərir. İntizam tərbiyəsinin səviyyəsi tədricən artmağa başlayır, intizam qaydalarının şüurlu icrasına qədər yüksəlir.

İntizamlılıq müt'ilik, yaxud hər sözə qeyd – şərtsiz qulaq asmaq deyildir. İntizamlı uşaq nəinki öz haqqını, hətta nahaqdan döyülən və ya təhqir edilən yoldaşının da haqqını, ləyaqətini, heysiyyətini müdafiə etməyi bacarmalıdır. Başqası tərəfindən verilən hər cür tələbi deyil, yalnız ağıllı tələbləri yerinə yetirməyə çalışmalıdır.

Odur ki, xalqın «Yüz ölç, bir bəp», «Baxma deyəne, bax dediyinə», «Deyən ağılsız olsa, eşidən ağıllı görək» kəlamları bu məsələdə də əsas götürülməlidir.

Seçmə yolu ilə 50 nəfərə yaxın şagird uzun müddət müxtəlif növ müşahidə altında olmuşdur. Toplanmış fakt və materiallar oxşar suallar üzrə qruplaşdırılıb təhlil edilmiş və ümumiləşdirilmişdir. «Bə'zi şagirdlərin intizamsızlıq etmələrinə səbəb nədir?» «Nələr onun nümunəvi intizama malik olmasına maneə törədir?» sualına şagirdlər, müəllimlər və valideynlər müxtəlif cavablar vermişlər.

Şagirdlərə görə:

-sınıfdəki dənəqsallıq, natəmizlik, ləvəslilik, partaların yöndəmsizliyi;

-müəllimin dərsi vaxtında başlamaması, sinfə zəngdən çox sonra girməsi və tənəffüsə zəngdən qabaq çıxması;

-dərsdə yersiz söz-söhbətlər danışması, dərsi maraqsız keçməsi və s.

Valideynlərə görə:

-uşağın təhsilə marağının olmaması, zorla oxumağa məcbur edilməsi;

-uşağın kənar tə'sirə düşməsi, pis uşaqlarla yoldaşlıq etməsi;

-uşağın xəstə olması;

-uşağın davranışının düzgün qiymətləndirilməməsi, intizamsızlığa yol verəndə tənbeh edilməməsi, yaxud nahaqdan ona cəza verilməsi;

-məktəbdə tərbiyə işlərinin başlıbaşına buraxılması, ciddi qaydaların olmaması;

-müəllimlərin dərstdə bekarçılığa, artıq söh-söhbətə şərait yaratması;

-məktəbdə uşaqlarla «Şagirdlər üçün qaydalar» ətrafında iş aparılmaması;

-məktəbin ailə ilə əlaqəsinin zəifliyi;

-bə'zi müəllimlərin bütün uşaqlara eyni nəzərlə baxmaması, birini əzizləyib, o birini gözümçixdıya salması, həddən artıq kobudluğu, xoşlamadığı şagirdə təhqiredici ləqəb qoyması və s.

Müəllimlərə görə:

-valideynlə övlad arasında mə'nəvi ayrılıq;

-valideynlərin ailədə tərbiyə işlərinə fikir verməməsi, yaxud bu işləri lazımi səviyyədə təşkil etməyi bacarmaması;

-şagirdlər arasında müsbət şəxsi əlaqənin zəifliyi;

-uşağın əməkdə iştirak etməməsi, işdən boyun qaçırması, zəhmətə xor baxması;

-valideynlər tərəfindən övlada əziz xələf kimi himayədarlıq edilməsi yaxud uşağın nəzarətsiz buraxılması;

-şagirdlərin bə'zi ehtiyaclarının hələ tam ödənilməməsi (məsələn, şagird yoldaşının avtomat qələmini ona görə götürür ki, özününkü yoxdur);

-valideynlərin vaxtı- vaxtında məktəbə baş çəkməməsi və s.

Alınan cavabların, həmçinin şəxsi müşahidəmizə və intizam sahəsində məktəblərin iş təcrübəsinin təhlilinə əsasən şagirdlərin intizamsızlığının əsas səbəbini ailədə axtarmaq lazımdır. Ailə üzvləri (xüsusən ailə başçıları) arasında qarşılıqlı mehriban münasibətin olmaması, bir- biri ilə yola getməməsi, bütün uşaqlara eyni gözlə baxmaması, övladına «küt», «fərsiz» kimi təhqiredici ləqəblər qoyması, günahı olmadan onu döyməsi, söyməsi, yaxud uşağın gündəlik rejimə necə əməl etməsi ilə maraqlanmaması, övladını nəzarətsiz buraxması və ya həddən artıq ərköyün böyütməsi, onun hər cür şiltaqlığına göz yumması, bütün istəklərini yerinə yetirməsi və s. faktlar uşaqların tərbiyəsinə mənfi təsir göstərir, intizamsızlıq halları üçün əlverişli şərait yaradır. Belə mühitdə yaşayan uşaq həyatı dərin-dən dərk etmir, çətinliklərlə qarşılaşanda çıxış yolu tapa bilmir.

Deyilənlərlə əlaqədar uşağın ailədə intizamsız olmasının səbəblərini araşdırmaq yerinə düşərdi. Uşağın intizamsızlığının mühüm səbəblərindən biri ailədə ərköyün böyüməsidir. Adətən, ailədə yeganə uşağı, bəzən isə 4-5 qızdan sonra doğulan oğlan uşaqlarını daha çox əzizləyirlər. Xahiş yerinə yetirilməyəndə uşaq göz yaş axıdır. «Bircə»sinin göz yaşlarından ürəyi yumşalan valideyn onun hər bir tələbini yerinə yetirməyə çalışır və ona tam sərbəstlik verir. Belə şəraitdə böyüyən uşaq məktəbə gəldikdə ümumi tələblərə çox çətinliklə alışır, qayda-qanuna riayət etmir. Məktəbdəki qayda- qanun ona xoş gəlmir, onları icra etməyə çətinliklə alışır, onları tez-tez pozur. Yaşlılara hörmət etməyə alışmamış, əksinə, yaşlının həmişə qul kimi onun xidmətində durduğuna öyrəşmiş bu uşaq, müəllimə də hörmət etmir, onun tələblərini yerinə yetirmir. Bütün bunların nəticəsində uşaqda təlimə qarşı nifrət oyanır.

Buna səbəb ata- ananın övladına həddini aşan sevgisidir. Uşağı sevmək yaxşı şeydir və bu, uşağın inkişafı üçün də vacibdir, lakin sevgi həddi aşanda əks nəticə verir, uşağın tərbiyəsinə pozur. Böyük pedaqoq A.S.Makarenko deyir ki, uşağa olan sevgi dərman kimi müəyyən norma tələb edir, o nə az, nə də çox olmalıdır. Dərmanı bir az çox qəbul edəndə insanı zəhərləyir. Eləcə də uşağı həddən artıq əzizləyib onun hər istəyini yerinə yetirdikdə belə sevgi onu korlayır. Uşağa məhəbbət məsələsində orta həddi gözləmək və ciddiliklə sevgi arasında bir orta münasibət yaratmaq lazımdır. Uşağın göz yaşlarına mərhəmət edərək hər dəfə ona güzəşt etmək, onda belə bir zərərli fikir oyadır ki, hər nə istəyəndə israr etsə, özünü yerə çırpısa, ona nail olacaqdır. Uşağın təbii tələbatı ilə şiltaqlığı, yəni əsassız tələblərini ayırmaq lazımdır, bunlardan birincisi təmin edilməli, ikincisi isə icrasız buraxılmalıdır.

Uşağın intizamsız olmasının səbəblərindən biri də ailədə onun nəzarətsiz qalmasıdır. Nəzarətsizlik ərköyün uşaq saxlamağın əksi olmaqla, intizamsızlıqla nəticələnir. Nəzarətsiz böyüyən uşaq öz istəklərinin evdə təmin olunmadığını görüb, onları küçədə, bazarda axtarır və beləliklə, küçənin, bazarın təsiri altına düşür.

Uşağa istiqamət verən, onun məhdud təcrübəsini genişləndirən şəxs olmadıqda, o öz cilovlanmış istəklərinin arxasınca gedir. Bu, onu qayda qanunu pozmağa təhrik edir. Bəzi valideynlərin tərbiyə işinə məs'uliyətsiz yanaşmaları nəticəsində nəzarətsiz böyüyən uşaq, məktəb rejiminə də sığışmır, başsızlıq nəticəsində adət etdiyi xüsusiyyətləri məktəbdə də bürüzə verir. O, adətən, hirsli kobud, nəzakətsiz olur, çünki ata-anası ona insanlarla necə rəftar etmək, özünü necə aparmaq lazım olduğunu öyrətməmiş, evdə heç kəs onun tərbiyəsi ilə məşğul olmamışdır.

nəzarətsizlik intizamlılıq üçün əlverişli zəmin yaradır. Tərbiyə işinə məs'uliyətsiz yanaşan bə'zi valideynlər uşağı başlı-başına buraxmaqla onun üçün pis bir gələcək hazırlayırlar. Bə'zi valideynlər uşaqlarının harada, kiminlə yoldaş olması, nə iş görməsi ilə maraqlanmırlar. Bu yaxınlarda şahidi olduğum bir hadisəyə diqqəti cəlb etmək istəyirəm. İşdən evə qayıdırdım. Qaranlıqda yeyin addımlarla gedərkən mənə tərəf gələn üç uşaq diqqətimi cəlb etdi. Onlar mənə salam verib tez uzaqlaşdılar. Məqsədləri o idi ki, mən onları tanımayım, lakin birinin səsindən, ötəri baxışlarından tanıdım. Bu bizim binada yaşayan IV sinif şagirdi idi. Görəsən yaşına uyğun olmayan iki uşaq hara gedirdi? Axı bu vaxt o evdə olmalı idi. Mən yolüstü onların evinə döndüb anasından oğlunun harada olmasını soruşdum. Ana mənə öz nəzakətli sözləri ilə «Qurban olum, nə var ki, uşaq gəzməkdən hələ gəlməyib»-

dedi. Mən məsləhət gördüm ki, axşamlar oğlunu gəzməyə buraxmasın, hər gün uşaq maraqlansın, yaşadı olmayan gənclərlə onun yoldaşlıq etməsinə imkan verməsin. Məhz nəzarətsiz qaldığından uşaq ümumi qayda-qanunlara alışmır, nəticədə intizamsız olur.

Bə'zən belə valideynlər bir həftə ərzində uşağın necə böyüdüyünü, kimlərlə durub - oturduğunu, özünü necə apardığını nəzərə almadıqları halda, istirahət günü, bir həftə ərzində izhar etmədikləri məhəbbəti birdən böyük ölçülərlə ifadə edirlər. O günü uşağa hər nə istəsə alırlar, onu həddən artıq qayğı ilə əzizləyib bir az da korlayırlar, sonra yenə bir həftə ərzində yaddan çıxararaq onun tərbiyəsi və təlimi ilə məşğul olurlar. Burada ərköyün tərbiyə ilə nəzarətsizlik birləşərək uşağın tərbiyəsinə olduqca mənfi tə'sir göstərir. (Ardı var)

MÜƏLLİM - ŞAGİRD MÜNASİBƏTLƏRİNİN TƏ'LİMİN KEYFİYYƏTİNƏ TƏ'SİRİ

Sevil Bağirova,

Sabirabad şəhəri, H.Z. Tağıyev adına 6 nömrəli
şəhər orta məktəbinin müəllimi

Yaşadığımız milli müstəqillik dövrü həyatımızın siyasi, iqtisadi, ictimai və mə'nəvi sahələrində köklü islahatlarla müşayiət olunur.

Demokratik və dünyəvi təhsil sisteminin yaradılması istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü dəyişikliklər ümumbəşəri və milli dəyərlərdən qaynaqlanaraq Azərbaycan təhsil sisteminin orijinal modelini formalaşdırmağa, təhsil sistemimizin mütərəqqi təhsil sistemlərinə inteqrasiyasına zəmin yaradır. Təhsil islahatları üzrə Dövlət Proqramı, yeni təhsil qanunu layihəsi təhsil

quruculuğunun hüquqi-normativ bazasının yaradılmasına təminat verir. Dövlətin, təhsilin üstün inkişaf etdirilən strategiyasını əhəmiyyətli fəaliyyət sahəsi e'lan etməsi əslində cəmiyyətimizin maddi-mə'nəvi tərəqqisinin dayaqlarının möhkəmləndirilməsi deməkdir.

Bu gün milli təhsilimizin prioritet istiqamətlərindən biri kimi dəyərləndirilən hümanistləşdirmə adı şüarçılıq və kompaniyaçılıq təzahürlərindən uzaq olmaqla, gələcək həyatın qurucuları olacaq, indiki məktəblilərin insani hissləri-

nin oyadılması, tərbiyə edilməsi, onlara vətəndaş yetkinliyinin formalaşdırılmasına yönəldilmiş strateji məqsəddir. Təhsilin humanistləşdirilməsi yeni pedaqoji təfəkkür vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Pedaqoji prosesdə şagirdin bərabər-hüquqlu subyekt və tərəfdaş kimi qəbul edilməsi ənənəvi pedaqoji sistem üçün səciyyəvi deyildir. Bu gün şagird şəxsiyyətinə hörmət, zorakı təsir vasitələrinə əl atmaqdan çəkinməyən, qarşılıqlı münasibətlərdə, ünsiyyətdə ələsalmaya, ibarəbazlığa üstünlük verən, hətta şagirdlərə ayamalar qoşan müəllimlərə heç də az təsadüf olunmur. Pedaqoq və tərbiyəçilərin özü şəxsiyyət səviyyəsində yüksələ bilməmişsə, hümanist keyfiyyətlərin daşıyıcısı, xeyirxah ruhun sahibi deyildirsə, şübhəsiz, o, şagirdlərində bu keyfiyyətləri formalaşdırma bilməz.

Uzun illərdir ki, pedaqoq və psixoloq alimlər, müəllimlər ciddi bir problemlə qarşılaşırlar: ünsiyyət problemi. Şagirdlərlə necə rəftar etmək lazımdır ki, onlar təlim materiallarını daha həvəslə və müvəffəqiyyətlə mənimsəyə bilsinlər?

Məlumdur ki, məktəbdə təlim-tərbiyə prosesinin əsas təşkilatçısı müəllimdir. Gələcəyin qurucuları olan bu günkü oğlan və qızların ümumtəhsil hazırlığı, onlarda müstəqil, yaradıcı təfəkkürün inkişafı proqram və dərsləklərlə yanaşı, həm də müəllimlərin səviyyəsindən, pedaqoji qabiliyyətindən insani keyfiyyətlərindən asılıdır.

Elmi-texniki tərəqqinin sürətlə inkişaf etdiyi, informasiya selinin artdığı, insan amilinə böyük diqqət yetirildiyi indiki şərait, habelə şagirdlərin hazırlıq səviyyəsi, müəllimlərin qarşısında böyük tələblər qoyur.

Müəllimlik fəaliyyətində mədəni zənginliyin artmasında peda-

qoji və psixoloji biliklər müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Mən də pedaqoji fəaliyyət zamanı öz yetirmələrimin mədəni aləmləri onların psixoloji xüsusiyyətlərini dərinlən araşdırır, həm də praktik psixoloq oluram. Ən əsası isə bu balaca, həssas fidanlara əsil ana qayğısı ilə yanaşır, onlara saf, təmiz ana məhəbbəti bəxş edirəm. Yalnız bu zaman uşağın mədəni aləminə nüfuz etmək, onun psixikasında baş verən cüz'i dəyişiklikləri duymaq mümkündür.

Təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün mən bir pedaqoq kimi təlimin hər bir mərhələsində şagirdlərin nəyə qabil olduqlarını onların marağını və meylini düzgün müəyyənləşdirir, təlim metodları və priyomlarını düzgün seçir, təlim prosesində şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alıram. Təlim materialını lazımi səviyyədə mənimsənilməsi üçün, hər şeydən əvvəl, şagirdlərin qavrayışını vahid və ümumi bir axına yönəldirəm. Çalışıram ki, kiçikyaşlı məktəblilərin qavrayışı tədricən təkmilləşib, daha şüurlu məqsədyönlü və təhliləedici səviyyəyə çatsın.

Materialın yaxşı mənimsənilməsi üçün belə bir müddəanı daim əldə rəhbər tuturam: həcm nə qədər az olarsa, informasiya bir o qədər asan mənimsənilir.

Müəllim - şagird münasibətlərində gözlənilməli olan psixoloji məsələlərdən biri də müəllimin professional mərifətidir. Mən öz şagirdlərimlə ünsiyyətdə pedaqoji mərifətin bütün tələblərinə riayət edirəm. Pedaqoji etika mənim mədəni zənginliyimin, ictimai nüfuzumun artmasına səbəb olur. Şagirdlərlə ünsiyyət prosesində özümü təmkinlə və ləyaqətlə, sakit və inamla aparıram. Ona görə də mənimlə şagirdlər arasında qarşılıqlı anlaşma,

şgüzar münasibətlərin yaranması tətbiq edilən təlim-tərbiyə işlərinin səmərəsinin artmasına əsaslı təkan verir. Mən heç vaxt unutmuram ki, həssaslıq, qayğıkeşlik, uşaqlara ana məhəbbəti, xeyirxahlıq, təmkinlilik, dözümlülük və səbr təlim – tərbiyə sahəsində qarşıya qoyulan vəzifələrin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsinə mötədil şərait yaradır. Mən şagirdlərimə tələbkarlıqla yanaşır, lakin heç vaxt onların şəxsi ləyaqətlərini alçaltmıram. Buna mənim mə'nəvi haqqım da yoxdur. Əgər belə bir bağışlanmaz səhvə yol verilsə, həssas təbiətli balacaların «qəlbini sındırır, gözlərindən düşürəm. Ona görə də mən tələbkarlıqla xeyirxahlığı, ciddiyyətlə qayğıkeşliyi bir-birilə uzlaşdırmağı pedaqoji ustalıqla həyata keçirirəm.

Məktəb təcrübəsi də göstərir ki, uşaqlar onlara tələbkarlıqla, eyni zamanda həssaslıqla yanaşan, yeri gəldikcə zarafat edən, onların mənlilərini şəxsi ləyaqətlərini yüksək tutan müəllimləri ürəkdən sevirlər. Bəzi şagirdlərin isə eqli tərbiyə olunmaları müəllim-şagird münasibətlərinə, təlim keyifyyətinin yüksəlməsinə mə'nəfi tə'sir göstərir. Bu cür tərbiyə olunmuş uşaqlar çox vaxt kollektivlə razılaşırmır, hətta kollektivdə «ayrı-seçkilik» toxumu səpirlər. Müəllimlik fəaliyyətimdə belə şagirdlərlə tez-tez rastlaşıram. Ona görə də şagirdlərlə münasibətdə daha diqqətli oluram. Belə şagirdlərə fərdi yanaşır, onlarla tərbiyəvi söhbətlər aparır, dostluq edirəm. Mənim bir müəllim kimi həyat təcrübəm, uşaqların psixoloji aləminə bələdliyim imkan verir ki, öz yetirmələrimin daxili aləmini sanki düzgün başa düşüm, üstəlik onlara lazımi tə'sir göstərərək, əqli

fəaliyyətlərini tənzim və idarə edə bilim.

1999-cu ilin sentyabr ayında I-ci sinfi qəbul edərkən, bir qız daha çox diqqətimi cəlb etdi. Bölgü zamanı təsadüfən uşaq mənim sinfimə düşdü. O ilk günlərdən özünün qüsurlu hərəkətləri ilə sinif yoldaşlarından seçilməyə başladı. Uşağın valideyni ilə söhbət əsnasında mə'lum oldu ki, şagird nənə-baba himayəsində yaşamış, onlar isə uşağın tərbiyəsi ilə düzgün məşğul olmamışlar. Bu gün uşaq onların heç bir sözünü eşitmir, «mə'nəm-mə'nəmlik» edir. Bu cür tərbiyə olunmuş şagirdə savad vermək mənim üçün çətin idi. Mən şagirdin gündəlik hərəkətlərini izləyir, onun həyatında baş verən dəyişiklikləri psixoloji xasiyyətnamədə qeydə alır, demək olar ki, hər gün valideynlə əlaqə saxlayırdım. Hər dəfə dərsə hazırlaşanda şagirdin psixologiyasında baş verən dəyişiklikləri nəzərə alıb, dərsimi yeni tərbiyəvi metodlar və priyomlar əsasında qururdum. Əməyim hədəf getmədi. Şagirdin mə'nəfi xüsusiyyətlərini tədricən aradan qaldıraraq, onun düzgün tərbiyə edilməsinə nail oldum. O, təlim-tərbiyə prosesində fərqlənməyə başladı. Bu gün həmin şagird III sinifdə müvəffəqiyyətlə oxuyur, məktəbin tədbirlərində də fəallıq göstərir. Hər dəfə şagirdin valideynləri ilə görüşəndə onlar mənə öz minnətdarlıqlarını bildirirlər. Şagirdin ata- və anası respublikadan kənarında yaşamasına baxmayaraq, məktub vasitəsilə mənə öz təşəkkürlərini çatdırmışlar. Müəllim üçün bundan qiymətli, şərəfli nə ola bilər.

KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN HƏMYAŞIDLARI VƏ MÜƏLLİMLƏ QARŞILIQLI MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ MÜŞAHİDƏ OLUNAN BƏ'Zİ MƏQAMLAR

Şəfaət Abdullayeva,
TPI-nin disserantı

Kiçik məktəb yaşı şəxsiyyətin inkişafında xüsusi mərhələ hesab olunur. Şəxsiyyətin məktəbdə mütəşəkkil təliminin əsası məhz bu dövrdə qoyulur.

Kiçikyaşlı məktəblinin həmyaşidları və müəllimlə qarşılıqlı münasibətləri ona görə mühüm əhəmiyyətə malikdir ki, bu münasibətlər sistemində şəxsiyyətin tutduğu mövqe birbaşa onun özünü necə hiss etməsini, emosional vəziyyətini müəyyən edir. Kiçikyaşlı məktəblinin emosional vəziyyəti onun təlim uğurlarına, təlim uğurları isə öz növbəsində emosional vəziyyətinə təsir göstərir. Kiçikyaşlı məktəblinin emosiya və hissləri həm təlim prosesində, həm də ünsiyyətdə olduğu həmyaşidları və müəllimlə qarşılıqlı münasibətlərində təzahür edir və müşahidə olunur. Bu yazıda uşağın həmyaşidları və müəllimlə qarşılıqlı münasibətlərində emosional-hissi xüsusiyyətlərin müşahidə olunan bə'zi məqamlarından danışacağıq. Bu məqamları müşahidə olunan hadisənin adı ilə adlandırmışıq.

Sirayət fenomeni

Şagird çox vaxt müəllimin kororanə təqdim etdiyi emosional münasibəti təkrar edir. Bu, emosiyaların sirayət etməsi nəticəsində baş verir. Biz bu geniş yayılmış hadisəni şərti olaraq «sirayət fenomeni» adlandırırıq. Müəllim sanki bir sehrbaz kimi öz emosional sahəsi ilə uşağın emosional sahəsinə sirayət edir. Müəllimin ümumi əhval-ruhiyyəsi, tonusu aşağı olanda sinfin də ümumi tonusu aşağı düşür. Müəllimin əhval-ruhiyyəsi yüksək olduqda isə o, emo-

sional halətini şagirdlərə də yoluxdurur.

Misal 1. Elnarə III sinifdə oxuyur. Dərs əl'açısıdır. Dərsə həvəslə gəlir. Hər şeyə maraqlı göstərir, müəllimini çox istəyir.

Anası ilə müəllimin arasında olan konfliktdən (Ana qızından az dərs soruşulmasından narazı idi) sonra müəllim uşağa heç bir artıq söz demir, ondan lazımı qədər dərs soruşur, oturuğu yeri dəyişmir, lakin qızcığazın sinifdəki vəziyyəti onu təmin etmir, müəllimin ona olan soyuq münasibəti, yoldaşlarının ona soyuq münasibət bəsləmələri ilə nəticələnir. Elnarə mənfi emosiyalar yaşayır, stress keçirir.

Müşahidə göstərir ki, müəllimin soyuq tərzdə, hədələyici –yoxlayıcı ahənglə dediyi sözlər (Gəl, sonra anan deyəcək dərs soruşmuram) Elnarəni həyəcanlandırır, onun dərsi danışanda çaşmasına, dilinin topuq vurmasına gətirib çıxarır. Beləliklə də, əl'açı şagirddən pis oxuyan səviyyəsinə düşən Elnarə üçün dərsə gəlmək, sinifdə yoldaşları ilə birgə oturmaq əzabə çevrilir, qız mənfi emosiyalarla yüklənir, məktəbə gəlmək istəmir.

Müəllim hər dəfə qızı çağıranda təkcə Elnarə həyəcanlanmır, sanki havadan nə isə ağırlıq asılır, bu «nə isə» sinifdə gərginlik yaradır, şagirdlərə də sirayət edir, onlar da həyəcanlanırlar. Sirayət fenomeni bu misalda sarsıntı effektini doğurur. Elnarə sarsıntı keçirir. Vaxtında qarşısı alınmazsa, şagirddə mənfi emosiyalar təkrarlanıb sabit hisslər şəklində möhkəmlənə bilər.

Bu misaldan göründüyü kimi, şagirdlərin affektiv vəziyyətə düşmələrinə bə'zi hallarda müəllim özü səbəb olur. Uzun illərin təcrübəsi göstərir ki, müxtəlif dərk edilən və ediləməyən səbəblərə görə bə'zən müəllimin sinifdə rəğbət bəsləmədiyi şagirdlər olur. Müəllimin ustalığı, bacarığı ondadır ki, məhz belə hallarda öz mənfi münasibətini, emosiyalarını gizlətməyi bacarsın, bütün şagirdlərə eyni qayğı ilə yanaşsın. Müəllim bilməlidir ki, sirayətədiçi qüvvəyə malikdir- kiçik məktəblinin hissləri, emosiyaları, özünühissetməsi, özünüdərkli, təlimdə müvəffəqiyyəti, emosional vəziyyəti –hamısı ondan asılıdır.

Gözləmə fenomeni

Gözləmə fenomeni iki istiqamətdə baş verir: 1) şagird müəllimdən nə gözləyir; 2) müəllim şagirddən nə gözləyir.

Şagird başqa şagirddən pis münasibət gördükdə kömək üçün müəllimə müraciət edir. Bu zaman hər şagird müəllimin məhz onun tərəfində durmasını gözləyir. Biz bunu şərti olaraq «gözləmə fenomeni» adlandırmışıq.

Əgər müəllim vəziyyəti düzgün qiymətləndirməyərək haqlı hökm vermirsə, şagirdə haqq- ədalət hissəinə inam azalır. Əgər belə haqsızlıq tez-tez və davamlı surətdə baş verirsə, şagirdin müəllimə mənfi münasibəti formalaşır. Bu da şagirdin affektiv vəziyyətini aradan qaldırmaq əvəzinə onu daha da ağırlaşdırır.

Gözləmə fenomenindən danışanda, həm də müəllimin şagirddən nə gözlədiyini qeyd etməliyik. Müəllim uşağı həvəsləndirirsə, ondan yaxşı şeylər gözlədiyini uşağa çatdırırsa, şagird yaxşı olmağa can atır, müəllimin gözlədiyi kimi olmağa çalışır. Onda bu hadisə ilə, fəaliyyətlə bağlı müsbət emosiyalar baş qaldırır. Şagird müəllimin ondan gözlədiyini doğrultmağa çalışır. Müəllim şagirddən mənfi, pis bir şey gözləyirsə, şagirdin hansı vəziyyətə can atdığına

təsəvvür etmək çətin deyil. Bu zaman ya şagird çox iradəli olub, bə'zən də başqa adamların dəstəyinə istinad edərək müəllimə qarşı dayanır, buna çalışır - bu isə nadir halda olur. Gözləmə effektinin mənfi olması çox vaxt şagirdin səbəblərinin, emosional vəziyyətinin pozulmasına səbəb olur. Çox halda isə şagird müəllimin gözləməsinə cavab olaraq həmin e'timadı «doğrultmağa çalışır». Bu zaman kiçikyaşlı məktəbli mənfi emosiyalarla yüklənir.

Misal 1. Fərid orta qabiliyyətli şagirdidir. Dərslərində tam müvəffəqiyyət əldə edə bilmir. Müəllim onu daha da çalışdırmaq üçün həvəsləndirir. Onun dəftərində ən çox yaxşı yazılmış hərfi göstərib deyir:

– Bu hərfi nə gözəl yazmışsan?! Görürsən, istəsən gözəl yaza bilərsən. Amma gərək çox istəyəsən, çox çalışsan ki, gözəl yazasan.

Fəridin üzündə sevinc ifadəsi görünür. O çalışır ki, daha yaxşı yazsın.

Başqa bir halda müəllim Fəridin yanından keçərkən Fərid başını qaldırıb ona baxır, müəllimin ona xoş söz deməsini gözləyir. Müəllimin rəğbətləndirməsi Fəridə müəllimin ondan yaxşı şeylər gözlədiyinə inam hissi yaradır və o, müəllimin gözlədiyi kimi olmağa çalışır.

Misal 2. Araz yaxşı oxumur. Ləngdir. Dərsi danışa bilmir.

Müəllim: Keç, otur, danışa bilmirsən. Nə vaxt sən də dərs danışacaqsan ki, eşidək?

Araz ağlayır. Yerində oturub başını qaldırmır. Əmək dərində Araz nə qədər çalışırsa da, kağızdan stəkan düzəldə bilmir.

– Müəllim, düzəldə bilmirəm.

– Nəyi bilirsən ki, onu da biləsən?!

Araz müəllimdən kömək gözləyir. Müəllim öz münasibəti ilə onun gözləməsini doğrultmur. Araz mənfi emosiyalar keçirir və müəllimdən özü-nə qarşı mənfi münasibət və emosiya gözləyir.

Misal 4. Yeganə:

– Müəllim, Gülnar məni itələdi.

- Gülnar, niyə yoldaşını itələyirsən?
- O məni söydü.

Yeganə müəllimə müraciət edəndə ondan ədalət gözləyir, axı Gülnar onu itələyib. Müəllim onun (haqqın) tərəfində durub Gülnara acılanmalıdır. Gülnar da öz növbəsində müəllimdən onun tərəfində durmasını gözləyir, axı o Yeganəni söydüyünə görə itələyib.

Müəllim hadisənin əslində necə olduğunu bilmir. İndi o haqsız olaraq birinə acıqlansa, o birində mənfəi emosiyalar yaranmasına səbəb olacaq.

Deyilənlərdən aydın olur ki, uşaq böyüklərdən, eləcə də müəllimdən yalnız müsbət emosiyalar gözləmək istəyir.

Qadağa fenomeni

Müşahidələr göstərir ki, ibtidai məktəblərin bütün siniflərində şagirdlərin qarşılıqlı münasibətlərində və emosional vəziyyətlərində onların təlim uğurları, daha sonra isə uşağın sinifdə özünü necə aparması, intizamlı olmaması əsas rol oynayır. Müəllimlər dərslərini yaxşı oxuyan şagirdin intizamsızlıq etməsini, təlimdə yetirməyən şagirdlərin intizamsızlığına nisbətən daha asan və yol verilən hal kimi qəbul edirlər.

Misal 1. Pərviz yaxşı oxumur. Müəllim həmişə ondan narazı qalır.

Dərs gedir. Pərviz yoldaşı ilə söhbət edir.

- Qolunu çək. Dəftərini o tərəfə qoy.

- Sən özün o tərəfə çəkil, bütün yeri tutmusan.

Pərviz onun qolunu, dəftərini itələyir: Çəkil, çəkil!

Müəllim Pərvizə:

- Çəkil bu tərəfə, özün də danışma. Çox yaxşı oxuyursan, hələ bir danışsın da.

Pərviz pərt halda o tərəfə çəkilir və mənfəi emosiyalar keçirir.

Misal 2. Leyla pis oxuyur. Müəllim tez-tez yaxşı oxuyanları ona nümunə göstərir.

Leyla Vəfa ilə bir partada oturur. Vəfa orta səviyyəli şagirdidir. Təlimdə müvəffəqiyyət qazanması stabil deyildir. Ancaq Leyladan yaxşı oxuyur. Müəllim heç vaxt Leylanı Vəfaya nümunə göstərmir. Buna baxmayaraq Vəfa tez-tez Leylanın dəftərinə baxıb «Sən pis yazırsan», «yaza bilmirsən» «düz yazmırsan» deyir. Leyla:

- Müəllim, Vəfaya deyin də...

- Nə olub?

Leyla:

- Mənə deyir ki, pis yazırsan.

- Düz deyir də... Niyə inciyirsən? Yaxşı yaz, deməsin.

Leyla mənfəi emosiyalarla yüklənir, qol-qanadı sınır, müəllim onun tərəfini tutmadı, müəllim onun gözləməsini doğrultmadı. Müəllim bu sözləri ilə məhz Vəfanın Leyladan üstün olmasını təsdiq etdi... Leyla ağlayır...

Müəllim Leylaya pis yazdığını deyəndə Leyla mənfəi emosiyalar keçirir, o stress halında olur, lakin indi Leyla özü müəllimə müraciət edib, ondan kömək gözləyirdi. Müəllim isə onun ümidini doğrultmadı. Müəllim təsdiq etdi ki, Vəfa ona irad tuta bilər, çünki Leyla pis yazır. Leyla bunları dərk etmir, nə üçün ağladığını soruşanda cavab verə bilmir. Ürəyindən belə fikirlər keçir: «Onun nə ixtiyarı var mənə belə sözlər deyir. Onun özü də pis yazır. Məgər o müəllimdir ki, mənə belə sözlər deyir?» Ucadan deyilməyən mənfəi emosiyalar şəklində üzə çıxır: qız həyəcan keçirir, inciyir, küsür. Axı o müəllimi özünə müttəfiq seçmişdi, ondan kömək gözləyirdi, lakin müəllim ona bunları qadağan etdi. Leyla bu ziddiyyətlərdən affektiv hallar keçirir, ona ağırdır, onun balaca ürəyi tab gətirmir, ağlayır.

Deməli, özünü dərstdə intizamlı aparmayıb, yaxşı oxuyan şagirdin vəziyyəti özünü intizamlı aparıb dərslərini yaxşı oxuya bilməyən şagirdin vəziyyətindən xeyli yaxşıdır.

Ümumiyyətlə, qadağa kiçikyaşlı məktəblilərdə mənfəi emosiyalar yaraşdır. Yaxşı oxuyan şagirdlərin başqa-

larından üstün olması təsəvvürü yaradır və şagirdlərin qarşılıqlı münasibətlərinin qurulmasına, onların emosional vəziyyətinə mənfi təsir göstərir.

İbtidai siniflərdə uşaq həmyaşdamları ilə konfliktə o zaman dözər ki, müəllim tərəfindən təriflənsin. Müəllim şagirdi müsbət qiymətləndirmədikdə isə, onun həmyaşdamları arasında vəziyyəti xeyli ağırlaşır. Bu halda şagird tək qalır digər həmyaşdamları müəllimin fikrinə asanlıqla şərək olurlar.

Həmyaşdamları onun tərəfini tuturlar. Şagird müəllimin fikri ilə razılaşmasa da, onun fikrinə qarşı çıxmağa iradəsi, gücü çatmır. İstər müəllimlə konfliktə olan şagird, istərsə də müəllimin fikri ilə razılaşmayan, ancaq ona qarşı çıxmağa iradəsi çatmayan şagird kəskin affektiv hal keçirir. Bu, təkcə birinci sinifdə deyil, bütün ibtidai siniflərdə müşahidə olunur.

ZƏİFƏSİDƏN UŞAQLARDA EŞİTMƏNİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ

Ofelya Şahsuvarova,

Eşitmə Qabiliyyəti Pozulmuş Respublika İxtisaslaşdırılmış
Xüsusi Körpələr Evi – Uşaq Bağçasının surdopedaqoq müəllimi

ACIQ MƏŞĞƏLƏ

Mövzu: Yazın gəlməsi. Təbiətin oyanması.

Məqsəd: Yaz fəslinin gəlişi haqqında uşaqlarda təəssürat yaratmaq. Mövzuya aid sözləri öyrətmək, eşitməni inkişaf etdirmək və onların bilik və bacarıqlarını möhkəmləndirmək.

İstifadə olunan sözlər: ot, daş, torpaq, ağac, gül, yarpaq, hava, təmiz, sarı, qırmızı, yaşıl, göy, bərk, yumşaq, isti, soyuq, dağ, düz, qar.

Məşğələnin gedişi:

Dərs başlananadək yazın gəlməsinə aid süjetli-rəngli şəkli asır, orada təsvir olunan əşyalara aid əyani vasitələri stolun üstünə düzürəm.

Uşaqların diqqətlərini özümə cəlb edirəm. Şəkildə qışın qurtarması və yazın gəlişinin təsviri ilə əlaqədar əşyaların (ağac, torpaq, su, qar, daş, yarpaq) daktillə, mimika ilə, dodaqdan oxu və düzgün tələffüzlə bir-bir göstərirəm.

Şəkildə təsvir olunan çayın axması, «su axır», «yağış yağır», «qar əriyib su olur» sözlərini uşaqlara şəkil ilə təkrar etdirirəm.

– Baxın, ağac quruyub, yarpaqlar tökülüb («ağac» və «yarpaq» göstərirəm).

– Əvvəllər «hava»lar «soyuq» idi, indi isə havalar yavaş-yavaş qızmağa başlayır. «Yağış» yağır, «qar», «buz»u əridir. Onlar əriyib «su» olur. Su çaya axır.

– Baxın, bu şəkildə «çay» var. «Çay» axır. Dilimizdə çay iki mə'nada işlənir. Bir içdiyimiz çay, bir də axan çay. Burada qar, buz əriyib «su» olub. Su axıb çaya gedir.

Dırnaq içərisindəki sözləri əl əlifbası–daktil, mimika, düzgün tələffüz, dodaqdan oxu, yamsılama yolu ilə uşaqlara öyrədirəm. İkinci məşğələdə daha əyani olmaq üçün uşaqları bağçanın həyətinə çıxarıb, tabloda təsvir olunmuş süjetli şəkli, məşğələdə öyrətdiyim sözləri və ya əşyaları (daş, torpaq, su, buz, yağış, hava, ağac, yarpaq və s.) bir daha göstərib təkrarlayıram.

Beləliklə, uşaqlarda eşitmə və nitqi inkişaf etdirməklə bərabər, yazın gəlməsi, artıq otların göyərməsi, ağacların tumurcuqlanması, torpağın yumşalmasına (Otu, tumurcuğu, tor-

pağı əlimə alıb uşaqlara verirəm. Baxır, hiss edirlər).

- Uşaqlar, baxın, «hava» necə «təmiz»dir, «isti»dir, adamlar artıq «isti» paltarlarını çıxarıb, nazik paltar geyirlər, dağlarda qar və buz əriyib, çaya axır, şəkildə gördüyünüz kimi «çay»lar daşır.

Uşaqlara müxtəlif suallar verməklə məşğələni yekunlaşdırıb ümumiləşdirirəm:

- Bu nədir?

- Bir de görüm, bunun adı nədir? (Daktilə, mimika tələffüz ilə deyilir: daş, torpaq, yarpaq, ot, su, ağac və s.).

- Bu nə rəndədir? (yaşıl, sarı, qara və s.)

- Daş necədir? (bərkdir) Bəs torpaq? (yumşaqdır, təmizdir, azdır, çoxdur və s.).

Nəhayət, təkrar və sualların köməyi ilə uşaqlarda nitqi və eşitməni inkişaf etdirir, möhkəmləndirir, onların lazımı vərdişlərə yiyələnmələrinə nail oluram.

Açıq məşğələyə aid sözlərin mimikası (əl işarəsi)

su	- daktil əl əlifbası ilə göstərilən «V» hərfini sağ gicgahın yanında silkələmək;
yağış	- hər iki əlin «G» hərfini alının qabağında yuxarıdan aşağıya tərpətmək;
qar torpaq	- hər iki əlin «F» hərfini bir- birinin üstünə qoyub çevirmək. - hər iki əlin «pu» sözünü başaşağı tutub, barmaqları bir- birinə sürtmək;
ot	- hər iki əli açıq vəziyyətdə bir- birinə sürtmək;
daş	- hər iki əlin «A» hərfini bir- birinə vurmaq;
yarpaq	- sağ əlin «O» hərfini sol əlin «A» hərfinin içərisindən açmaq;
budaq	- hər iki şəhadət barmağını bir- birinin yanına qoyub, ardıcıl qaldırmaq;
ağac	- sağ əli açıq vəziyyətdə sol əlin biləyinə vurub, hər iki əli bir- birinə surtməklə sağ əli yuxarı qaldırmaq;
gül	- sağ əlin bütün barmaqalarını büküb burunun altında açmaq;
təmiz çirkli	- hər iki əli açıq vəziyyətlə bir- birinin içərisinə çəkmək; - hər iki əli açıq vəziyyətdə bir- birinin üzərinə tərsinə qoymaq;
çay (içməli çay) axar su	- daktil işarəsi ilə «ç» və «y» hərflərini ardıcıl tərpətmək; - «su» işarəsi və hər iki əli qabağında təxminən 2- sm. açıq qoyub dalğalı uzatmaq (özündən qabağa aparmaq);
bərk (möhkəm)	- sağ əlin şəhadət barmağını sol əlin qolunun üstünə çevrə kimi vurmaq;
yumşaq	- hər iki əlin baş barmağını əlin içinə vurmaq.

pağı əlimə alıb uşaqlara verirəm. Baxır, hiss edirlər).

– Uşaqlar, baxın, «hava» necə «təmiz»dir, «isti»dir, adamlar artıq «isti» paltarlarını çıxarıb, nazik paltar geyirlər, dağlarda qar və buz əriyib, çaya axır, şəkildə gördüyünüz kimi «çay»lar daşır.

Uşaqlara müxtəlif suallar verməklə məşğələni yekunlaşdırıb ümumiləşdirirəm:

– Bu nədir?

– Bir de görüm, bunun adı nədir (Daktillə, mimika tələffüz ilə deyilir daş, torpaq, yarpaq, ot, su, ağac və s.).

– Bu nə rəndədir? (yaşıl, sarı, qara və s.)

– Daş necədir? (bərkdir) Bəs torpaq? (yumşaqdır, təmizdir, azdır, çoxdur və s.).

Nəhayət, təkrar və sualların köməyi ilə uşaqlarda nitqi və eşitməni inkişaf etdirir, möhkəmləndirir, onların lazımı vərdislərə yiyələnmələrinə nail oluram.

Açıq məşğələyə aid sözlərin mimikası (əl işarəsi)

su	- daktil əl əlifbası ilə göstərilən «V» hərfini sağ gicgahın yanında silkələmək;
yağış	- hər iki əlin «Ğ» hərfini alının qabağında yuxarıdan aşağıya tərpətmək;
qar torpaq	- hər iki əlin «F» hərfini bir- birinin üstünə qoyub çevirmək. - hər iki əlin «pul» sözünü başıaşağı tutub, barmaqları bir- birinə sürtmək;
ot	- hər iki əli açıq vəziyyətdə bir- birinə sürtmək;
daş	- hər iki əlin «A» hərfini bir- birinə vurmaq;
yarpaq	- sağ əlin «O» hərfini sol əlin «A» hərfinin içərisindən açmaq;
budaq	- hər iki şəhadət barmağını bir- birinin yanına qoyub, ardıcıl qaldırmaq;
ağac	- sağ əli açıq vəziyyətdə sol əlin biləyinə vurub, hər iki əli bir- birinə surtməklə sağ əli yuxarı qaldırmaq;
gül	- sağ əlin bütün barmaqalarını büküb burunun altında açmaq;
təmiz	- hər iki əli açıq vəziyyətlə bir- birinin içərisinə çəkmək;
çirklə	- hər iki əli açıq vəziyyətdə bir- birinin üzərinə tərsinə qoymaq;
çay (içməli çay)	- daktil işarəsi ilə «ç» və «y» hərflərini ardıcıl tərpətmək;
axar su	- «su» işarəsi və hər iki əli qabağında təxminən 2- sm. açıq qoyub dalğalı uzatmaq (özündən qabağa aparmaq);
bərk (möhkəm)	- sağ əlin şəhadət barmağını sol əlin qolunun üstünə çevrə kimi vurmaq;
yumşaq	- hər iki əlin baş barmağını əlin içinə vurmaq.

PEDAQOJİ TƏFƏKKÜRÜN İNKİŞAFINDA "MÜCƏRRƏD KOMPOZİSİYALAR ŞƏKLİNDƏ TİBBİ - PEDAQOJİ- PSIXOLOJİ TESTLƏR"İN ROLU

Yaşar İbadov,
psixoloq- həkim

Yaşar İbadov Ağdam Şelli-Qaradağlı kəndində dünyaya göz açıb. N.Nərimanov adına Tibb Universitetini bitirib.

Xoşbəxtliyi insanların sağlamlığında görün, bütün varlığı ilə ruhən Tanrısına bağlı olan, ondan nur alan, əllərinə mö'cüzə bəxş olunan Yaşar İbadovu, həkim, bioradioloq, psixoloq, rəssam, şair, nəğməkar və hüquqşünas adlandırmaq olar.

Yaşar İbadov rəssam deyil, amma bir rəssamın görə biləcəyi işdən çox iş görüb. O, ilk dəfə 1999-cu ildə "Mücərrəd kompozisiyalar şəklində tibbi-pedaqoji-psixoloji -testlər" hazırlamış, Bakı şəhərinin Səbail və Nərimanov rayonlarının məktəblərində uğurla sınaqdan keçirmişdir. Həmin testlər Respublika Təhsil Nazirliyi tərəfindən bəyənilmişdir. "Kitabi-Dədə Qorqud"un 1300 illik yubileyi günlərində

Dədə Qorqud haqqında 3 şəkli-yazı hazırlayan Y.İbadov onun mifik obraz deyil, həyatı şəxsiyyət olduğunu sübut etmişdir. Dədə Qorqudun doğum və ölüm tarixləri dəqiqləşdirilmiş, onun şəxsiyyəti ilə bağlı geniş mə'lumat verilmişdir. Bununla yanaşı, Yaşar İbadov sayısız rəsmlər çəkmiş və N.Tusin 800 illik yubileyi ərəfəsində onun haqqında özünəməxsus olan bir yolla informasiya tə'sirli şəkil -yazı almışdır.

Hazırda respublikanın təhsil sistemində yeni pedaqoji təfəkkürün formalaşması istiqamətində çox mühüm və əhəmiyyətli işlər görülür. Təhsildə şəxsiyyət azadlığı həm müəllimlərin, həm də şagirdlərin azad, sərbəst düşüncələri və düşüncülərini reallaşdırma bilmələri üçün geniş imkanlar açır və pedaqoji təfəkkürün yeni- yeni istiqamətlərdə inkişafına şərait yaradır. Respublikamızda psixologiya sahəsində müasir elmi istiqamətlərin yaradılması və inkişaf etdirilməsində Təhsil Problemləri İnstitutunun özünəməxsus nailiyyətləri vardır. Görkəmli alimlərin başçılığı ilə burada elmi-tədqiqat işləri həyata vəsiqə alır və çox müvəffəqiyyətlə təhsil ocaqlarında tətbiq edilir. Bu cəhətdən son zamanlar yeni pedaqoji təfəkkürün formalaşmasına praktik kömək məqsədilə dünyada ilk dəfə respublikamızda tətbiq olunan "Mücərrəd kompozisiyalar şəklində tibbi-pedaqoji -psixoloji testlər" şagirdlərin və pedaqoji ictimaiyyətin böyük marağına səbəb olmuşdur.

Testlərdə olan mə'nəvi duyum və maraq hissi gənclərin asudə vaxtlarının daha səmərəli təşkil olunmasına, istə'dadlı və qabiliyyətli övladlarımızın sayının artırılmasına kömək edir. Dünya praktikasında istifadə edilən testlərin əksəriyyəti, ya müəyyən edici, ya da tə'yinedici xarakter daşıyır. Mücərrəd kompozisiyalardan təşkil edilmiş bu testlər isə həmin keyfiyyətləri saxlamaqla yanaşı, həm də tərbiyəvi tə'sirə, başqa sözlə, öyrədici keyfiyyətə malikdir. Belə testlərin işlənməsi prosesi duyğu üzvlərinin fəaliyyətini gücləndirir, qavrama və cavabvermə reaksiyasını sür'ətləndirməklə yanaşı estetik duyuma artıraraq nitq mədəniyyətini yüksəldir. Bu isə birinci və ikinci siqnal sistemi arasında əlaqənin yaradılması deməkdir. Testlərin tədqiqi və tətbiqi yerlərdə psixoloq və pedaqoqlar tərəfindən çox maraqla izlənmiş, istə'dadların üzə çıxarılmasına kömək etmişdir.

Ümumtəhsil məktəblərində təfəkkür və təxəyyülün tərbiyə üsulu kimi tətbiq məsləhət görülən bu testlər tibbi-psixoloji yönümdən sakitləşdirici və son nəticədə müalicəvi əhəmiyyətə malikdir. Ən mühüm cəhətlərdən biri də odur ki, digər testlərdən fərqli olaraq mücərrəd testlər insan şüurunu hərtərəfli axtarışa cəlb edir. Daha başqa bir xüsusiyyəti nəzərinizə çatdıraq ki, bu testlərin psixologiya elmində olan həm əsas, həm də köməkçi metodlardan istifadə etmək imkanı vardır.

Testlərin tətbiqində əsas məqsəd təkcə şagirdlərin qabiliyyətinin aşkar etməklə qurtarmır. Burada ən əsas mücərrəd təfəkkürün sinzetiv yaş dövründə inkişafı yolu ilə bədii yaradıcılığın gücləndirilməsi hesabına daha istedadlı gənclərin formalaşması məqsədi güdülür. Prosesin beyində gedən əsas mexanizmi isə aşağıdakı kimi izah edilir. Şagirdlərin, xüsusən cinsi yetişkənlik dövründə hormonal sistemdə gedən oyanma ilə əlaqədar psixi enerjisi normadan artıq olduğuna görə onlarda emosional gərginlik prosesi yaranır. Ona görə də bu dövrdə şagirdlərin psixi cəhətdən oyanıqlığı müşahidə edilməklə onların ailədə və məktəbdə təlim- tərbiyə məsələlərində daha çətin bir keçid dövrü əmələ gəlir. Bu dövrdə beyində artıqlıq edən psixi enerji bədii yaradıcılıq enerjisi formasında sərf edildikdə emosional gərginlik azalır, nəticədə beyin sakitləşir, onların tərbiyə prosesi asanlaşır, neqativ azalır. Bununla yanaşı, psixi enerjinin beyində bədii yaradıcılıq xəttində istifadə edilməsi onların təfəkkürünün həmin dövrdə daha münasib şəkildə inkişafına imkan verir.

Deyilənləri praktik formada reallaşdırmaq məqsədilə həmin dövrdə bədii yaradıcılığın bir tərəfi kimi mücərrəd təfəkkürün işə salınmasına kömək edə bilən vasitələrə ehtiyac vardır. Məhz bu məqsədlə "Mücərrəd kompozisiyalı tibbi-pedaqoji-psixoloji testlər" in tətbiqi çox əhəmiyyətlidir.

Bela ki, testlər işlənən dövrdə əsas tapşırıqlar qrafik təsvirlərin I mərhələdə gözle axtarışı, II mərhələdə tapılan mücərrəd obrazların təhlili, III mərhələdə həmin obrazların sintezindən və daha sonra rənglənmə mərhələsindən ibarətdir. Ən əsas mərhələ isə rənglənmiş obrazların və bütövlükdə testdəki şəklin bədii dildə izahının verilməsidir. Nəhayət şagirdlər testlər haqqında şəxsi rəylərini birdirməklə ağıl müstəqilliyini işə salır, öz fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə etməyi öyrənirlər.

Testlərin işlənmə müddətində şagirdlər öz daxili aləmlərinə sanki səyahət edirlər. İntrospeksiya adlanan bu proses özünüdərketmə və özünüqiymətləndirmə deməkdir. Beləliklə, testlərlə kontakt şagirdlərin təfəkkürünü hərəkətə gətirərək onları fikri əməliyyatlara sövq edir. Elmi yaradıcılıq enerjisi öz dəqiqliyi, fəallığı baxımından seçilir və əqli təfəkkür keyfiyyətlərinə əsaslanır. Zehni çeviklik və əqli həssaslıq bu enerji sərfinin əsas amillərindən biridir. Elmi yaradıcılıqla məşğul olarkən enerjinin sərf edilmə vaxtı çox fəal əqli həssaslıq tələb etdiyinə görə aşağı olur. Yəni, enerji tez tükənir. Ona görə ki, buna əsaslanan bir çox biofizoloji orqanlar tez yorulur və zəifləyir. Bu isə qanunauyğun prosesdir. Bundan fərqli olaraq bədii yaradıcılıq enerjisi zehni qavrayış və bədii təxəyyülə daha çox əsaslanır. Bunun da mahiyyətini bədii yaradıcılıq normalarının insan psixologiyası üçün zənginliyi və müxtəlifliyi təşkil edir. Ona görə də bədii yaradıcılıqla məşğul olarkən enerjinin sərfi müddəti tədricən gedir və bu zaman sırf elmi fəaliyyətdən fərqli olaraq beyində yorulma deyil, əksinə, artıq enerjinin tədricən neytrallaşması hesabına emosional və psixi gərginlik yox olur. Bədii yaradıcılıqla məşğul olan insanların taleyinə nəzər salsaq görürük ki, onların əksəriyyəti maraqlı həyat yolu keçir və çox sağlam görkəmə malik olur. Bu, onunla izah edilir ki, onlar gələcək həyatının yaradıcılıq dövrünün çox hissəsini məhz bədii yaradıcılıqla keçirirlər.

Mücərrəd kompozisiyalar şəkildə tibbi-pedaqoji-psixoloji testlərlə işlədikdə də şagirdlər bədii yaradıcılıq xəttində yaşayırlar. Rəngləmə mərhələsində şagirdlər hər biri öz psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun olan rəngləri seçir. Bu iki cəhətdən əhəmiyyətlidir.

1. Rəng duyğusuna görə görünməyən psixikani görünən vəziyyətə salaraq şagirdi daha yaxşı öyrənə bilir.

2. Hər bir şagird öz psixikasına uyğun gələn rəngləri işlətməklə həm də həmin rənglərlə

bilavasitə və daha çox kontaktda olur, nəticədə rənglərin müalicə təsiri altında sağlamlaşırlar.

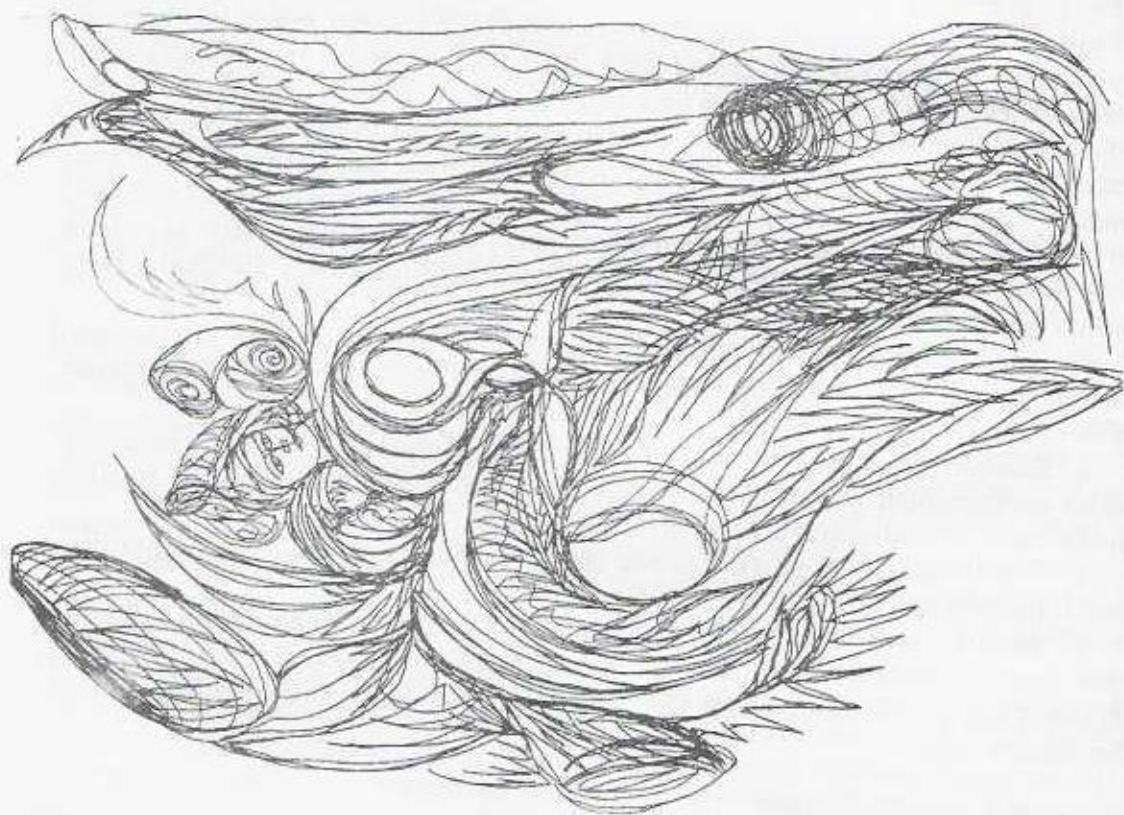
Şagirdlərin rəng duyğusu və bədii təsviretmə qabiliyyəti ayrı-ayrılıqda 9 ballıq sistemlə qiymətləndirilir. Hər iki qiymət tapıldıqda alınan rəqəm şagirdin ağıl səviyyəsini göstərir. Bu prosesi daha da aydınlaşdırmaq məqsədilə əldə edilən göstəriciləri müxtəlif qrafiklərdə əks etdirmək mümkündür. Bu isə psixologiya elminin metodlarında eksperimental materialı işləmə prosesində eyni vaxtda müxtəlif variantlarda əldə etmək imkanı verir: məsələn, sinifdə və ya bir məktəb üzrə, bir neçə sinifdə və ya bir neçə məktəb üzrə, daha sonra bir rayon daxilində olan məktəblər üzrə, respublikanın coğrafi bölgələri və daha sonra ayrı-ayrı respublikalar üzrə və nəhayət, ayrı-ayrı xalq və millətlərin intellektual səviyyəsi 9 ballıq sistemlə əldə edilən göstəricilərin nəticəsi kimi başqa bir qrafik-ağıl şkalası tərtib etməklə aşkara çıxarıla bilər. Bunun üçün hər hansı miqyasda bir qrupun əldə edilən nəticələrini pasport yaşına uyğun yazırıq. Burada göstərilən ballar uyğun olan pasport yaşı üçün ağıl yaşı kimi müəyyən olunur. Sonra pasport yaşı ilə birlikdə koordinat sistemi yaradılır ki, bu da bütövlükdə ağıl şkalasını əmələ gətirir. Testlərin yoxlanması nəticəsində fərdlərin topladığı ballar, əsasən, iki cəhətə: 1) rəngə görə; 2) bədii təsvirə görə 9 ballıq sistemlə qiymətləndirilir. Onların cəmi isə koordinat sistemində verilir. Bu zaman ümumi qiymət ağıl şkalasında ağıl yaşı pasport yaşı ilə təbii ki, uyğun gələ bilməz. Məhz bu uyğunsuzluq aşağı olarsa, əqli geriliyi, yaxud yuxarı isə həmin uşağın qabiliyyətini əks etdirir. Bu prosesi daha da eyniləşdirmək üçün yuxarıdakı fərqi qabiliyyət və yaxud intellekt əmsalı formasında riyazi düstura salmaq daha məqsədəuyğun sayıla bilər. Yəni əgər pasport yaşını SA, ağıl yaşını MA və intellekt əmsalını LQ ilə işarə etsək, onda intellekt əmsalı $LQ = (MA/SA)100$ olur. Deməli, ümumiyyətlə, intellekt əmsalının özü hər bir fərdin intellekt səviyyəsini göstərir. Hər bir yoxlamada müəyyən sayda LQ-nin müqayisəsi üçün şkalanın yuxarı və aşağı sərhədlərində olan qiymətlərin fərqi almaqla həmin miqyasdakı bütöv fərdlərin ümumilikdə orta intellekt göstəricisini müəyyənləşdirmək olar. Bu göstərici başqa ərazilərdə olan orta qiymətlərlə müqayisə edildikdə, biz ayrı-ayrı miqyaslar arasındakı intellekt səviyyəsini müqayisə etmək imkanı əldə edirik. Bu mə'nada istənilən miqyas ərazisindəki kütləvi intellekt səviyyəsini müqayisə edib mühüm nəticəyə gəlmək olar. Məna elə gəlir ki, biz cəsarətli addımlar atmaq üçün, milli qürur və ləyaqət hissimizdən çıxış edərək, əvvəlcə öz ərazi bölgələrimiz üzrə, sonra respublikalararası, daha sonra millətlərarası intellekt yarışlarına çıxmaqla olarıq. Buna bizim keçmişimizdən gələn bütün gözəl nəticələr, milli irsimiz və bu günə qədər hələ gizli qalan, güclü milli psixi enerji şəklində coşmaq istəyən imkanımız var. Bu imkanları reallaşdırmaq üçün aşağıdakı təklifləri həyata keçirmək məqsədəuyğun olardı:

1. Gələcəkdə məktəblərin rənglənməsi və təmiri prosesində rəng duyğusunun müalicəvi təsiri əsas tutaraq psixoloqların məsləhəti ilə daha sakitləşdirici rənglərdən istifadə etmək.

2. Estetoterapiya (gözəlliklə müalicə) prinsipləri əsasında musiqinin müalicəvi təsiri reallaşdırmaq məqsədilə tədris prosesində müəyyən müddət ərzində müalicə təsirinə malik olan musiqilərin səsləndirilməsi vacibdir.

3. I və II siqnal sistemləri arasında əlaqə yaratmaq məqsədilə yeni əyani dərs vəsaitlərinə daha çox üstünlük verilməlidir.

4. Sensitiv yaş dövrünə uyğun olan müddətdə vəsaitlərin tətbiqi daha məqsədəuyğun hesab edilməlidir (məsələn, mücərrəd təfəkkürün sensitiv yaş dövründə "Mücərrəd kompozisiyalar şəklində tibbi -pedaqoji- psixoloji testlər" in tətbiq edilməsi daha səmərəli olur).

YENİ PEDAQOJİ TƏFƏKKÜRƏ ƏSASLANAN İNTERAKTİV METODLARIN TƏTBİQİ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Rəfiqə Abbasova,

Yasamal rayonu, 117 nömrəli körpələr evi -uşaq bağçasının tərbiyəçisi

Yeni pedaqoji təfəkkür dedikdə ilk növbədə təhsilin demokratikləşdirilməsi, hümanistləşdirilməsi, differensiallaşdırılması və fərdiləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Çalışdığım Yasamal rayonundakı 117 nömrəli körpələr evi uşaq bağçasında hər bir uşağın şəxsiyyət kimi inkişafı və formalaşdırılması əsas metod və vəzifə kimi qəbul edilmiş, pedaqoji kollektivimizin fəaliyyəti bilavasitə uşaqların mənafeyinə xidmət etmək istiqamətinə yönəldilmişdir. Biz çalışırıq ki, gün ərzində uşaqların həyatını maraqlı, məzmunlu quraq, diqqətimizi ilk növbədə onların intellektual və yaradıcı inkişafına, məntiqi təfəkkürünün formalaşmasına, təhlil etmə, ümumiləşdirmə aparma, əqli nəticə çıxarma üzrə bacarıq və vərdislərin təşəkkülünə yönəldək, təfəkkürün maksimum dərəcədə inkişafını nəzərə alaraq, təlim prosesini onlar üçün tədqiqatçılıq, araşdırmalar sahəsinə, təcrübə meydançasına çevirək. Uşaqların öz baxışlarını, rəylərini sərbəst və azad ifadə etmək informasiya almaq, ideyalar vermək, sağlamlığın, inkişafı üçün təhlükə törədə biləcək fəaliyyətdən, kobud rəftardan, mə'nəvi və fiziki zorakılıqdan qorunmaq və s. kimi hüquqları vardır. Bu hüquqlar «Uşaq hüquqları haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanununda təsbit olunmuşdur. Biz də uşaqlara mənasibətdə ayrı-seçkiliyə yol vermir, uşaq hüquqlarına hörmətə yanaşır, onların hüquqlarının qorunmasını təmin etməyə çalışırıq. Yeni pedaqoji təfəkkürün məntiqi tələbi də məhz ondan ibarətdir ki, hər bir tərbiyə -təlim məqsəsi hüquqi məkana çevrilməli,

orada qanunların aliliyi təmin olunmalıdır. Təlim-tərbiyə prosesində biz mövcud təlim metodlarından mahiyyətə əsaslı şəkildə fərqlənən müasir, intensiv metodlardan geniş istifadə etməyə çalışırıq. «İnteraktiv» termini «dialoq, qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərmək» kimi izah olunur. İnteraktiv təlim metodlarının tətbiq edilməsi təlim prosesini xeyli intensivləşdirir, onu hər bir uşaq üçün daha əhəmiyyətli və maraqlı fəaliyyət sahəsinə çevirir, məşğələlərdə uşaq fəallığının maksimum artırılmasına zəmin yaradır.

Təlim-tərbiyə prosesində bu metodların tətbiq edilməsi uşaqlarda müstəqil düşünmək, sərbəst rə'y söyləmək, hər hansı məsələ barədə başqasının fikrinə münasibət bildirmək və s. xüsusiyyətlərinin formalaşmasına bilavasitə kömək etmək təfəkkürün tənqidliliyi, müstəqilliyi, çevikliyinə zəmin yaradır.

Təlim-tərbiyə prosesində *rollu-süjetli oyunlar, cütlər və qruplar, əqli hücum, söz assiosasiyaları, habelə, suallar, ümumi diskussiya, rəsm etmə, şəkil və fotosəkillər, kollektiv təlim üsulu* kimi interaktiv metodlardan istifadə edirik.

Rollu-süjetli oyunlar uşaqlar tərəfindən böyük maraq və həvəslə qarşılanır. Bu oyunları keçirməkdə başlıca məqsədimiz uşaqlara tanış olan hər hansı hadisənin, prosesin əyani canlandırılması vasitəsilə qanunauyğunluqların, səbəb - məqsəd əlaqələrinin daha dərinləndirilməsinə kömək göstərməkdən ibarətdir. Rollu-süjetli oyunlardan «Mağaza», «Poçt», «Məktəb», «Kitabxana», «Xəstəxana», kimi oyun-

ları uşaqlar böyük həvəslə oynayırlar. «Xəstəxana» oyunu zamanı uşaqların həkim, onun vəzifəsi, işinin nədən ibarət olması, xəstələrlə incə davranması haqqında olan bilik və təsəvvürləri aşkar edilir. Bu oyuna belə bir yenilik, yaradıcılıq əlavə etmişəm ki, həkimin xəstələrə yazdığı dərmanlar içərisində «Qorxaqlıq», «Hiyləgərlik», «Xəbərçilik» və s. əleyhinə dərmanlar əlavə etmişəm. Həkimin yanına gələn uşaq öz «gəlinciyinin baş ağrısı»ndan şikayətlənir. Həkim diaqnoz qoyur: «Yəqin bu xəstə xəbərçilik etmişdir. Ona «xəbərçilik» əleyhinə dərman yazıram». Uşaqlar oxuya bilmədiklərinə görə dərmanların üzərinə bu xəstəlikləri xarakterizə edən heyvan, quş şəkilləri (məsələn, hiyləgərlik- tülkü, qorxaqlıq- dovşan, xəbərçilik- qarğa) yapışdırıram. «Xəstə» həkimin yazdığı dərmanı aptekdən alır. Göründüyü kimi, bu oyun vasitəsilə uşaqların həm həkimin işi haqqında olan bilikləri möhkəmləndirir, həm reseptlə dərmanın alınma qaydasını öyrənir, həm də onlarda doğruculuq, xeyirxahlıq, cəsarət kimi əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşmasına şərait yaranır.

Mə'lumdur ki, uşaqlara məşğələlərdə verdiyimiz biliklər müxtəlif fəaliyyət zamanı, həmçinin oyunlar prosesində təkrarlanarsa, onlar daha sabit və möhkəm olar. Rollu- süjetli oyunlardan başqa uşaqlarla yaradıcı oyunlar da keçiririk. Xeyirxahlıq, dostluq, şənlik və fantaziya şəraitində keçən yaradıcı oyunlar zamanı hətta həyatın ilkin çağlarından uşaqların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı mümkündür. Bu baxımdan biz müəyyən stolüstü oyunlar tərtib etmişik. Kibrit qutularından hazırladığım «domino» oyunu iki variantda- rənglərlə və həndəsi fiqurlarla düzəldilmişdir (rəngli dominoda yeddi əsas rəng olur). Oyunu iki və dörd uşaq arasında təşkil etmək mümkündür. «Nərd» oyununa isə həm rəngləri, həm də həndəsi fiqurları tətbiq etmişəm. Məşğələlərdə təlim etdiyimiz rəng və

forma anlayışı bu stolüstü oyunlar prosesində daha yaxşı mənimsənilir və möhkəmləndirilir.

Eyni zamanda «Tanqram», «Özün düzəlt» kimi oyunlar keçiririk. Tanqram oyunu zamanı uşaqlar bir neçə eyni həndəsi fiqurdan müəyyən bir forma alırlar. «Özündüzəlt» oyununda onlar müxtəlif həndəsi formalardan eyni qışları, ev heyvanları, nəqliyyat vasitələri və s. mövzusunda şəkillər tərtib edirlər. Bu oyunlar uşaqların yaradıcılıq təfəkkürünü, təxəyyülünü inkişaf etdirir.

Söz assosiasiyaları yolundan isə uşaqların hər hansı bir mövzu haqqında nə bildiklərini və ya mövzunu necə mənimsədiklərini müəyyənləşdirmə məqsədilə istifadə edirəm. Gəzinti zamanı ağacları müşahidə edəndən sonra uşaqlara bəzə bir oyun oynamağı təklif edirəm. Onlara «ağac» sözünü deyirəm və eşitdikləri sözlə əlaqədar xatırladıqları sözləri deməyi xahiş edirəm. Uşaqlar bu sözə aid müxtəlif sözlər deyirlər: «*budaq, gövdə, kök, yarpaq, qabıq, yaşıl, sarı, torpaq, çiçək, meyvə, qoz*» və s. yaxud *payız* sözünə uyğun gələn sözləri xatırlayıb söyləyirlər: «*soyuq külək, qara buludlar, yağış, xəzən*» və s.

İnteraktiv təlim metodu kimi suallardan da geniş istifadə edirəm. Uşaqlara düşündürücü suallarla müraciət edirəm. Onların bu və digər hadisə haqqında düşüncələrinə onu təhlil edib nəticə çıxarmalarına çalışıram. Bədi- ədəbiyyat məşğələsində xeyirxahlıq dair oxuduğum hekayə üzrə belə bir sual verirəm:

-Uşaqlar, əgər sizin istənilən bir arzunuzun yerinə yetirilməsi imkanınız olsaydı, nə arzulayırdınız?

Uşaqlar çox zaman öz şəxsi arzularının həyata keçməsinə istəyirlər. Bəzə bir halda onlara başqaları haqqında da düşünməyi öyrətmək məqsədilə deyirəm: «Əgər mənim belə bir imkanım olsaydı mən arzulayardım ki, sizin hər biriniz heç vaxt xəstələnməyəsiz».

Bundan sonra uşaqların cavabı müxtəlif olur: «Mən istəyirəm ki, çoxlu yağış yağsın. Ona görə ki, çoxlu meyvə yetişsin və hamıya çatsın». Uşaqların növbəti cavabları onu göstərir ki, onlar mənim istiqamətverici sözlərimə biganə qalmayıblar. Onlar arzulayırlar ki valideynləri heç vaxt dalaşmasın, heç vax müharibə olmasın, hər yerdə çoxlu gul-çiçək olsun.

Tez-tez uşaqlarla oxunmuş müəyyən əsər üzrə müzakirə keçirirəm. Bunun üçün problem situasiyalı bədii əsər seçirəm. L.N.Tolstoyun «Sınımış fincan» hekayəsi üzrə müzakirə keçirərkən mənim «Niyə uşaq fincanı sındırdığını boynuna aldı?» sualına uşaqlar belə cavab verirlər: «Ona görə ki atası onu cəzalandırmasın».

Böyük məktəbdə yaşlı uşaqlar yalan danışmağın pis adət olduğunu bilirlər, lakin bunun nə üçün pis olduğunu soruşduqda onu, adətən, cəzalandırılmaqla əlaqələndirirlər. «Əgər cəzalandırılmasa onda necə?» sualına cavab verməkdə çətinlik çəkirlər. Təbii ki, seyirxahlıq, düzgün, doğruculuq, qorxu hissindən irəli gəlməməlidir.

Uşaqlara izah edirəm ki, yalan danışmaq ona görə lazım deyil ki, yalan başqalarına böhtan atılmasına, onların psixoloji vəziyyətdə qalmasına səbəb olur. Onu eşidənlər aldanırlar. Yalan danışan adamı cəzalandırırlar. İnsanın yalan danışmasını heç kəs bilməsə də, görməsə də o yalan danışanda özü özündən utanır. Doğruculuq haqqında gördünmü gözəl atalar sözlərimiz var: «Yalan söz üz qızardar», «Doğru söz günəşdən parlaqlır», «Doğru söz aydın səmənədir».

Oxunmuş müəyyən əsər üzrə müzakirə keçirdikdə biz uşaqların hisslərini fəallaşdırır, təfəkkürünün müstəqilliyini inkişaf etdirmiş oluruz.

Mə'lumdur ki, qrupdakı 20 uşaqdan yalnız 5-6-sı məşğələlərdə fəal iştirak edir və onlar müstəqil öyrənmə qabiliyyətinə malik olurlar. Qalan uşaq-

ları da məşğələyə cəlb etmək, onlarda öyrənməyə maraq hissi oyatmaq üçün təlimin səmərəliliyini artırmaq məqsədilə biz mə'nəvi izahedici illüstrativ metoddan əsaslı surətdə fərqlənən qrupda təlim formasından istifadə edirik.

Üzləşdiyimiz maddi çətinliklər hər məşğələdə qruplarla iş üsulundan istifadə etməyə imkan vermir, lakin biz çalışırıq ki, heç olmasa ayda bir dəfə məşğələlərimizi bu iş üsulundan istifadə etməklə quraq: məsələn, riyaziyyat məşğələlərində uşaqları dörd nəfərdən ibarət qruplarda birləşdirir, hər qrupa məşğələdə yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulan eyni proqram məzmunu üzrə tapşırıqlar verirəm: əşyaların sayını müəyyənləşdirmək və rəqəmlər arasında bu rəqəmi dairəyə almaq; eyni həndəsi fiqurları tapmaq; hansı rəqəmin yazılmadığını müəyyənləşdirmək; neçə əşyanın üstünün örtüldüyünü gözüyarı müəyyən etmək və s.

Qrupları uşaqların intellektual səviyyəsini nəzərə almaqla da təşkil etmək olar. Bu təlim forması zamanı uşaqlar çalışırlar ki, problemi birgə həll etsinlər. Hər uşaq öz fikrini söyləsin. Eyni zamanda dinlənilmiş olsun. Bu cür təlim forması bütün uşaqlara öz imkanlarını həyata keçirməyə müstəqil öyrənmə qabiliyyətinin inkişafına və təlimin fərdiləşdirilməsinə şərait yaradır.

Düşünmək, bilik və bacarıq yaradıcı prosesin vacib amilləridir. Təəssüf ki, uşaqlarımızda bilik və bacarıq düşünməkdən daha çox üstünlük təşkil edir. Bu baxımdan təlim prosesində uşaqlarda ilk növbədə yaradıcı qabiliyyətləri, təfəkkürü, müstəqilliyi inkişaf etdirməyə çalışırıq. Bütün bunlar isə uşaqlara bilik əldə etməyə, bacarıq və vərdislər qazanmağa kömək edir. Biz çalışırıq ki, təlim prosesini təcrübə və araşdırma işləri ilə paralel aparaq, çünki dərk edərək yaddaşaxlama, yaradıcı fəaliyyət prosesində qazanılmış biliklər daha möhkəm və dərin olur.

RİYAZİYYATDAN AÇIQ MƏŞĞƏLƏ

A. Qurbanova,

Yasamal rayonu, 11 nömrəli körpələr evi- uşaq bağçasının tərbiyəçisi

Mövzu: Sözlərinin köməyi ilə bu və ya digər əşyanın yerini (sağ, sol və s.) tapmaq bacarığını möhkəmləndirmək.

Məqsəd: Məkana bələdlik. Miqdar sayı: -gözüyumulu səsləri saymaq. Səslərin sayı qədər əşya sayıb düzmək.

Uşaqlara obyektin iki ölçüsünə görə (əşyalar) uzunluğuna və eninə görə əşyalar arasında fərqi müəyyən etməyi öyrətmək.

13 dairəsində sayma üzrə uşaqları çalışdırmaq. Testin köməyi ilə onların diqqətlərini yoxlamaq və təfəkkürlərini inkişaf etdirmək.

Metodlar: Uşaqların təşkili, tərbiyəsinin izahı, qruplar təşkil etmək, tərbiyəsinin tapşırığı, uşaqların sərbəst işi, tərbiyəsinin fərdi yanaşması və test üsulu ilə iş.

Nümayiş etdirilən və paylanan **materiallar.** Müxtəlif xırda oyuncaqlar.

Məşğələnin gedişi: Uşaqların diqqətini özümə cəlb edib, məşğələyə başlayıram. Oyunun qaydasını uşaqlara izah edirəm:

-Uşaqlar, bu gün biz biliklər aləminə gedirik. Biliklər aləminə getmək üçün avtobuslara miməliyik. Avtobuslara minmək üçün də biliklər lazımdır. Təsəvvür edin ki, bu stollar avtobuslardır. Stolların üzərində nişanlar var. Onlar avtobusların nömrəsidir. Əlinizdə olan biletlərə baxın, hər kəs öz avtobusunda yerini tapıb oyləşsin.

Uşaqlar avtobuslara "oturub" mənə qulaq asırlar, Mən onlara təklif edirəm ki, keçmiş məşğələdə alınan biliyi təkrarlayaq.

-Uşaqlar, gəlin biliklər aləminə çatana qədər bir oyun keçirək. Siz üç manqaya bölünürsünüz. Oval, üçbucaq və düzbucaq manqaları. Hansı

manqa qalib gəlsə, hər düzgün cavab görə bir bayraq alacaq. Gözüyumulu səsləri müəyyən etmək üçün bir uşaq çağırıb, gözünü yummağı, uşaqlara sağ əllərini irəli uzatmağı təklif edirəm. Uşaqlar sağ əllərini irəli uzadırlar:

-Uşaqlar, sizin hansı əliniz aşağıda qaldı.

-Sol əlimiz.

-Düzdür. İndi bildim ki, siz sağ və sol əlinizi tanıyırsınız.

Növbəti tapşırığı yerinə yetirmək üçün bir uşaq yazı taxtasına çağırıram. Yazı taxtasının mərkəzinə evciyi qoymağı təklif edirəm. Uşaq dediyim yerinə yetirir. Sonra təklif edirəm ki, ördək balasını evciyin sağ tərəfinə, dovşanı isə sol tərəfinə qoysun. Uşağın tapşırığı yerinə yetirməsinə nəzarət edirəm. O, tapşırığı düzgün yerinə yetirir. Tapşırığı necə yerinə yetirdiyini uşaqlardan soruşuram. Uşaqlar cavab verirlər:

-Gözüyumulu səsləri müəyyən etmək üçün bir uşaq çağırıb, gözünü yummağı təklif edirəm. Özüm isə stol müəyyən sayda döyəcləyirəm. Təklif edirəm ki, stol nə qədər döyəclənibsə, o qədər əşya ayırıb düzüm lövhəsində düzsün. Beləcə, 3-4 uşaq çağırıb oyunu təkrarlayıram (bayraqlar verilir).

Stolun üzərinə qoyulmuş rəqəmlərin sayı qədər (11, 12, 13) oyuncaq düzməyi təklif edirəm. Tapşırığı yoxlayıb, düzgün nəticəyə görə bayraq verib, tapşırığı necə yerinə yetirdiyini soruşuram.

b) bərabərsizlikdən bərabərliyə yaratmaq test üsulu ilə müxtəlif sayda çəkilmiş iki sıra oyuncağı bərabərləşdirmək (ya bir ədəd oyuncağın üstündən xətt çəkib azaltmaq və ya bir ədəd oyuncaq şəkli çəkib artırmaq);

c) əşyaları sayıb rəqəmlər cədvəlində həmin rəqəmi göstərmək və hansı əşyaya aid olduğunu ox ilə işarə etmək;

ç) hər hansı əşyanın hansı həndəsi fiqurlardan ibarət olmasını demək və şəklini çəkmək. Həmin fiqurda hər həndəsi fiqurdan neçə ədəd işləndiyini göstərmək. Həndəsi fiqurlardan çəkilmiş gülün içərisində üstəgəl, çıx və bərabərlik işarəsinə görə ləçəklər üzərində yazılmış ədədləri artırmaq, azaltmaq və ya bərabərlik yaratmaq üzrə çalışdırmaq.

Yazı taxtasına səbət asılmışdır. Onun içərisində 11 kök var. Düzüm lövhəsinin aşağı hissəsində onun üzərində bir ədəd çox dovşan düzülmüşdür. Uşaqlarla müəyyən edirəm ki, səbətdə 11 kök, yazı taxtasının üzərində isə 12 dovşan var. Uşaqlardan soruşuram: necə etmək lazımdır ki, dovşanların hamısına kök çatsın. Bir uşaq çağırıb köklərlə dovşanların sayını bərabərləşdirməyi təklif edirəm və soruşuram ki, bunu necə etmək

olar? Beləcə 13 -ün əmələ gəlməsi üzərində uşaqları çalışdırıram:

Diqqət yoxlanır.

b) Uşaqlara rəssamın çəkdiyi şəkilləri göstərirəm. Söyləyirəm ki, görün rəssam sizə necə gözəl şəkillər çəkib. Elə edirəm ki, uşaqlar şəkillərin çəkilməyən hissələrini görüb çəksinlər. Sonra çəkilməyən hissələri çəkməyi uşaqlara təklif edirəm (ev, dovşan, xoruz).

Həndəsi fiqurlardan hər hansı bir əşyanın formasını düzün vermək üzrə iş aparıram. Məşğələni yekunlaşdırmaq məqsədilə hər manqaya öz qazandığı bayraqları saymağı təklif edirəm. 2 qrup komandanın (üçbucaq və düzbucaq komandasının) hərəsi 8 bayraq, ovallar komandasının isə 7 bayraq topladığı müəyyən olundu.

Məşğələyə yekun vururam:

- Uşaqlar, biliklər aləminə çatmaq üçün biz müxtəlif sınaqlardan keçdik. Hər biriniz fəallıq göstərdiniz. Ona görə də hər bir manqaya "qızıl açar" verirəm. Biliklər aləminin qapısını qızıl açarla açə bilərsiniz.

Şəkillərə müvafiq rəqəmi göstərin.

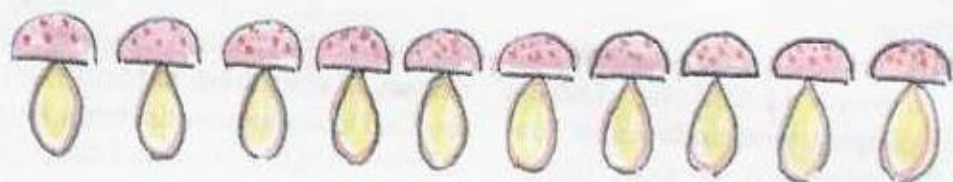
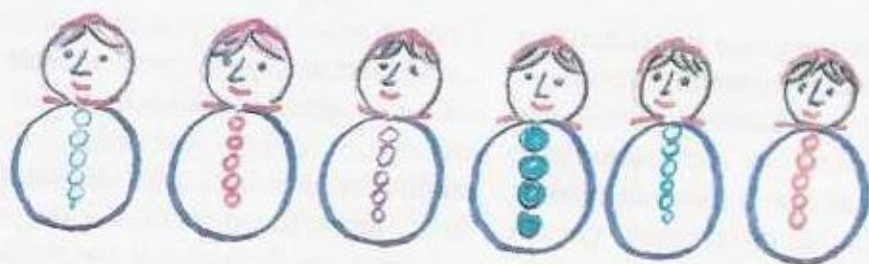
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13

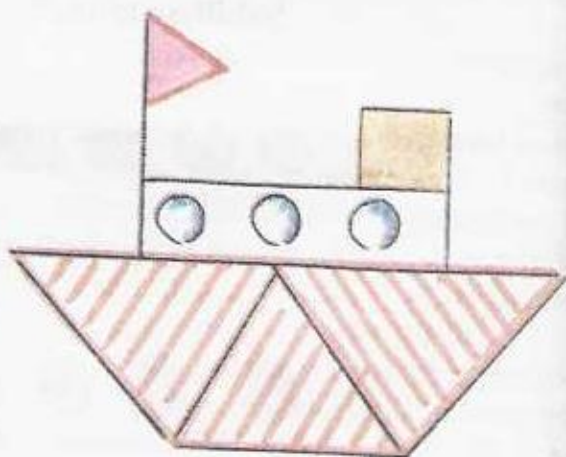
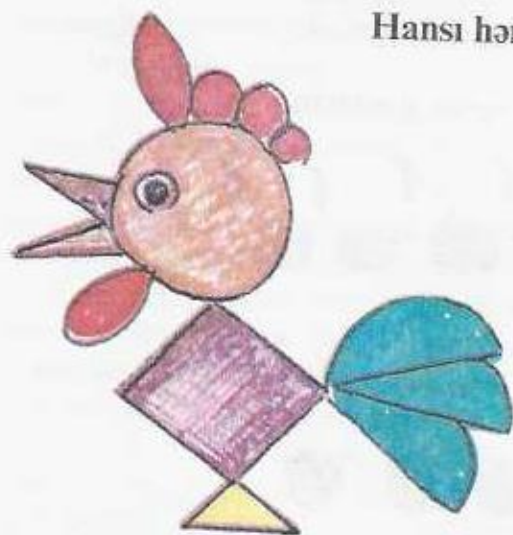
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

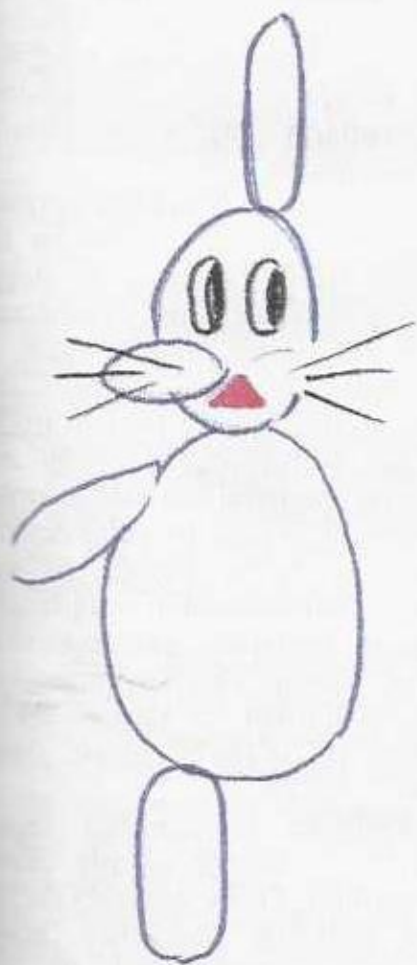
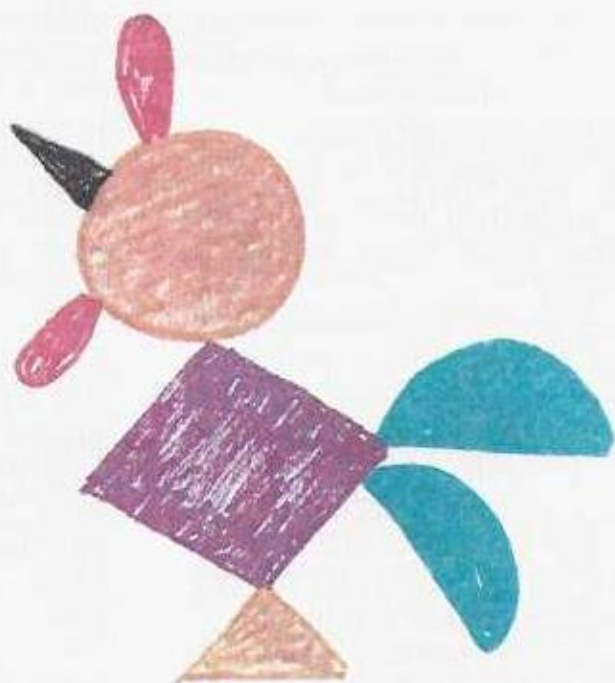
Fiqurların sayını bərabərləşdirin.

Hansı həndəsi fiqurlardan istifadə olunub?

Rəssamın diqqətsizliyini düzəldin, çatmayan hissəni çəkin!

Xatirə İbrahimova,

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun müəllimi

Cəmiyyətin tərəqqisinin vacib amilləri olan elm və mədəniyyətin, xalqın intellektual potensialının formalaşması onun təhsil sistemi ilə təmin edilir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 iyun 1999-cu il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunan «Azərbaycan Respublikasının Təhsil Sahəsində İslahat Proqramı, təhsil sahəsində indiyədək pərakəndə şəkildə görülən işləri vahid məqsəd ətrafında birləşdirməklə sistemli şəkildə həyata keçirilməsinə geniş imkan yaratmışdır.

Gələcəyin sahibləri olacaq bu günkü uşaqlarda müstəqil yaradıcı təfəkkürün inkişafı tərbiyəçi və müəllimlərin pedaqoji qabiliyyətindən, insani keyfiyyətindən, müəyyən dərəcədə elmindən və təcrübəsindən asılıdır. Tərbiyəçinin psixoloji hazırlığı onun müvafiq imkanı və qabiliyyəti ilə uzlaşdırdıqda lazımı səmərə verir. Tərbiyəçinin qarşısında dərin dünyagörüşünə, yüksək intellektual potensiala, estetik və etik mədəniyyətə, fiziki yetkinliyə, ictimai əməyə hazırlıqlı şəxsiyyətin formalaşdırılmasının bünövrəsini qoymaq vəzifəsi durur. Bu vəzifənin müvəffəqiyyətlə həlli tərbiyəçinin psixoloji hazırlığa malik olmasını tələb edir.

Tərbiyəçi fəaliyyəti yüksək mə'nə daşımaqla yanaşı, özünün təkrarolunmazlığı ilə səciyyəlidir. Tərbiyəçinin psixoloji biliklərə olan tələbi onun təcrübə fəaliyyətinin məzmunundan asılıdır. Psixoloji biliyə yiyələnmiş insan özünün potensial imkanlarından səmərəli istifadə edərək sosial və idraki fəallığını optimallaşdırma bilər.

Tərbiyəçi öz yetirmələrinin mə'nəvi aləmini, psixoloji xüsusiyyətlərini

dərindən bilməli, praktik psixoloq olmalıdır. Yalnız bu zaman uşağın mə'nəvi aləminə nüfuz etməsi onun psixikasında baş verən cür dəyişiklikləri duymaq mümkündür. Təlim materiallarının asan mənimsənilməsinə və möhkəm yadda qalmasına nail olmaq üçün tərbiyəçi çalışmalıdır ki, məşğələ prosesində uşaqların daha çox duyğu üzvləri iştirak etsin. Bu zaman həm material bütün təfərrüatı ilə yadda qalsın, həm də lazım gəldikdə onu yada salmaq asanlaşsın. Belə bir cəhəti unutmamaq lazımdır ki, bə'zən tərbiyəçi məşğələni əyani şəkildə qurmağa cəhd göstərsə də, uşaqların yaş xüsusiyyətlərini nəzərdən qaçırır.

Tərbiyəçi uşaqlarla özü arasında ünsiyyət vasitəsi olan nitqin bir sıra psixoloji xüsusiyyətlərini də diqqət mərkəzində saxlamalıdır. O çalışmalıdır ki, nitq canlı, ifadəli, rəvan və emosional baxımdan tə'sirli olsun. Üslubi, qrammatik və fonetik qüsurlara yol verilməsin. Monoton nitq uşaqların diqqətini yayındırır, onları tez yorur. Belə hallarda onlar deyilənləri qavraya bilmir, yuxulu vəziyyətə düşürlər. Nitqin həddən artıq ləngliyi uşaqların materialı qavramalarında çətinlik törədir. Hay-küylər, həddən artıq hündürdən və kəskin danışma uşaqlara pis tə'sir bağışlayır, onları yorur.

Tərbiyəçi «ruhumuzun yeganə qapısı olan» diqqətin xüsusiyyətlərini də bilməlidir. O, ilk növbədə öz diqqətini müxtəlif obyektlərə bölüşdürməyi bacarmalıdır. O, öz psixoloji fəaliyyətini yeni materialın forma və məzmunca düzgün şərhinə, fikrinin məntiqiliyinə, və ardıcılığına, qrupdakı bütün uşaqların məşğələyə nə

dərəcədə diqqətlə qulaq asmalarına, intizamın saxlanmasına, nəhayət, öz şəxsi davranışının tənzim və idarə olunmasına yönəltməyi bacarmalıdır. Təlim materialının dəqiq qavranılması, dərk olunması biliklərin asanlıqla mənimsənilməsi qrup şəraitində uşaqların intizamının təşkili onların diqqətinin yığılmasından, mütəşəkkilliyindən çox asılıdır.

Tərbiyəçi uşaqların iradi keyfiyyətlərini qiymətləndirməyi və inkişaf etdirməyi bacarmalıdır. Körpələr evi-uşaq bağçasının qruplarında sorğu apararkən uşaqların düzgün cavab vermədiklərini gördükdə müəyyənləşdirdik ki, bunun əsas səbəbi onlarda iradi keyfiyyətlərin lazımı səviyyədə inkişaf etdirilməməsidir. Uşaqların həndəsi formaları bir-birindən ayıra, düzünə və tərsinə saya bilməmələri tərbiyəçilərin psixoloji hazırlığının zəif olduğunu göstərir. Bu da təşkil olunan məşğələlərin ardıcıl, müntəzəm aparılmadığına dəlalət edirdi. Deməli, uşaqların hazırlıqsızlığı ilk növbədə tərbiyəçinin hazırlıqsızlığından asılıdır. Onun psixoloji hazırlığı iki parametr üzərində qurulmalıdır: 1) uşaqların psixoloji cəhətdən öyrənilməsi; 2) uşaqların psixoloji cəhətdən məktəbə hazırlanması.

Psixoloji cəhətdən məktəbə hazırlamaq elə səciyyələndirilməlidir ki, I sinfə daxil olarkən artıq onda şagirdi fərqləndirən əlamətlər yaranmış olsun.

Uşağı duya bilməyən, bütün hallarda onu hiss etməyən tərbiyəçi öz işinin əsil ustasına çevrilə bilməz. O, ilk növbədə, balacaları müşahidə etməyi bacarmalıdır. Psixoloji bacarıqlara təkcə qrup uşaqlarının indiki səviyyəsini müşahidə etmək deyil, eyni zamanda gələcəkdə baş verə biləcək dəyişikliyi hiss edə bilmək, diaqnoz qoymaq bacarığını da aid etmək mümkündür. Tərbiyəçidə yüksək psixoloji duyum olduqda o uşaqların fərdi imkanlarını da asanlıqla müəyyənləşdirə bilər.

Psixoloji duyum təkcə uşaqları duya bilmək, öyrənmə bilmək bacarığı ilə məhdudlaşmır. Tərbiyəçi eyni zamanda özünü hiss etməyi, öz müvəffəqiyyətlərini və səhvlərini də görməyi öcərməlidir.

Tərbiyəçinin şəxsi keyfiyyətlərinin təsiri altında uşaqların xarakter əlamətləri təşəkkül tapır. Psixoloji mərifət gözləyən tərbiyəçi uşaqların birini tərifləyib, o birini danlamamalı, güclüləri zəiflərə qarşı qoymamalı, təqsiri olanları təklidə məzəmmət etməli, uşaqlarda baş verən dəyişikliyi görməli, xeyirxah olmalı və onu tətbiq etməyi bacarmalıdır.

Uşaqların psixoloji aləminə hazırlığı tərbiyəçinin həyat tərübəsindən çox asılıdır. Təlim-tərbiyə işində müvəffəqiyyət əldə etmək, uşaqları istənilən istiqamətə yönəltmək üçün onları dərinədən və ətraflı öyrənmək mühüm məsələ olduğundan bu işə ciddi yanaşmaq hər bir tərbiyəçinin başlıca vəzifəsidir.

Uşaqları psixoloji cəhətdən öyrənmək üçün istifadə edilən yollardan biri də müşahidədir. Müşahidə prosesində uşaqların davranışı və fəaliyyətinin məqsədəuyğun və planlı öyrənilməsi nəzərdə tutulur. Yəni uşaqların idrak prosesinin inkişafını məşğələ, oyun, gəzinti, ekskursion zamanı öyrənmək tərbiyəçinin özündən tam psixoloji hazırlıq tələb edir. Tərbiyəçi təkcə məşğələni təşkil etməməli, həm də qrupda psixoloji iqlim yaratmalıdır.

Müvafiq psixoloji bacarıqlara malik olmaq tərbiyəçinin pedaqoji fəaliyyətini səmərəli şəkildə qurması üçün zəruri şərtədir. Psixoloji bacarıq və vərdişlər qabiliyyət səviyyəsində yüksəldikdə psixoloji fəaliyyətin müvəffəqiyyətli icrası üçün əsas amilə çevrilir. Tərbiyəçi psixoloji bacarığı və vərdişlərdən müxtəlif vaxtlarda, müxtəlif şəraitdə istifadə edir. Nəticədə onda təlim-tərbiyə prosesini müvəffəqiyyətlə idarə edə bilməsi üçün

zəruri psixi xassələr, pedaqoji qabiliyyətlər təşəkkül tapır.

Uşaqlarla daim ünsiyyətdə olan tərbiyəçi öz təlim-tərbiyə işinin nəticəsini qabaqcadan görməyi, təsəvvür etməyi, proqnozlaşdırmağı bacarmalıdır. Tərbiyəçilərin uşağın psixi halını sezmələri mühüm şərtədir. Onsuz nə təlim, nə də tərbiyə işini təşkil etmək mümkündür. Uşağın fərdi xüsusiyyətlərini bilərək, ona təsir vasitələrini öyrənmək, onunla işləmək yollarını müəyyənləşdirmək mümkündür. Bu, uşaqların məktəb təliminə hazırlığında özünün tam əksini tapmış olur. Uşaq bağçalarının hazırlıq qruplarında aparılmış sorğular göstərmişdir ki, uşaqların əksəriyyəti məktəbə böyük həvəslə can atır, uşaq bağçasında qalmaq istəmir. Onların hər biri bu arzularını müxtəlif cür əsaslandırır. Kimisi məktəb həyatına əyləncələrlə dolu bir yer kimi baxır, kimisi «Məktəbdə oxumaq öyrədirlər, adam onda çox şey bilir» cavabını verirlər.

Burada tərbiyəçinin psixoloji hazırlıq səviyyəsi uşağın məktəbəqədər yaş dövründə məktəbdə öyrədilən bir sıra xüsusi bilik və vərdislərə, savada, saymağa, hesablamağa, hesab məsələlərinin həlli tərzlərinə alışdırma bilmək bacarığında əks olunur. Bilik və vərdislərlə yanaşı, uşağın fəaliyyətinin idrak maraqlarının inkişaf səviyyəsi də həlledici əhəmiyyət daşıyır.

Tərbiyəçi çalışmalıdır ki, uşaqlar kollektiv işlərə kifayət qədər çox cəlb olunsunlar. Məşğələlərdə onları daha çox fəallaşdırmaq məqsədəuyğundur. Uşaqlarda bəzi çatışmazlıqlar (pəltəklik, xarici görkəmində bəzi qüsurlar və s.) olur. Tərbiyəçi elə psixoloji iqlim yaratmalıdır ki, balaca uşaqlar bunu hiss etməsinlər. O

çalışmalıdır ki, uşaqların hər bir kollektivdə fəal iştirak etsin, verilən tapşırıqlar onlarla birlikdə həyata keçirilsin. Belə uşaqlara qayğı ilə yanaşılmalı, onlarla fərdi söhbətlər təşkil edilməlidir.

Uşaqlarla ünsiyyətdə emosional mədəniyyəti, hərəkətləri, mimikalarını tərbiyəçinin ifadələrinin əhəmiyyəti də böyükdür. Tərbiyəçi uşaqları sevməli, onlara qayğı ilə yanaşmalı, ayrı seçkiyə yol verməməlidir.

Məktəbəqədər yaş dövründə uşaqlarda əyani əməli təfəkkür hissi idrak, yeni duyğu və qavrayış təşkilatlı təşkil edir. Onlar haqqında islətdikləri cisim və hadisələri görmək bilavasitə qavramaq istəyirlər.

Hazırlıqlı tərbiyəçi uşaqların yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alarsa, işi düzgün qura bilər. Yəni körpə yaş dövrünün psixoloji xüsusiyyətlərinin inkişafı ilə məktəbəqədər yaş dövrünün psixoloji xüsusiyyətlərinin arasındakı fərqi xarakteristikasını nəzərə almaqla, tərbiyəçi işdə özünün psixoloji hazırlığını əks etdirə bilər.

Tərbiyəçinin psixoloji hazırlığı valideynlərlə aparılan iş formalarında öz əksini tapmalıdır. O, uşaqlarla apardığı müntəzəm işin ailədə davam etdirilməsinin təşkilatçısı olmalıdır. Tərbiyəçi istər uşağın, anatomik fizioloji, istər pedaqoji, istərsə də psixoloji cəhətdən düzgün inkişaf məsələsini valideynlər qarışığında bənzər vəzifə kimi qoymalıdır. O, işin metodik fəaliyyətini özünün müəhazirələri, seminarları əsasında qurmalıdır. Valideynlərlə aparılan bənzər iş uşaqların psixoloji cəhətdən düzgün inkişafını təmin edir.

Bir daha qeyd edirik ki, uşaq bağçasında təlim-tərbiyənin düzgün təşkili tərbiyəçilərin psixoloji hazırlığından asılıdır.

Dilarə Dadaşzadə,

Sabunçu rayon təhsil şöbəsinin məktəbəqədər tərbiyə üzrə metodisti

Təhsil islahatının üçüncü ilinin keyfiyyət ili olması ilə əlaqədar tərbiyəçilərdən təlim-tərbiyə prosesinin aparıcı qüvvəsi kimi daha yüksək fəallıq göstərmək tələb olunur. Bu mənada onların işdə yaradıcılıq göstərmələri, elmi, pedaqoji, metodik ədəbiyyatı izləmələri, yeni pedaqoji texnologiyaların mahiyyətinə bələd olmaları, ən başlıcası, pedaqoji prosesin təşkilinə yeni mövqedən yanaşmaları tövsiyə olunmuşdur. Təhsil qanununun tələbləri baxımından istedadlı və qabiliyyətli uşaqların aşkara çıxarılması, onlarla aparılan işin daha da gücləndirilməsi məqsədamüvafiq görülmüşdür. Tərbiyəçilər uşaqlarla təlimin normal təşkili üçün psixoloji-pedaqoji, diaqnostika aparmalı, testlərdən geniş istifadə etməlidirlər. Bu baxımdan hər bir uşağın intellektual və ümumi inkişafına uyğun maksimum şərait yaradılmalıdır.

Məktəbəqədər yaş dövründə uşaqlar üçün əsas fəaliyyət növü olan oyun mühüm rol oynayır. Məhz oyun prosesində uşağın şəxsiyyəti formalaşır. Vaxtilə K.D.Uşinski yazırdı ki, "Oğar oyun prosesində uşağın istəyi və xarakteri öz əksini tapırsa, bu, eyni zamanda uşağın meyl və qabiliyyətinə, bütövlükdə, gələcək taleyinə öz əksini göstərir".

Rayonun uşaq bağçalarında Azərbaycan milli xalq oyunlarının səmərəli təşkili, uşaqların mə'nəvi inkişafı üçün geniş imkanlar yaratmışdır. Bağçada Azərbaycan milli xalq oyunlarının təşkili prosesində uşaqlar

məişət əməyi, milli adət-ənənələrlə tanış olur, əmək vərdişlərinə yiyələnirlər. Bu baxımdan "Qodu-qodu", "Ailə", "Xala-xala" və s. kimi rollu oyunlar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Rollu oyun prosesində uşaqlarda ətraf ələmin dərk edilməsi meyl güclənir, maraqları inkişaf edir.

Körpələr evi-uşaq bağçalarının tərbiyəçiləri Z.Quliyeva (9 nömrəli), İ.Mənsurova (167 nömrəli), E.Tarıverdiyeva (192 nömrəli), X. Məmmədova (105 nömrəli) uşaqlarla kiçik pyeslər səhnələşdirirlər. Azərbaycan xalq nağılları da uşaqların iştirakı ilə böyük sevincə, həvəslə səhnələşdirilir.

Pedaqoji ünsiyyət çoxsahəlidir. Onlardan biri də tərbiyəçinin uşaqları dinləmələri, onlarla dialoqa girmələri, deyilən fikirləri təhlil edə bilmələridir. Oyun zamanı uşaqların fikrini öyrənmək tərbiyəçi üçün vacibdir. Bu, uşağın, onun intellektual və mə'nəvi inkişafını, maraq və tələbatını öyrənmək mənbəyidir.

Əməkdaşlıq pedaqogikası uşaqlara daha çox diqqət və həssaslıqla yanaşmağı tələb edir. Tərbiyəçi uşağın nə ilə maraqlandığını, nəyi öyrəndiyini soruşub, mehriban, mülayim, qayğıkeş olduqda, uşaq da açıq ünsiyyətdən çəkinmir, sual verir, məsləhət və tapşırıqları böyük həvəslə yerinə yetirir.

Əməkdaşlığın mahiyyəti uşaqların oyun, əmək və təsviri fəaliyyətində öz əksini tapır. Burada uşaqlar bir-birinin fikrini dinləməyi, lazım

gəldikdə bir- birinə kömək göstərməyi bacarırlar.

Müşahidələr göstərir ki, istedadlı uşaqlar sevdikləri məşğələyə maraqla göstərir, müstəqilliyə can atır, müəyyən nəticəyə gəlmək üçün xüsusi təkidlilik göstərir, orijinal bənzətmələr, ümumiləşdirmələr, müqayisələr edirlər. Təربiyəçilər differensiallaşdırılmış təlim metodlarının tətbiq etməklə uşaqda müxtəlif qabiliyyətin vaxtında üzə çıxarılmasına və möhkəmləndirilməsinə nail olur.

Uşaqların qabiliyyətlərinin üzə çıxarılmasında testlərdən istifadənin əhəmiyyəti böyükdür. Bununla əlaqədar üç növ test və metodik tövsiyə tərtib etmişəm. Tövsiyədə test şəklində təklif olunan düşünməyə, özünü tanımağa, öz qabiliyyətini müəyyənləşdirməyə imkan verən tapşırıqlar oyun xarakteri daşıyır. Yeganə düz cavabı tapmaq həvəsi uşaqda çox güclü olur. Uşağa özünüoxlama imkanının uşağa verilməsi testi daha da cəlbədicidir. Düz cavabın tapılması zamanı uşaq böyük psixoloji kəşf etmə sevinci keçirir ki, bu da yaradıcı işə təkan verən faktordur.

Şəxsiyyətin dəqiqlik, yığcamlıq və təkidlilik kimi keyfiyyətləri nəticəyə müsbət təsir göstərir. Hər kəs düz cavab tapdıqda fərdi axtarış yolu seçə bilər. İcraçı nə qədər təkidli olarsa, bir o qədər çox tapşırıq yerinə yetirə bilər. Bunun nəticəsidir ki, elə iki uşaq tapılmaz ki, onların duyma və qavrama qabiliyyəti, marağı, düşüncə tərzini, xarakter əlamətləri və s. keyfiyyətləri tam üst-üstə düşsün.

Rayonumuzun bir sıra körpələr evi-uşaq bağçasında öyrənməyi öyrətmək ideyasının tətbiqinə xüsusi diqqət yetirilir. Təربiyəçilər uşağı ətraflı öyrənmək, yəni onun daxili aləminə nüfuz etmək, əhval-ruhiyyə

yəsini, maraqları və meylini, arzu və istəyini, ürəyindən keçənləri, onun nəyə qadir olduğunu başa düşmək, bacarıqları və qabiliyyətini düzgün müəyyənləşdirməyin öhdəsindən bacarıqla gəlirlər. Hər bir hər uşaq fərdi söhbət aparmaq üçün təربiyəçilər anket-sorbusu tərtib edirlər. Uzun illərin təcrübəsinə əsaslanaraq belə nəticəyə gəlmişik ki, uşaqların fərdi xüsusiyyətlərini öyrənmədən onların təlim-təربiyəsini lazımi səviyyədə qurmaq olmaz. Fərdi xüsusiyyətlər nə qədər əsaslı öyrənilərsə, uşağa fərdi yanaşılması və onun təربiyəsi üçün yolların seçilməsi bir o qədər asan olur.

Pedaqoji proses məqsədyönlü olanda, onda eyni vaxtda bir neçə vəzifə həll edilə bilər. Belə hallarda təربiyəçilər differensiallaşdırma aparmalı, uşaqları qruplara ayırmalı olurlar. Uşaqların bir qrupu riyaziyyata, digəri müqayisəyə, üçüncü qrupu təsviri sənətə, əməyə daha dərin meylini göstərir. Təربiyəçilər bu uşaqları diqqət mərkəzində saxlayır, onların həmin sahədəki qabiliyyətlərinin inkişafı üçün zəruri şərait yaradırlar. Belə ki, 105 və 195 nömrəli körpələr evi-uşaq bağçasının qruplarında stolaların düzülüşü də başqa cürdür. Məhz belə bir şəraitdə təربiyəçilər uşaqları öz səviyyələrinə görə qruplara ayırır, zəif uşağı qabiliyyətli uşaq ilə yerləşdirir, təhkim edir, təربiyəçi -uşaq, uşaq- uşaq münasibətlərində olan əməkdaşlığa əsaslanaraq fərdi qabiliyyətlərin inkişafını asanlıqla istiqamətləndirir və formalaşdırırlar.

Bununla əlaqədar uşaqların meylini və qabiliyyətlərinə görə qruplara ayrılırlar. Qabiliyyətli uşaqlardan ibarət xüsusi qruplar da təşkil edilir. Rayonumuzun 11 nömrəli "Düymə

çik" körpələr-evi -uşaq bağçasında rəsm üzrə bir qrup təşkil edilmişdir. Məktəbhazırlıq qrupunun tərbiyəçisi Lalə Hüseynovanın rəsm etmə qabiliyyəti var. O, uşaqların arzu və istəklərini nəzərə alaraq onlarla məşğul olur, rəsm etmə qabiliyyətlərini inkişaf etdirir.

Rəsm üzrə məşğələlər çox maraqlı keçir. Tərbiyəçi burada interaktiv təlim metodlarından məharətlə istifadə edir.

192 nömrəli körpələr evi- uşaq bağçasının tərbiyəçisi M.V.Maxotina təbiətdə müşahidə təşkil edərkən, uşaqların təbiət haqqında bilik və bacarıqlarının formalaşmasına, müşahidə zamanı təcrübə toplanmasına, müşahidəçiliyin inkişaf etdirilməsinə səy göstərir. M.V.Maxotina uşaqlarla müşahidə apararkən hadisələri dərk etməyi, təhlil və müqayisə aparmağı, nəticə çıxarmağı öyrədir. Müşahidə zamanı uşaqlar tez- tez "nə?", "necə?", «nəyə görə?" suallarını verirlər. Tərbiyəçi uşaqların suallarına dəqiq cavab verir. O, "dialoq", "ümumi diskussiya", "suallar, "rollu oyunlar", "cütələr və qruplar", "İşgüzar səs-küy", "əqli hücum" , səs assosiasiyalarından geniş istifadə edir.

Uşaqlarda müşahidəçilik qabiliyyətinin, gördüklərini yadda saxlamaq və ümumiləşdirmək bacarığının yaranması və inkişafda təbiətə ekskursiya və gəzintilər böyük rol oynayır. Təbiətə gəzinti və ekskursiyaların uşaq təfəkkürünə qida verməsi üçün belə tədbirlərdən sonra uşaqlara gördüklərini nağıl etdirmək faydalıdır. Bu zaman uşaq müşahidə etdiklərini söhbətində canlandırır və bəca- rətləri kimi nağıl edir. Beləliklə, dərk etmənin mühüm mərhələləri olan canlı müşahidədən mücərrəd təfəkkürə prosesi baş verir. Təsviri fəaliy-

yət məşğələlərində uşaqların yaradıcılıq qabiliyyəti yaddaşı, təfəkkürü, təxəyyülü və estetik hissləri inkişaf edir: məsələn, quraşdırma məşğələlərində uşaqlar onları əhatə edən mühiti anlayır, müxtəlif təbii materialların xüsusiyyətləri ilə tanış olurlar. Gəzinti zamanı uşaqlar təbiət materialları qoza budaq, qurumuş ot və ya saman, toxum toplayırlar ki, bu da onların müqayisəsi üçün geniş imkanlar açır. Erkən yaşdan uşaqların əlini işə alıxdırmaq, onu gələcək həyata hazırlamaq deməkdir. M.Qorkinin sözləri ilə desək "ağıllı baş əlləri, daha da ağıllanmış əllər işə başı öyrədir". Uşaqlar əl işlərində fikirləşir, nəyi nəyə calamaq, necə yapışdırmaq, qurmaq kimi yaradıcı işlər üzərində düşünürlər. 192 nömrəli körpələr evi-uşaq bağçasının tərbiyəçisi R.A.Akçurina quraşdırma üzrə məşğələyə başlamazdan əvvəl çalışır ki, uşaqlar materiallara baxaraq mövzu haqqında fikirləşsinlər. Tərbiyəçi elə situasiya yaradır ki, uşaq düzəltmək istədiyi fiqur üçün hansı materiallardan istifadə etmək haqqında düşünsün: məsələn, heyvan düzəltmək üçün nə lazım olduğunu tərbiyəçi uşaqlardan soruşduqda onlar cavab verə bilirlər ki, heyvanın bədəni üçün yolka, başı üçün palıd qozası, ayağı üçün çubuqdan istifadə edəcəyik. Məşğələ zamanı tərbiyəçi uşaqlara təbii materialları sərbəst seçməyə, yoldaşının işinə baxmağa, bir- birinə məsləhət verməyə imkan yaradır. Uşaqların əl işləri valideynlər qarşısında nümayiş etdirilir.

Rayonumuzda 1993-cü ildən uşaqlarda xalçaçılıq sənəti üzrə toxuculuq vərdişlərinin aşılmasına xüsusi diqqət yetirilir. Bu sahədə 9 nömrəli "Lalə" körpələr evi-uşaq bağçasının tərbiyəçisi Z.Quliyevanın

zəngin iş təcrübəsi toplanmışdır. Bu qədim peşəyə qızlar böyük meyl göstərirlər. Qızlar bağçada gəlincləri üçün gözəl xalça, palaz toxumağı öyrənirlər. Qızların qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək məqsədilə tərbiyəçi məşğələdənkənar vaxtlarda qızlarla fərdi iş aparır. O, qızların diqqətini cəld, çevik hərəkətləri ilə hanada işləmələrinə cəlb edir, rəngarəng, zərif, gözəl naxışların necə tökülməsinə yönəldir. Beləliklə, tərbiyəçi qızlarda toxuculuq vərdişlərinin aşılmasına nail olur. Təcrübə göstərir ki, burada da uşaqların yaradıcılıq qabiliyyəti, təfəkkürü, yaddaşı, təxəyyülü və estetik hissləri inkişaf etdirilir.

Uşaqların bədii-estetik tərbiyəsinin inkişaf etdirilməsində musiqi məşğələləri də xüsusi rol oynayır. Körpələr evi-uşaq bağçalarında musiqi məşğələlərində Azərbaycan rəqslərinin təlimi təşkil olunur. Bu məqsədlə dərnəklər təşkil edilmişdir. 105 nömrəli bağçada Q.Y. Strekalova uşaq çalğı alətlərində musiqi qabiliyyəti olan uşaqları seçib qruplaşdırır, onlarla fərdi məşğul olur. Bağçada "Orkestr" təşkil etdilmişdir.

Musiqi rəhbərləri öz işlərinə yaradıcılıqla yanaşırlar. Musiqi rəhbəri L.M.Şatalina maraqlı uşaq mahnıları yaratmışdır. 167 nömrəli bağçanın musiqi rəhbəri K.Mirzəyeva Azərbaycan rəqslərinin kompozisi-

yasının yaradır, uşaqlarla ifa etmə öyrədir. 105, 192 nömrəli uşaq bağçalarında valideynlərinin istəyinə görə uşaqlar ingilis dili öyrənirlər. Müəhdələr göstərir ki, uşaqlar maraqlı oyun prosesində keçilən ingilis dil məşğələlərinə böyük maraqla göstərirlər. Onlar ingilis dilində sərbəst və məharətlə şe'r söyləyir, mahnı oxuyur, kiçik pyesdə iştirak edirlər. Burada da interaktiv təlim metodlarında istifadə edirlər. Uşaq bağçalarında tərbiyəçi-valideyn münasibətlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Tərbiyəçi istedadlı, qabiliyyətli uşaqların inkişafı üçün çıxarılmasına və onların formalaşmasına ailə ilə birlikdə nail olurlar. XXI əsrdə təhsil başdan-başa kompüterləşdiriləcəkdir. Uşaqlarla dialoq prosesində onlara çox informasiya çatdırılacaqdır.

Bunun üçün işə kompüterləşmə qrupun olması azdır. Onunla işi təşkil edə bilən kadr potensialı hazırlanmalıdır.

Mən fəaliyyətimdə bir fikri əsər götürürəm: "Şəxsiyyəti zədələmə, tərbiyəçi! Göstəriş verməkdən çəkin. Özün dəyiş. Bunu real həyatın tələb edir!".

Müəllim, tərbiyəçi və valideynlər hər bir uşağa öz fərdi dünyası olan insan kimi yanaşmalı, onun inkişafını izləməli və bu inkişafa istiqamət verməlidir.

Oxucuların nəzərinə!

Məcmuəmizin 2001-ci il 4-cü nömrəsində Yasamal RTŞ-nin metodisi L.Cahangirovanın «Fəal təlim metodları» adlı məqaləsi səhifə 82 nömrədə uşaq bağçasının tərbiyəçisi K.A.Rəhimovanın müəllifliyi ilə dərc olunmuşdur.

Redaksiya bu texniki xəyata görə L.Cahangirovadan və oxuculardan üzr istəyir.

MƏKTƏBDAXİLİ METODBİRLƏŞMƏLƏRİN FƏALİYYƏTİNƏ DAİR

Vidadi Xəlilov,

ARTPI məktəbəqədər tərbiyə və ibtdai təhsil şö'bəsinin müdiri,
pedaqoji elmlər doktoru, professor

Pedaqoji prosesin aparıcı qüvvəsi olan müəllimlərin pedaqoji- metodik hazırlığının artırılması mühüm pedaqoji problemdir. Bu problemə bağlı məsələlərin real həllində məktəbdaxili metodbirləşmələrin rolu böyükdür.

Qüvvədə olan əsasnaməyə görə məktəbdə hər sinif üzrə müəllimlərin sayı üç və daha artıq olduqda, metodbirləşmə yaradılır. Bununla belə metodbirləşmələrin ayrı-ayrılıqda deyil, ümumi şəkildə təşkili daha məqsədmüvafiqdir. Metodbirləşmələrin təşkilinə bu mövqedən yanaşılması mütəşəkkilliyinə, ibtdai siniflər üçün xarakterik olan problem məsələlərə hamılıqla diqqət yetirilməsinə, fəallığın artmasına zəmin yaradır.

Azərbaycan Respublikasının Təhsil Sahəsində İslahat Programı» ilə əlaqədar qəbul edilən sənədlərin mahiyyətini, yeni pedaqoji texno-

logiyalara yiyələnmək, öyrənməyi öyrətmək üzrə ən müasir metod və vasitələrdən istifadə etmək bacarığına xüsusi diqqət yetirilməsi metodbirləşmələrin fəaliyyətinin mərkəzində durmalıdır.

Bu gün metodbirləşmələrin quruluşu, tərkibi daha real mövqedən müəyyənləşdirilməlidir. Bu mə'nada ibtdai siniflər üzrə metodbirləşmənin sədrinin, siniflər üzrə müavinlərinin, katibinin yeni tədris ili ərəfəsində müəyyənləşdirilməsi məqsədmüvafiqdir.

Metodbirləşmənin sədri, müavinləri, katibi və üzvləri haqqında zəruri mə'lumat dəftərxana kitabında, yaxud makinada yazılmış vərəqlərdə əks etdirilməlidir.

Forma №1

Məktəbdaxili metodbirləşmənin tərkibi haqqında mə'lumat

45Soyadı, adı	Metodbirləşmədə daşdığı vəzifə, sinif	Pedaqoji stajı, dərəcəsi və fəxri adı	Pedaqoji-metodik məqalələri haqqında mə'lumat	Məktəb, rayon, şəhər, respublika miqyaslı tədbirlərdə mə'ruzələrinin sayı

Metodbirləşmənin məşğələsi ayda bir dəfə və ya rüb ərzində iki dəfə keçirilməlidir. Metodbirləşmənin işi planlaşdırılarkən məşğələlərin əsas məqamətləri, mövzular tədris ilinin

əvvəlində müəyyənləşdirilməlidir. Ayrı-ayrı mövzular üzrə istinad olunacaq mənbələr qabaqcadan nəzərə alınmalıdır.

Forma №2

Məktəbdaxili metodbirləşmənin fəaliyyət planı

Məşğələnin mövzusu və tədbirin adı	İşin forması	İcrə vaxtı	İstinad olunan mənbələr

Bela bir mövqe məşğələlərin daha məzmunlu keçməsinə, nəzəri- praktik əhəmiyyətinin artmasına güclü təsir göstərir.

Metodbirləşmə iclaslarının məzmunlu keçməsi üçün mövzuların ideya istiqamətinə diqqət yetirilməli, aşağıdakı istiqamətlərdə məruzə və çıxışlara yer verilməlidir:

1) Sınıf müəllimlərinin ideya-siyasi səviyyəsinin yüksəldilməsi yolları.

2) Təhsil sahəsində İslahat Proqramının həyata keçirilməsi yollarında.

3) Müəllimlərin pedaqoji-psixoloji və metodik hazırlığının artırılması imkanları.

1) İş təcrübəsinin öyrənilməsi və yayılması üzrə işin sistemi.

Müəllimlərin ideya-siyasi səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətləri üzrə məruzə və çıxışların mövzuları müəyyənləşdirilərkən əsas diqqət müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının təhsil və mədəniyyətə bağlı maddələrinə, hüquqi-demokratik əsaslarda inkişafına, daxili və xarici siyasət məsələlərinə yönəldilməlidir. Bu məqsədlə, aşağıdakı mövzularda məruzə və çıxışların dinlənilməsi məsləhətdir.

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hüquqi, demokratik cəmiyyət quruculuğunun e'tibarlı təminatıdır.

2. Azərbaycan Respublikası qanunlarının aliliyinin təmin edilməsində Konstitusiyamızın rolu.

3. Azərbaycan Konstitusiyası vətəndaşlarımızın hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəçisidir.

4. Konstitusiyamızda mədəniyyət hüququ məsələləri.

5. Konstitusiyamız gənclərin pulsuz icbari orta təhsil almasını qərantıdır.

6. Müstəqil Azərbaycan Respublikası dünya azərbaycanlılarının mə'nəvi dayığıdır.

7. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin e'lan olunmasının 10-cü ildönümü respublikanın daxili və xarici siyasətinin təntənəsidir.

8. Dünya Azərbaycanlılarının qurultayının müxtəlif ölkələrdə yaşayan azərbaycanlıların həmrəyliyinə monolit birliyinin möhkəmlənməsində rolu.

9. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının tarixi günləri və bayramları.

10. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının dövlət rənzləri və onların şagirdlərə öyrədilməsi yolları

11. Uşaq Hüquqları Konvensiyası uşaqların xoşbəxt gələcəyini təmin edən mö'təbər sənəddir.

Təhsil Sahəsində İslahat Proqramının həyata keçirilməsi üzrə:

1. Təhsil sistemində islahatın zəruriliyi.

2. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Sahəsində İslahat Proqramının həyata keçirilməsi mərhələləri.

3. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Sahəsində İslahat Proqramında irəli sürülən əsas vəzifələr.

4. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının inkişafında Təhsil İslahatının rolu.

5. Təhsil islahatında demokratikləşdirmə, humanistləşdirmə, humanitarlaşdırma, inteqrasiya, differensiallaşdırma, fərdiləşdirmə prinsipləri.

6. Təhsilin milli zəminə, bəşəri dəyərlərə əsaslanması, təhsil alanın mənafeələrinə istiqamətləndirilmiş proqramın başlıca prinsipləri kimi.

Müəllimlərin pedaqoji-psixoloji hazırlığının artırılması üzrə

a) Müəllimlərin pedaqoji hazırlığı üzrə

1.«2001-2002-ci dərs ilinin «Təhsildə keyfiyyət ili» e'lan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin 21.08.2000-ci il tarixli 912 nömrəli əmri müəllimlərin pedaqoji-psixoloji və metodik hazırlığının artırılmasına zəmin yaradan mühüm sənəd kimi.

2. Tərbiyə, təlim-təhsil nəzəriyyələri sinif müəllimlərinin bilik səviyyələrinin yüksəldilməsinin rəhni kimi.

3. Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi baxımından ibtidai təhsilin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri.

4. Təlim və tərbiyə metodları arasında qarşılıqlı əlaqə imkanları.

5. Təlim prosesində biliklərin möhkəmləndirilməsinə xidmət edən metodlar.

6. Pedaqoji prosesin iştirakçıları arasında qarşılıqlı humanist münasibətin yaradılması və bunun təlim-tərbiyə keyfiyyətinin yüksəldilməsinə təsiri.

7. İbtidai siniflərdə yeni təlim texnologiyalarından istifadə imkanları.

8. «Öyrənməyi-öyrənmək» texnologiyasının tətbiqi – pedaqoji prosesin fəallaşdırılması amili kimi.

9. İbtidai siniflərdə interaktiv təlim metodlarından istifadə imkanları.

10. Təlim-tərbiyə metodlarından kompleks şəkildə istifadə dövrün başlıca tələblərindən biri kimi.

11. Sinif valideyn komitəsi işinin başlıca istiqamətləri.

12. Müasir tələblər baxımından valideynlərlə əlaqə formaları.

b) Müəllimlərin psixoloji hazırlığı üzrə

1. Pedaqoji psixologiyanın mahiyyəti və əsas sahələri.

2. Tərbiyə və özünütərbiyə psixologiyasının başlıca məsələləri.

3. Təlim psixologiyasının mükəmməl mənimsənilməsi müvəffəqiyyətin rəhni kimi.

4. Təlim prosesində dialoqa verilən psixoloji tələblər.

5. Öyrənmə müvəffəqiyyəti və müvəffəqiyyətsizliyi göstərən amillər.

6. Məktəb yaş dövründə şəxsiyyətin formalaşmasının psixoloji şərtləri.

7. Pedaqoji fəaliyyət zamanı müəllimin qarşılaşdığı psixoloji çətinliklər.

8. Məktəbə psixoloji xidmətin məqsəd və vəzifələri.

9. Məktəbə psixoloji xidmətin funksiyaları və əsas istiqamətləri.

10. Məktəbdə psixoloji xidmətin təşkili yolları.

c) Müəllimlərin metodik hazırlığının artırılması üzrə

1. Sinif müəllimlərinin metodik hazırlığının səviyyəsinin yüksəldilməsinin təlim prosesinin səmərəliliyinə təsiri.

2. İbtidai siniflərdə şifahi təlim metodlarından istifadənin əhəmiyyəti.

3. İbtidai siniflərdə təlim metodlarından istifadə və şagirdlərin idraki fəallığının artırılması.

4. İbtidai siniflərdə interaktiv təlim metodlarından istifadənin imkanları.

5. Şagirdlərin müstəqil işlərinin təşkili mühüm pedaqoji problem kimi.

6. Şagirdlərin müstəqil işlərinin təşkilində fərdi xüsusiyyətlərin nəzərə alınması.

7. İstə'dadlı şagirdlərin aşkara çıxarılması və onlarla işin təşkili yolları.

8. Dərsdə testlərdən istifadə imkanları.

9. Kiçikyaşlı məktəblilərlə aparılan sinifdən xaric işlərin forma və yolları.

IV. İş təcrübəsinin öyrənilməsi və yayılması üzrə

1. Qabaqcıl iş təcrübəsi anlayışı.

2. Yenilikçilik və ondan istifadə.

3. Müəllimin bir fənn üzrə təcrübəsinin öyrənilməsi.

4. Müəllimin təlim-tərbiyə üzrə iş sisteminin öyrənilməsi.

5. Məktəbin sinif müəllimlərinin iş təcrübəsinin öyrənilib ümumiləşdirilməsi.

6. Müəllimin iş təcrübəsinin məktəb daxilində yayılması.

7. Müəllim və ya məktəbin iş təcrübəsinin rayon miqyasında yayılması.

8. Müəllim və ya məktəbin iş təcrübəsinin respublika miqyasında yayılmasının imkanları və formaları

Şübhəsiz, dörd mühüm istiqamət üzrə göstərdiyimiz mövzular sinif müəllimlərinin ideya- siyasi, pedaqoji -psixoloji və metodik baxımdan inkişafı, təlim- tərbiyə prosesində onların fəal rolunun artırılması baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Göstərilən istiqamətlər üzrə bölmələrə qabaqcıl, təcrübəli müəllimlərin arzuları ilə digər münasib mövzular da əlavə edilə bilər.

İbtidai siniflər üzrə məktəbdaxili metodbirləşmə iclaslarının tədris ili ərzində ən azı 8 dəfə keçirilməsinin məqsədmüvafiqliyini nəzərə alaraq hər bir iclasa yuxarıdakı isti-

qamətlərin hərəsindən bir mə'ruzənin dinlənilməsi mümkündür.

Yeri gəlmişkən iş təcrübəsində müşahidə olunan nöqsanlı bir cəhət üzərində dayanmaq istərdik. Bu metodbirləşmə rəhbərinin və müəllimlərin həddən artıq açıq dərslər (şou məşğələlərə) aludə olmaları və iclasları, əsasən, onların müzakirəsinə həsr etmələri ilə əlaqədardır. Açıq dərslərin öz mahiyyəti e'tibarilə müəllimin hər hansı problem üzrə yaradıcılıq nailiyyətlərinin nümayişinə həsr edilməsi məqsədmüvafiqdir.

Təhsilin e'tibarlı bünövrəsini qeyd edən sinif müəllimlərinin hazırlığının artırılması həmişə diqqət mərkəzində olub. Bu problem Azərbaycan Respublikasının Təhsil Sahəsində İslahat Proqramının həyata keçirildiyi indiki dövrdə daha aktual olmaqla maksimum fəallıq tələb edir.

Forma № 3

Metodbirləşmə üzvləri yetirmələrinin təlim müvəffəqiyyəti haqqında mə'lumat

Müəllimin soyadı, adı	Keçən tədris ilində çalışdığı sinif	Şagirdlərin sayı	Qiymətlər 5; 4; 3; 2	Müvəffəqiyyət faizi

ƏZİZ OXUCULARI!

1970-ci ildə "Azərbaycan məktəbi" jurnalının əlavəsi kimi metodik məcmuə adı ilə fəaliyyətə başlayan "İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə" məcmuəsi 1997-ci il fevralın 7-dən Azərbaycan Respublikası Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi tərəfindən Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin tabeliyində müstəqil nəşriyyat kimi qeydə alınmışdır (Şəhadətnamə № 544). O vaxtdan keçən dövr ərzində yenə də metodik məcmuə adı ilə nəşr olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin əmri ilə 2002-ci ildən e'tibarən bu mətbu orqan jurnal statusu ilə nəşr edilir.

Baş redaktordan

ACIQ CƏMIYYƏT İNSTİTUTUNUN «ADDIM-ADDIM» TƏHSİL PROQRAMI VƏ ONUN MAHİYYƏTİ

Rəfiqə Mustafayeva,

pedaqoji elmlər doktor, professor,

«Addım-addım» proqramının Mərkəzi Müəllimlər İnstitutundakı
məşğələ mərkəzinin məsləhətçisi

Doğulduğu gündən 10 yaşadək uşaqların tərbiyəsi və təlimi üçün nəzərdə tutulmuş, müasir pedaqoji texnologiyalardan istifadə etməklə hazırlanmış «Addım –addım» proqramı görkəmli alimlər L.S.Vıqotski, J.J.Piaje, E.Erikson, D.Dyun, Q.Qardner, U.Bron Fenbrenner və başqalarının pedaqoji nəzəriyyələrinə əsaslanır.

ABŞ - Uşaq İnkişaf Mərkəzinin əməkdaşı Pamela Koqlinin hazırladığı həmin təhsil proqramının tətbiqi yeni nəslin-demokratik dövlət vətəndaşının formalaşmasına təkan verməkdir. «Addım –addım» proqramı hər bir ölkədə 5 illik müddət üçün nəzərdə tutulmuşdur. O, dövlətin fəaliyyətdə olan proqramını dəyişmir, onun bir hissəsi kimi çıxış edərək, müəllimlərə uşaqlar və onların ailələri ilə işdə təlim prosesinin demokratikləşdirilməsinə istiqamətlənən yeni texnologiya və metodikalardan istifadə etməyə imkan yaradır.

«Addım–addım» beynəlxalq təhsil proqramı dnyanın 30-dan çox ölkəsində, o cümlədən Mərkəzi və Şərqi Avropada, keçmiş Sovetlər İttifaqının ərazisindəki müstəqil dövlətlərdə, Haiti, Cənubi Afrika və ABŞ-da tətbiq olunur və Açıq Cəmiyyət İnstitutu–Soros fondu tərəfindən maliyyələşdirilir.

Cocr Soros özünün bir neçə öçerkini məşhur filosof Karl Ponnerə göndərərək tanış olmasını və qiymətləndirilməsini xahiş etmişdir. Ponner onun ideyalarını müdafiə etdiyindən Cocr Soros 1962-ci ildə yazdığı «Vicdan yükü» adlı fəlsəfi trak-

tatını da ona təqdim etmişdir. Onların aralarındakı yaxınlıq ildən – ildə möhkəmlənmiş, Açıq Cəmiyyət ideyalarının inkişafı və dəstəklənməsinə yönəlmişdir. Açıq Cəmiyyət elə bir həqiqətə əsaslanır ki, heç kim cəmiyyət üzərində monopoliyaya malik deyil, hər adamın özünəməxsus nəzər-nöqtəsi və marağı ola bilər. Bütün insanlara sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamaq imkanı verilməlidir. Cəmiyyətdə bütün insanların hüquqlarının müdafiə edilməsi vacibdir. Açıq Cəmiyyət–qanunun aliliyini, demokratik yolla seçilmiş hökumətin varlığını, müxtəlif cəmiyyətlərin fəaliyyətini qəbul edən, ictimai azlıqlara və onların rəyinə hörmət edən bir cəmiyyət kimi səciyyələnir.

Soros fondu bütün dünyada, xüsusilə Mərkəzi və Şərqi Avropanın keçmiş socialist ölkələrində, həmçinin keçmiş Sovet İttifaqının tərkibində olmuş indiki yeni müstəqil dövlətlərdə açıq cəmiyyətlərin inkişafını təmin etmək üçün xeyriyyəçi Cocr Soros tərəfindən himayə və yardım edilən müxtəlif fondlar, proqramlar və institutlar şəbəkəsidir. Bu çoxsaylı şəbəkənin yaradılması məqsədləri barədə Cocr Soros belə deyir: « Mənim fondların ən dərin qatlardakı fəaliyyət açıq cəmiyyət qurmaq əzmi ilə yaşayan və gələcək nəsillərin tam sərbəstliyini qorumaq üçün qayğı göstərən insanların gücünü artırmaqla bağlıdır». («Uşaqlar üçün sinif otaqlarının yaradılması», «Yeni nəsil», Bakı, 1999).

Cocr Soros 1930-cu ildə Macarıstanın Budapeşt şəhərində anadan

olmuşdur. 1947-ci ildə İngiltərəyə köçmüş, orada London İqtisadiyyat Məktəbini bitirmişdir. 1956-cı ildən Amerika Birləşmiş Ştatlarında yaşayır. Orada beynəlxalq investisiya fondunun əsasını qoymuş və ona rəhbərlik etməyə başlamışdır. Bu fond ona böyük var-dövlət qazandırmışdır. Core Soros məşhur xeyriyyəçidir. London İqtisadiyyat Məktəbində magistr dərəcəsi almağa hazırlaşdığı zaman tədqiqatları ilə tanış olduğu məşhur filosof Karl Ponnerin «Açıq Cəmiyyət və onun düşmənləri» əsərini oxumuşdur. Sonradan filosofun ideyaları Core Sorosun xeyriyyəçilik fəaliyyətinin əsasına qoyulmuşdur.

1979-cu ildə Core Soros özünün ilk təşkilatı olan Açıq Cəmiyyət fondunu Nyu-Yorkda, 1984-cü ildə isə Macarıstanda ilk Şərqi Avropa fondunu təşkil etmişdir. Budapeştəki fəaliyyəti Soros fondlarını bütün dünyada 60 ofisi olan böyük bir təşkilata çevirmişdir. Bu böyük təşkilatda fəaliyyət göstərən 1000-dən artıq adam Açıq Cəmiyyətin möhkəmləndirilməsi üçün sə'y göstərir.

Açıq Cəmiyyət İnstitutu-Soros fondu dünyada böyük hörmət qazanıb. Core Sorosun fondlar şəbəkəsinə daxil olan bütün təşkilatlar kimi Açıq Cəmiyyət İnstitutu –Yardım fondu da əvvəllər bağlı cəmiyyətlərin mövcud olduğu ölkələrdə açıq cəmiyyətin yaradılmasını qarşısına məqsəd qoymuşdur. Azərbaycanda açıq demokratik cəmiyyətin yaranmasına kömək edən bu fond təşkilat və müəssisələrə maddi və texniki yardım göstərir.

Soros fondunun arzusu yetişməkdə olan nəslin formalaşmasına yardım etməkdir. Bu məqsədlə Core Soros Corcaun Universitetində fəaliyyət göstərən «Uşağın inkişafı» mərkəzinə müraciət edərək, Avropa təhsilinin nəzəriyyə və təcrübəsinin zəngin ənənələri ilə NEAD Start Amerika proqramını özündə birləşdirən məktəbəqədər tərbiyə proqramını işləyib hazırlamağı və həyata keçirməyi xahiş etmişdir.

Core Sorosun bu təşəbbüsü Avropanın 15 ölkəsinin (Albaniya, Belorus, Bolqarıstan Macarıstan, Makedoniya, Moldava, Rusiya, Rumıniya, Slovakiya, Sloveniya, Ukrayna, Xorvatiya, Çexiya Respublikası, Estoniya və Yuqoslaviya) pedaqoqlar tərəfindən razılıqla qarşılanmışdır. «Addım-addım» adlanan bu proqram gələcəkdə Avropada və ABŞ-da toplanmış ən yaxşı təcrübəni özündə əks etdirməklə təkmilləşəcəkdir.

«Addım-addım» proqramı təlimin yeni, daha demokratik üslubuna keçilməsi ilə əlaqədar qarşıya çıxan çətinlikləri aradan qaldırmağı xidmət edir. «Addım-addım» proqramı Soros fondunun Beynəlxalq Uşaq Ehtiyatları (BUE) təşkilatı ilə əməkdaşlığı nəticəsində yaranmışdır. «Addım-addım» proqramı gərgin və qətiyyətli iş tələb edir. Onun müddəaları müəllimlər, valideynlər və uşaqlar üçün yeni metodların tətbiqinə əsaslanır.

Proqramın əsas məqsədi uşaqların müasir dünyada həyata hazırlamaq, onlarda cəmiyyətin demokratikləşdirilməsi işində fəal iştirak etməyə lazım olan aşağıdakı keyfiyyət və bacarıqları inkişaf etdirməkdir:

- ▲ dəyişiklikləri qəbul etməyə və onlarda fəal iştiraka hazır olmaq;
- ▲ oxumağa can atmaq;
- ▲ müstəqil seçim etmək bacarığı;
- ▲ tənqidi və yaradıcı düşünmək bacarığı;
- ▲ problem qoyub həll etmək bacarığı;
- ▲ özünü yaşadığı yerdəki, ölkədəki, dünyadakı dostluğun, həmrəyliyin bir hissəsi hesab etmək.

Proqram onun həyata keçirildiyi ölkələrin özünəməxsus tələbatlarına və mədəni ənənələrinə uyğunlaşacaq, lakin bir çox xüsusi əlamətlərini də saxlayacaqdır. Bu əlamətlər əsasən aşağıdakılardır:

- 1) hər bir uşağın fərdiləşdirilməsi;
- 2) fəaliyyət mərkəzlərinin işinin planlaşdırılmasında və təşkili vasitələrinin seçiminin həyata keçirilməsində uşaqlara kömək göstərilməsi

3) ailənin iştirakı.

1. FƏRDİLƏŞDİRMƏ

Uşaqların hər birinin böyüməsi və inkişaf etməsi üçün tərbiyəçi hər uşağın inkişaf səviyyəsinə uyğun fəaliyyət növü planlaşdırır. Otaqda yer təşkil edir. Gündəlik planda uşaqların tərbiyəçinin rəhbərliyi altında kiçik dəstələrdə fərdi tapşırıq üzərində işləmələri, göstəriciləri, müstəqil fəaliyyət qeyd olunur. Uşaqların məşğul olacaqları işi seçmələri üçün müəyyən qədər vaxt ayrılmalıdır. Bu, seçim etməkdə, öz şəxsi maraq və imkanlarını həyata keçirməkdə onlara kömək göstərir.

Seçimin həyata keçirilməsi, başqaları ilə ünsiyyət yaratmaq və qarşıya qoyulmuş məqsədlərə müstəqil çatmaq qabiliyyətlərinin formalaşması Soros proqramını şərtləndirən əsas cəhətlərdir.

II. FƏALİYYƏT MƏRKƏZLƏRİN- DƏKİ İŞİN PLANLAŞDIRILMASI VƏ TƏŞKİLİ

(seçimi həyata keçirməkdə uşaqlara kömək)

Uşağa seçim imkanı verilməsi üçün, hər şeydən əvvəl, binanın daxilində bir neçə fəaliyyət mərkəzi yaradılır. Bu mərkəzlər uşaqların oyunu və başqa məşğuliyyətləri üçün lazım olan müxtəlif vasitələrlə təchiz edilir. Mərkəzlər əsasən, aşağıdakılar ola bilər: 1) süjetli rollu oyunlar; 2) stolüstü oyunlar və oyuncaqlar; 3) tikinti; 4) ədəbiyyat; 5) incəsənət; 6) qum və su, açıq meydança.

Süjetli – rollu oyunlar mərkəzində uşaqların həyatda gördüklərini oyun vasitəsilə tətbiq etmələri üçün müxtəlif geyim növləri, vəsaitlər olmalıdır. Həmin vəsaitlər tərbiyəçilər tərəfindən seçilməli və vaxtaşırı təzələnməlidir. Bu zaman uşaqlarda yaranan yeni maraqlar nəzərə alınmalıdır: məsələn, birinci həftə ərzində paltar yumaqla əlaqədar əşyalar qoyulmuşdursa, sonrakı həftələrdə bu vəsaitlər dəyişdirilib gəlinciyin çimdirilməsi, paltarlarının dəyişdirilməsi və ya «qonaqlıq» üçün lazım olan dəstələrlə təchiz oluna bilər.

Stolüstü oyunlar və oyuncaqlar mərkəzində uşaqların hissələrə ayrılıb, yenidən yığa biləcəkləri oyuncaqlar, xırda hissəcikli konstruksiyalar, tikinti materiallarından ibarət oyuncaqlar qoyulur. Burada ümumi vəsaitlərdən istifadə etmək, onları seçmək, uyğunlaşdırmaq, saymaq, sistemə salmaq və nitq inkişafına kömək edən oyunlar keçirmək lazımdır. Bu mərkəzdəki məşğələlər uşaqların zehni fəaliyyət vərdişlərini, gözəyari ölçmə bacarığını inkişaf etdirir. Uşaqlar mərkəzdəki vəsaitləri bölüşmək, problemləri birgə həll etmək məcburiyyətində qaldıqlarından, ictimai vərdişlər də qazanırlar.

Tikinti mərkəzlərində uşaqlar onların təxəyyüllərinin məhsulu olan və ya yaşadıkları evin, gördükləri zooparkın, bağçanın binasının konstruksiyasını «inşa» etməyə çalışırlar. Buna görə mərkəzi müxtəlif ölçülü və formalı «tikinti blokları» ilə təchiz etmək lazımdır.

Bunlardan başqa mərkəzə əlavə olaraq müxtəlif əşyalar – minik və yük maşınları, insan və heyvan fiqurları, binaların üstünə sancmaq üçün bayraqlar, emblemlər və s. qoymaq olar. Həmin şeylər konstruksiyanı zənginləşdirmək üçün uşağın təxəyyülünü fəallaşdırır. Tikinti ilə məşğul olarkən uşaqların əqli və riyazi bacarıqları inkişaf edir, onlarda ictimai vərdişlər yaranır, problemləri həll etmək və diqqəti cəmləşdirmək, habelə yaradıcılıq qabiliyyəti artır.

Ədəbiyyat mərkəzində müxtəlif kitablar, səs dinləmək üçün avadanlıq və yazı ləvazimatı olmalıdır. Burada uşaqların kitablara baxa bilmələri, şəkillərini bir-birinə göstərmələri, böyükklərin onlara oxuduqlarına qulaq asmaları üçün rahat, sakit şərait yaradılmalıdır. Bu mərkəzdə uşaqlar bütün günü məşğul olur, özlərinin düşündükləri kimi kitablar düzəldir, eşitdiklərinə aid bir-birinə müxtəlif hadisələr danışır, teatr tamaşaları üçün tərtibat hazırlayırlar.

İncəsənət mərkəzindəki vəsaitlər uşaqları yaradıcılığa həvəsləndirmə-

lidir. Mərkəzdə uşaqların boyalar, qayçı, kağız, rəngli karandaşlar, tabaşır, parça kəsikləri, yapışqan, plastilin, sün'i güllərlə təchiz olunması məqsədəuyğundur. Bura həmçinin bir çox təbii vasitələr- budaqlar, yarpaqlar, qum və s. də əlavə etmək olar. Bu mərkəzdəki məşğələlər uşaqlarda yaradıcılıq qabiliyyəti oyadır, mənlilik duyğuları formalaşdırır, onlara ünsiyyət təcrübəsi aşılayır.

Qum və su mərkəzləri yerləşdiyi məkandan asılı olmayaraq, istər xüsusi stollarda, istərsə də hovuz və qum olan açıq meydançada olsun, uşağın çox şey öyrəndiyini deyir. Buraya bellər, qəliblər, susəpənlər, gəlinciklər, süzgəclər, vedrələr və s. qoyulur. Su və qumla oynayarkən uşaqların yaradıcılıq qabiliyyəti inkişaf edir, riyazi və təbii-elmi təəssüratları genişlənilir. Uşaqlar su ilə məşğələ zamanı yayda onun sərinlik gətirməsi, qışda isə qar və buzun xüsusiyyətləri haqqında mə'lumat alırlar.

Açıq meydançada olmaq gündəlik rejimin ən vacib hissələrindən biridir. Bu zaman uşaqlar ətraf aləmlə tanış olur, riyazi biliklər əldə edir, habelə zərif və çevik hərəkətlər etməyi öyrənirlər. Burada süjetli- rollu oyunlar, müxtəlif məşğələlər vasitəsilə uşaqların yaradıcılıq fəaliyyəti inkişaf edir. Açıq meydançada yeməyin hazırlanması və qəbulu, bitkilərə qulluq edilməsi, rəsm və rəssamlıq, qardan, torpaqdan və gildən tikinti işləri daxil edilməklə başqa fəaliyyət növlərini də təşkil etmək olar.

Açıq meydançadakı fəaliyyət binanın daxilində öyrənilənlərin davamıdır. Bu işi diqqətlə planlaşdırmaq lazımdır. Haqqında yığcam şəkildə bəhs etdiyimiz bu mərkəzlər Soros Proqramının əsasını təşkil edir.

III. AİLƏNİN İŞTIRAKI

Soros proqramının əsas xüsusiyyətlərindən biri də onda ailənin iştirakıdır. Mə'lumdur ki, valideyn uşaqların ilk müəllimidir. O, uşaqlarını qarşıya qoyulmuş məqsədlərə çatmağı bacaran əsil vətəndaşlar kimi görmək istəyir. Odur ki, təlim

valideynlər üçün açıq olmalı, onları bu prosesdə lazımı düzəlişlər aparmağa imkan verməlidir. Buna görə də valideynlərin təlim prosesində iştirak etmək arzuları yerinə yetirilməlidir.

Soros proqramı ailələrin təlim prosesində iştirakına müxtəlif variantlarda imkan yaradır. Bu variantlardan istifadə etmək ailənin yaşadığı yerdən, fərdi və ictimai şəraitdən asılıdır. Soros proqramı ilə işləyən uşaq müəssisələrində ailə otaqları təşkil olunmalıdır. Orada uşağın ailə üzvləri tərbiyəçilərlə görüşə, müxtəlif əyani vəsaitlər, lazımı əşyalarını mübadiləsini keçirə, uşağın inkişaf, sağlamlıq problemləri, nizam-intizamı barədə, habelə onları maraqlandıran digər mə'lumatlar da ala bilərlər. Bu otaqlardan həm də valideyn iclasları, seminarlar üçün istifadə oluna bilər. Bunlardan başqa, ailə üzvləri uşaqlarla oynamaq və məşğul olmaq üçün dəvət olunmalıdırlar. Əgər ailə üzvlərindən hər hansı biri bu işi könüllü görmək, müəyyən bacarıq və istə'dadını nümayiş etdirmək istəsə, bunu təqdir etmək lazımdır. Ailə üzvlərindən birinin maaş almaq şərti ilə qrupda tərbiyəçinin köməkçisi kimi işləməsi məqsədəuyğundur.

Qrupun fəaliyyətinə, avadanlığın tərtibi və tə'mirinə, gəzintilərin, yürüşlərin və valideynlərdə maraq doğuran tədbirlərin təşkilində könüllü iştirakın bütün formaları dəyərləndirilməlidir.

Soros proqramının mühüm məsələlərindən biri tərbiyəçilər kollektivi ilə ailələr arasında mə'lumat mübadiləsidir. Bu zaman qeydlər, gündəliklər, uşaqların iştirakı ilə və ya onlar olmadan söhbətlər, valideynlərin kömək qrupları və s. ünsiyyət formalarından istifadə etmək olar. Bunlardan başqa, tərbiyəçilər ailələrə getməli, uşaqların uğurları ilə valideynləri tanış etməli, ev şəraiti ilə tanış olmalıdırlar. Valideyn iclasları keçirilməli, burada ailələrin köməyi müzakirə olunmalıdır.

Soros proqramının başqa bir ünsürü məktəbəqədər müəssisədə «Ailə

məsləhət komitəsi»nin yaradılmasıdır. Bu komitənin əsas vəzifəsi pedaqoji heyətlə birlikdə proqramın həyata keçirilməsini müzakirə etməkdir.

«Ailə məsləhət komitəsi» proqramında iştirak edən uşaqların valideynlərindən ibarət olmalıdır. Bu komitəyə cəmiyyətin digər üzvlərini də cəlb etmək olar.

Soros proqramına Ailə Tələbatlarının Qiymətləndirilməsi (ATQ) bölməsi də daxildir. Bu bölmə layihənin xidmət göstərdiyi hər ailə həyatının müfəssəl vəziyyətinin üzə çıxmasını təmin edir, valideynlər, həm də məktəbəqədər müəssisənin işinə qiymət verirlər.

Beləliklə, Məktəbəqədər Soros Texnologiyasının ümumi istiqaməti və fəlsəfəsi tərkibinə ailənin, pedaqoji kollektivin və ictimaiyyətin digər üzvlərinin daxil olduğu öz dayaq cəmiyyətinin yaratmaqdan ibarətdir. Həmin adamlar planlaşdırmanı həyata keçirir, məlumat mübadiləsi və problemləri müzakirə edir, uşaqlar və onların ailələrinin inkişaf proqramını hazırlayan iş sistemi yaradırlar.

«Addım-addım» proqramının 3 yaşdan 5 yaşadək dövrü əhatə edən hissəsi fəaliyyət proqramı kimi bə-

yənilmişdir. Belə ki, əgər bu işin başlanğıcında –1994-cü ilin sentyabrında proqram 250 qrupu əhatə edirdisə, 1996-cı ildə belə qrupların sayı 1500-ə çatmışdır. Proqram onun tətbiq edildiyi 19 ölkənin Təhsil Nazirlikləri tərəfindən alternativ model kimi qəbul edilmişdir.

Azərbaycanda «Addım - addım» texnologiyası Respublika Təhsil Nazirliyinin razılığı ilə 1998-ci ildən həyata keçirilir. Layihənin 3 yaşdan 5 yaşadək dövrü əhatə edən hissəsi 2000-ci il noyabrın 25-də Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyinin Kollegiyasında da bəyənilmiş və tətbiqinə icazə verilmişdir. İlk dəfə respublikanın 5 şəhərində tətbiq olunmağa başlamış layihə hazırda Bakı, Naxçıvan, Sumqayıt, Gəncə, Ağdaş, Mingəçevir, Lənkəran, Masallı, Astara, Cəlilabad, Qusar, Şəki, Şamaxı, Quba, Qax, Balakən bölgələrində 31 məktəbəqədər tərbiyə müəssisəsində seçmə yolu ilə fəaliyyət göstərir.

Bu işin müvəffəqiyyəti gələcəkdə açıq cəmiyyətlərin nümayəndələri olacaq nəsil üçün yeni təhsil modeli hazırlanmasına təkan verəcəkdir.

XXI ƏSRDƏ İBTİDAİ MƏKTƏB NECƏ OLMALIDIR?

XXI əsr dünya təhsil sistemində ciddi dəyişikliklər, yeniliklər əsri olacaqdır. Bu gün artıq ibtidai təhsilin strukturunda, məzmununda əsaslı dəyişikliklərin aparılması haqqında maraqlı fikirlər irəli sürülür. Aşağıda N.K.İvankina və A.M.Kostinin (Saratov şəhəri) «Начальная школа» jurnalının 2002-ci il, 1-ci nömrəsində dərc olunmuş nəzər nöqtəsini oxuculara çatdırırıq.

Bundan məqsəd oxucularda müəyyən fikir oymaq, onları gələcək yeniliklərdə fəal iştiraka cəlb etməkdir.

Bu gün məktəb təliminin və tərbiyənin formalarının seçilməsi, təlimin məzmununun müəyyənləşdirilməsi sahəsində müəllim yeni növ pedaqoji fəaliyyətinin yaranmasına xidmət göstərən azadlıq əldə edib. İbtidai sinif müəllimi proqramın

növünü, dərsliklər və tədris – metodik materiallar kompleksini, şagirdlər üçün proqram oxusunun dairəsini və digər məsələləri müəyyən etməlidir.

Tədris-metodik ədəbiyyat «dərinizin» dəqiq elmi təhlilinin olma-

dığı şəraitdə praktik müəllimlərin düzgün nəticəyə gəlmələri son dərəcə çətindir.

Müasir ibtidai məktəbdə mövcud olan problemlərin sayı çoxdur. Ümumi xarakterli problemlər var. Onları sadalayaq: ibtidai məktəbin strukturunun problemləri; fənlərarası əlaqə, təhsil standartı, məktəbəqədər və ibtidai məktəb mərhələləri arasında varislik.

Ayrı-ayrı fənlərin tədrisinə aid nisbətən xüsusi problemlər də mövcuddur: məsələn, müasir kiçikyaşlı məktəblilərin yazılı ünsiyyətdə ehtiyaclarının təhlili, şagirdlərin şifahi və yazılı nitq mədəniyyətinin təkmilləşdirilməsi və s.

İbtidai məktəbin yenidən qurulması yollarında axtarışlarda dövlət xadimləri, alimlər, metodistlər və müəllimlərin uşaq şəxsiyyətinin özlüyündə qiymətliliyini yaddan çıxarmamaları mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Müasir uşağı nə maraqlandırır? O necədir? Son illərin tədqiqatları müasir uşağın idealları və mə'nəvi dəyərlərinin ümumi mənzərəsini kifayət qədər əks etdirir. Onun dəyərləri sistemində aparıcı yeri hələ ailə təşkil edir. Ailədə əlverişsiz sosial-psixoloji şərait olduqda uşaqların valideynlərlə, xüsusilə atalarla ünsiyyəti ümumi çatışmazlıqdır. Ailələrdə uşaqların yaşlarına uyğun kifayət qədər ünsiyyət növləri çatışmır. Ailələrdə valideynlərin uşaqlarla avtoritar ünsiyyət üslubu üstünlük təşkil edir, tez-tez valideynlərin uşaqlara yüksək tələbləri özünü göstərir.

Uşaqlıq İnstitutunun tədqiqatına görə Rusiyada hər il 18 yaşınadək uşaqların yarım milyondan artığı valideynlərindən birini itirir. Rusiyada ailənin iqtisadi vəziyyəti bu gün cəmiyyətin ən ciddi problemlərindən biridir. Müasir şəraitdə ailə uşaqlara münasibətdə öz vəzifələrini yerinə yetirməyə cəhd göstərir. Nəyin bahasına? Uşaqlığın kədrli statistikasını

davam etdirərək qeyd edir ki, Rusiyada uşaqların yalnız 14 faizi praktiki olaraq sağlamdır. 90-cı illərdə «deselerasiya» adlı yeni anlayış meydana çıxdı. Deselerasiya boyatma və inkişafın yavaşması mə'nasını verir.

90-cı illərdə bizim fikrimizcə kiçikyaşlı məktəblilərin (hətta yuxarı məktəbəqədər yaşlı uşaqların) təbii qabiliyyətlərinin inkişaf səviyyəsi, təfəkkür növü, davamiyyət səviyyəsi üzrə neqativ meyil -seleksiya meydana çıxıb. Belə hadisə uşağın şəxsiyyətində hörmətin əlaməti olmayıb yalnız rəsmi və təntənəli şəkildə nümayişdir. Bu hadisənin fonunda xüsusi siniflər təşkil olunub (və təşkil olunmaqda davam edir). Şübhəsizdir ki, bu siniflərdə ilk növbədə bu və ya digər səbəb üzündən əlverişsiz müəllimlərin şagirdləri düşür. Pedaqoqlar isə çox gözəl dərk edirlər ki, həmin uşaqlar öz inkişafında yaşadılarının səviyyəsindən daha çox geridə qalacaqlar. Uşaqların seçilmələrinin humanizm olmadığını biz nə qədər tez dərk etsək, məktəbə, uşaqlara, cəmiyyətə o qədər yaxşı olar.

Gələcəyin məktəbi necə təsəvvür edilir? Alimlərin, pedaqoqların (müəllimlərin), şagirdlərin fikirlərinə müraciət edək.

Biz alimlərdən M.R.Lvov, N.N.Svetlovskaya, L.M. Fridmanın nöqtəyi-nəzərlərini ayıracaq, aydınlaşdıracağıq. Onlar belə bir nəticəyə gəlib çıxırlar. Bir çox problemlər həll olunmadan ibtidai məktəbdə yeni sosial mədəni şəraitə, məqsədə, vəzifələrə uyğun səmərəli yenidənqurma mümkün deyil. Bu problemlər hansılardır?

1. İbtidai sinif müəllimlərinin psixoloji-pedaqoji hazırlığı. İbtidai sinif müəllimi müasir uşağı, onun psixoloji xüsusiyyətlərini, ehtiyacını marağını bilməli, uşaqların öyrənilməsi və inkişaf etdirilməsinin müasir metodlarını bilməlidir. Müəllimin özü şəxsiyyət olmalıdır. O, mədəniyyətin zirvəsinə yiyələn-

məli, sosial həyatda fəal olmalıdır. K.D.Uşinski yazmışdır: «Tərbiyədə hər şey təbiyyətinin şəxsiyyətinə əsaslanmalıdır... Şəxsiyyətin müəyyənləşdirilməsi və inkişafına yalnız şəxsiyyət tə'sir edə bilər, xarakteri yalnız xarakterlə yaratmaq mümkündür».

2. İbtidai təlimin məzmunu necə olmalıdır? O nəyə istiqamətləndirilməlidir: biliklərin toplanmasına, uşağın ilkin bacarıq və vərdislərə yiyələnməsinə, əqlin və hisslərin inkişafına, daha nələrə isə.

3. Uşaqların təhsili hansı yaşdan başlanmalıdır?

4. Sınıflar necə kompleksləşdirilməlidir?

5. Ailə və məktəb təhsili necə uyğunlaşdırılmalıdır?

6. İbtidai təhsil prosesində uşaqların tərbiyəsi sistemi necə olmalıdır?

Bu siyahıya həlli vacib olan bir problemi də əlavə etmək lazımdır: təhsilin məktəbəqədər və ibtidai məktəb pillələri arasında varisliyin gözlənməsi.

Gələcəyin ibtidai məktəbi layihələrinin çoxluğu arasında, qeyd edək ki, kiçikyaşlı məktəblinin təlimin subyektli olmaqla bir şəxsiyyət kimi formalaşması mühüm yer tutur.

Belə layihələr bir neçədir:

1. V.A.Levin «Uşaqılıq məktəbi». Müəllifin yalnız bir neçə fikrini nəzərdən keçirək: «...Uşağın inkişafı yalnız yaşlılarla ehtisabla mümkündür ki, o, yaşlının uşağa lazım olmasından çox özü yaşlıya lazım olsun. Bu ünsiyyətdə yaşlının özü də başqa müstəvidə olsa da inkişaf edir: belə ki, uşaq mədəni etalonlar və qaydaların mənimsənilməsində irəliləyir; yaşlı köhnə stereotiplərdən və özündən razılıqdan təmizlənir, özündə sadələşməni, qavramanın təmizliyini, tamlığını, onun sərbəstliyini yaratmaq və zənginləşdirməklə hərəkətə gəlir. Onlar bir yerdə isə mədəniyyət inkişafı vəhdətini yaradırlar».

2. D.P.Mansfeld. «Şəxsiyyətin özünü reallaşdırma məktəbi». Müəllifin

özünü mənsub hesab etdiyi pedaqoji istiqamət azad tərbiyədir. «Tədris materialı ehtisabla qurulmalıdır ki, şagirdlər öz potensial qabiliyyətlərinə, yaradıcı imkanlarına istinadən öz maraq dairəsini şüurlu müəyyənləşdirməyi, onları inkişaf etdirməyi və həyata keçirməyi bacarsınlar...»

3. A.M.Kuşnirin ibtidai təhsil texnologiyası.

4. L.V.Zankovun inkişafetdirici təlim sistemi.

5. D.B.Elkonin-V.V.Davidovun inkişafetdirici təlim sistemi.

L.V.Zankov, D.B.Elkonin-V.V.Davidovun inkişafetdirici təlim sistemlərində kiçik məktəbyaşlıların elmi-nəzəri inkişafına cəhd göstərir. V.V.Davidovun fikrincə, bütün təlim sistemi uşaqlarda mühakiməedici empirik təfəkkürün formalaşmasına, onlarda müasir elmi-nəzəri təfəkkürün inkişafına yönəldilməsi zəruridir. Bu fikir mübahisəlidir. Müəlliflər bunun uşaqların inkişafı üçün qorxulu olduğunu hesab edən alimlərlə razılaşırlar. Akademik B.V.Rauşenbaxın fikrincə, dünyanı həm fikirlə, həm də qəlblə dərk etmək lazımdır.

İbtidai sinif müəllimlərinin – Saratov Dövlət Universiteti tələbələrini sabahkı günün ibtidai məktəbi haqqında dedikləri də maraq doğurur. «Gələcəyin ibtidai məktəbi, hər şeydən əvvəl uşağın estetik, mə'nəvi və fiziki inkişafıdır. Məktəb həyatının bütün atmosferinə yaradıcılıq və mə'nəviyyət, fəaliyyət növünün seçilməsində, öyrənmək üçün fənlərin seçilməsində müstəqillik şəraitində. Müəllim tədris-metodik və əyani vəsait «aldı etməlidir». Gələcəyin məktəbində ideal təchiz edilmiş sınıflar olmalıdır ki, uşaq məktəbə ehtiramla, allahın mə'bədinə gələn kimi gəlsin...»

«...Lazım gələndə bir dəqiqədə qış bağı, hovuz, atsürmə, kompüter sinfi ilə təmasda olmağa imkan yaradılmalıdır. Yoldaşlarla əməkdaşlıq,

qarşılıqlı anlaşma atmosferi olmalıdır».

«Uşaq yalnız seçdiyi məktəbə deyil, həm də xoşladığı müəllimin sinfinə getmək hüququna malikdir.

Hər bir məktəbəqədər yaşlı uşaq bilir ki, o məktəbə oxumağı, yazmağı, hesablamağı öyrənmək üçün gedir. Hər bir müasir ibtidai məktəb özünün gələcək şagirdindən oxumağı, yazmağı hesablamağı öyrənməyi tələb edir... Gələcəyin məktəbində məktəbə qəbul zamanı imtahanı indi olduğu kimi gələcək şagirdlər deyil, əksinə müəllimlər verəcəklər».

Müəllimlər belə düşünürlər. Bəs XXI əsrin məktəbi və müəllimləri haqqında şagirdlər nə düşünürlər? Tipik fikirləri nəzərdən keçirək:

«Əgər mən sehrbaz olsa idim, elə məktəb tikərdim ki, orada hamı dostluq etsin, bir-birinə sataşmasın, dərstdə əsəbiləşdirmənin ritorikasını qurmasınlar. Mənim tikdiyim məktəbdə qışda isti olsun, çoxlu çiçək

olsun, yazı taxtası sehrli olsun: müəllim nəyi düşünürsə, yazı taxtası özü yazsın...»

«Əgər mən müəllim olsaydım uşaqları çox sevərdim. Dərsi qısa və maraqlı edərdim. Əgər uşaqlar qışqırsa idilər, mən hər halda onları danlamazdım, dərstdən sonra onlarla parka gedərdim. Mən onlara oxumaqda kömək edərdim. Hər şeyi aydınlaşdırardım. Mən onların üstünə qışqırıb təhqir etməzdim. Biza birlikdə şən olardı».

Göründüyü kimi, həm şagirdlər, həm də müəllimlər çalışırlar ki, təlimin təşkilatı məsələlərini, həmçinin (heç də az əhəmiyyətli olmayan) ünsiyyət məsələsini yaradıcılıq və fərdilik imkanlarını aşkara çıxarmağa cəhd edirlər.

Müasir cəmiyyət daim ibtidai məktəbin təkmilləşdirilməsini tələb edir. Elə həmişə belə olacaq.

Əziz oxucular!

Jurnalımıza çox rəngarəng materiallar daxil olur. Təəssüf ki, biz onların bir qismini çap edə bilmirik.

Jurnalın vəzifəsi müəllimləri pedaqogika, psixologiya, metodika sahəsindəki yeni ideyalarla tanış etməkdir. Bəzi praktik xarakterli materiallar jurnalın mahiyyətini dəyişir. Nəticədə biz müəllim və tərbiyəçilərin nəzəri hazırlığının artırılmasına, qabaqcıl təcrübənin əhatə olunmasına lazımcı xidmət edə bilmirik. Ona görə də ildə iki dəfə jurnalın əlavəsini çap etmək fikrindəyik.

Jurnala əlavədə məktəbəqədər tərbiyə və təlim proqramına metodik işləmələr, ayrı-ayrı fənlər üzrə proqram materiallarının saatlar üzrə bölgüsü, izahlı planlaşdırma, oxucuların suallarına cavab, müxtəlif məlumatlar və faktların verilməsi nəzərdə tutulur.

Redaksiya hey'əti

ŞAİR - PEDAQOQ

Emiliya Kərimova,
pedaqoji elmlər namizədi

Əsərləri uşaqlar tərəfindən sevilə-sevilə oxunan şair, ədib, müəllim –pedaqoq və ədəbiyyatşünas kimi mə'nalı həyat yolu keçmiş A.Şaiq 1881-ci il fevralın 24-də Tiflis şəhərində dünyaya göz açmışdı. Atası Axund Molla Mustafa Süleyman oğlu Tiflis qazısının müavini vəzifəsində çalışırdı. O, vəzifəsinə sadıq, haqqı və doğruluğu sevən, zamanının maarifçi şəxslərindən idi. Zəngin kitabxanasından Azərbaycan dramaturgiyasının banisi M.F.Axundzadə də istifadə edərdi.

Balaca Abdulla 1888 - ci ildə atasının müəllim işlədiyi altısinifli məktəbə daxil olur. Orada dərslər rus dilində keçilirdi. Ailə Xorasana köçdükdən sonra təhsilini Yusif Ziyanın məktəbində davam etdirir.

Xorasanda yaşadığı müddətdə ərəb, fars ədəbiyyatını, tarix, məntiq və psixologiyayı öyrənir. O, həmin illərdə ədəbi yaradıcılığa başlamışdır. Gənc şair Valeh təxəllüsü ilə bir sıra qəzəllər yazmış və Krilovun "Sazandalar", "Qurd və pişik", "İki öküz", "Meymun və gözlük", "Qarğa və pendir" təmsillərini fars dilinə tərcümə etmişdir.

1900-cü ildə vətənə qayıdan A.Şaiq orta məktəbdə Azərbaycan dili müəllimi hüququ almaq üçün Bakıya Ailəvi dostları olan N.Nərimanovun görüşünə gedir və verəcəyi imtahanla əlaqədar ondan məsləhət alır. 1901-ci ildə iştirak etdiyi komissiya qarşısında müvəffəqiyyətlə imtahan verib, Azərbaycan dili ixtisası üzrə dərslər demək üçün müəllimlik diplomu alır.

XX əsrin ilk illərində siyasi, mədəni və iqtisadi cəhətdən sür'ətlə inkişaf edən Bakı mühiti A.Şaiqin qarşısında geniş yaradıcılıq üfüqləri açdı. O, N.Nərimanov, Ü.Hacıbəyov, H.Zərdabi, F.Köçərli, Ə.Haqverdiyev S.S.Axundov və b. ilə birlikdə Azərbaycanda maarif və mədəniyyətin inkişaf etdirilməsi sahəsində çalışmağa başladı. A.Şaiq əsrin əvvəlində "İşıq çeşməyi" "Gülzar", İkinci il", "Dördüncü il", "Gülşəri-ədəbiyyat", "Milli qiraət", "Qiraət kitabı" və s. kimi on bir dərsləyin müəllifi olmuşdur. Kiçikyaşlı məktəblilər və yuxarı sinif şagirdləri üçün yazdığı bu dərsləklər onu uşaqlar üçün lirik, epik və dram janrında kiçikhəcmli əsərlər yazmağa vadar edir.

"Keçi", "Uşaq və dovşan", "Təmizlik", "Məktub yetişmədi", "Köç", "Dursun", "Vəzifə", "Tülkü həccə gedir", "Tıq-tıq xanım", "Qoçpolad", "Yaxşı arsa", "Ovçu Məstan" və s. uşaq əsərlərində tərbiyə məsələləri, janr rəngarəngliyi ustahqla nəzərə alınmışdır.

Uşaq ədəbiyyatı sahəsində çalışan A.Şaiq uşaqların müsbət keyfiyyətlərini əsərində cəmləşdirən obrazlar yaratmaq üçün xeyli bədii axtarışlar aparıb, yeni formalar, yeni məzmunlar tapdı. A.Şaiq dövrünün şahidi olduğu ən maraqlı hadisələrini sənətkar süzgəcindən keçirərək, kiçikhəcmli əsərlər yazmışdır.

Tərbiyənin insan taleyində həlledici amil olması, onun gələcəyini müəyyənləşdirməsi fikri A.Şaiqin bütün əsərlərində mühüm yer tutur. Şairin şe'rlərində məktəbə yüksək qiymət verilir, kiçikyaşlı uşaqlarda məktəbə həvəs oyadılır. "Məktəbdə" şe'rinə kiçikyaşlı uşaq atasından xahiş edir ki, onu məktəbə qoysun, çünki dünyada nələr olduğunu bilmək istəyir.

*Dünən gedib məktəbi mən görmüşəm,
Ay, nə qədər yoldaşlarım var, ata!
Bəyənmişəm məktəbi, çox sevmişəm,
Gəl mənə də məktəbə qoy, ay ata!*

Uşaqlara incə zövq, gözəl fikir və duyğular tərbiyə etmək, A.Şaiqi əlinə qələm alıb yazmağa başladığı gündən düşündürürdü. Şair əsərlərində uşaq təbiətinin zərur tələbindən doğan əyanilik prinsipinə, canlılıq, obrazlılıq, konkretlik, inandırıcılıq xüsusiyyətlərinə əməl edirdi. Yazıçı öz kiçik oxucularında təbiətə, heyvanlar aləminə maraqla, qayğıkeşlik hissi aşılamağa çalışır, «Bahar» «Payız», «Payızın son ayı» «Payız gecəsi» şe'rləri ilə uşaqlara ana vətənin təbiətini sevdirmək istəyir. «Bahar» şe'rinə torpağın oyanması ilə təbiətdə əmələ gələn canlılıq, qızıl telli günəşin qüdrətində sayəsində dağların, çöllərin zümrüd yaşıllığa, tərəvətli çəmən- çiçəyə bürünməsi bağlarda ağacların tumurcuqlayıb yarpaqlaması və s. təərrüm olunur:

*Bağçalarda acır gül,
Fərəhlənir hər könül.
Uçur duman, qəm, kədər,
Şən- şən ötür hər bülbül.*

*Yaşillanır dağ, yamac,
Bəzək vurur hər ağac.
Dərə, təpə, çöl, çəmən
Çiçəklərdən qoyur tac.*

A.Şaiq yeni nəsillərə uşaq şe'rləri ilə dil açmağı, göz açmağı, həyatı, təbiəti mühiti, insanları görməyi, tanımağı, sevməyi öyrədirdi. O, insanlara yalnız sənətin sevdirməklə qalmayıb, öz misilsiz, pak təmiz fədakar qəlbi və şəxsi nümunəsi ilə nəsillərə həyatı, həqiqəti, gözəlliyi, doğruluğu, səadəti, səmimiyyəti sevdirdir.

«Qərənfil», «Bənövşə», «Qızılgül», «Zanbaq» və s. şe'rlərində gül - çiçəyin özünəməxsus tərəvətindən, əlvanlığından danışır:

*Bənövşəyəm, bənövşə,
Düşmüşəm dilə- dişə,
Qızlar, oğlanlar mənə
Dərrib taxarlar döşə.*

*Bahar oldu açaram,
Qar, borandan qaçaram,
Başqa güllər açanda,
Mən quş olub uçaram.*

Şairin bu səpkidə yazdığı şe'rlərdə oxucu hər güllü, çiçəyi sanki gözü ilə görür, ətrini duyur. Onun «Bülbül», «Kəpənək», «Torağay», «At», «İt» kimi uşaq şe'rlərində isə quş və heyvanlara qayğı hissi aşılır. O, heyvanların özünə xas olan adət və xasiyyətlərini sadalamaqla onları kiçikyaşlı uşaqlara tanıdır, digər tərəfdən balacalarda heyvanlar aləminə marağı artırır, «Kəpənək» şe'rinə:

*Mənəm qanadlı çiçək,
Adım isə Kəpənək,
Al-əlvan xallarım var,
Qızıl kimi parıldar.*

Şairin əsərlərində əməyə münasibət, əməksevərlik tərbiyəsi məsələsi aparıcı yer tuturdu. O hesab edirdi ki, həyatda hər hansı bir ne'mətə çatmaq üçün çalışmaq, fəal olmaq, zəhməti sevmək zəruridir. «Gözəl bahar» adlı əsərində müəllif insanın müxtəlif maddi ne'mətlərə sahib olacağını söyləyir. Yer üzərində bütün nemətlərə məhz əmək adamı hökmran olmalıdır. Şair deyir:

*Oyan, oyan, ey insan!
Dəyişdi artıq zaman.
Yox oldu qış, boran, qar;*

*Parıldayır xoş bahar,
Torpaq, tarla bağırır.
Əmək bizi çağırır.*

Məhz əmək adamı istehsal alətlərinə, təbii sərvətlərə sahib olmalıdır.

*Oğlum hər şey sevir zəhmət.
Tənbəl ziyan çəkər əlbət!..
Çox qazanar çox çalışsan,
Zəhmətsiz bal yemək olmaz.*

Onun poeziyasının əsas ruhunu vətənpərvərlik, vətənə məhəbbət hissi təşkil edir. «Ana yurdum», «Vətən nəğməsi», «Bahar», «Tonqal», «Övlad qayğısı», «Sən güləndə», «Zəfər nəğməsi» və b. şe'rlər vətəni müdafiə etməyə çağırır. «Vətən nəğməsi» əsərində yazır:

*Çağırır Vətən,
İstəyir kömək.
Onu düşməndən
Qorumaq gərək.*

*Kinlə kim ayaq
Bassa ölkəmə,
Bu şanlı torpaq
Batırar qəmə.*

Şair Böyük Vətən müharibəsinin lap əvvəlindən vətənimizə qələbə arzulayırdı, ona inanırdı. O, hələ 1941-ci ildə «Zəfər bizimdir» şe'rinə yazırdı:

*Ürəkdən bağlıyq ana vətənə,
Biz aman vermərik azğın düşməmə...
Vətənin bayrağı çalacaq zəfər,
Çəkil ey qaranlıq, açıl ey səhər!*

Bə'zi şe'rlərində şair xeyir və şər qüvvələri bir - biri ilə əlaqədar və bir- biri ilə mübarizədə təsvir edir. «Gözəl bahar» əsərində xeyir və şər qüvvələri, Qış və Günəş kimi bir -birinə zidd qüvvələri qarşılaşdırır. Nəticədə xeyirxah qüvvələr qalib gəlir. Günəş xalqa sevinc, şənlik və firavanlıq gətirir:

*El şənənir, canlanır,
Can gülüm, can, can!
Sevinc içində hər yan,
Can gülüm, can, can!..*

A.Şaiqın uşaqlar üçün yazdığı poemalar və mənzum hekayələr diqqətəlayiqdir. «Tapdıq dədə» poemasında vətəni sevən, xalqın qayğısına qalan Tapdıq dədə böyük bir sevgi ilə təsvir olunub. Mübarizəyə, müharibə qızıqdıranlara qarşı nifrətini şair «Ovçu Məstan» poemasında əks etdirib.

Ədib Nizami mövzusunda «Nüşabə», «Şehirli üzük», «Zahm padşah və əkinçi», «Sultan Səncər və qarı» kimi gözəl əsərlər yaratmışdır. Bu şe'rləri ilə kiçikyaşlı oxucularda zülümkar, qəddar şahlara qarşı nifrət oyatmaq məqsədi güdmüşdür.

Şairin təmsillərində xalq nağıllarından gələn ən'ənəvi motiv - yoxsulluqla pislilik, düzlüklə ayrılıqın mübarizəsi verilir. «Tülkü və xoruz», «Hacılələk və sərçə», «Tülkü və dəvə», «Dəvə, tülkü və qurd» təmsilləri bu məramla yazılmışdır. «Dəvə və siçan», «Arı və eşşək» «Arı və kəpənək», «Tülkü və dovşan» təmsillərində uşaqlara öyüd-nəsihət verilir.

Yazıcının pyesləri üç mənbədən qidalanmışdır: xalq nağıllarının süjet və personajları, klassik yazıçıların ədəbi- bədii irsi və həyat. «Gözəl bahar», «Danışan kukla», «İntiqamçı xoruz», «Eloğlu», «Vətən», «Bir saatlıq xəlifə» pyesləri nağıl və rəvayətlərin süjet və kompozisiyasından istifadə yolu ilə yazılmışdır.

Şairin hekayə ustası kimi tanınmasında «Köç» əsərinin əhəmiyyəti böyükdür. Hekayə xoş tə'sir bağışlayır. Hekayədə Azərbaycan torpağında yaşayan köçəri tayfaların məişət tərzini, Azərbaycan torpağının e'cazkar və rəngarəng lövhələri bədii sözlə rəsm edilmişdir. Əsərdə təsvir edilən hadisə Kərim babanın dilindən danışılır. «Köç» hekayəsində yazıçı başqa bir təsvir yoluna müraciət etmişdir. Burada Vətənə vurğunluq, onun xalqına sonsuz məhəbbət hiss olunur. Yazıçı qəlbinin dərinliklərindən gələn bu duyğular bədii dilin dolğun, obrazların və təsvirlərin canlılığına kömək edir. Bütün bunlar təbiət mənzərəsi qədər cazibədar və inandırıcı olduğundan gözəldir, böyük bədii tə'sir gücünə malikdir.

Bu əsərdə şairin yaratdığı təbiət lövhələri donmuş, durğun, yekrəng deyil, canlı və əlvandır. Müəllif təbiətdəki rənglərin, yaşıllıqların tərəvətini, çiçəklərin, ətrini canlandırmaq üçün bədii sözün qüdrətindən bacarıqla istifadə etmişdir. Müəllif sakit bir halda hadisələri inkişaf etdirir, cizgiləri bir-birinin ardınca bacarıqla çəkib qəhrəmanın, Kərim babanın xarakterini açır, sadə həyat sürən insanların ən gözəl keyfiyyətlərə malik olduğunu oxucunun gözləri önündə canlandırır.

Təbii olaraq ortaya belə bir sual çıxır: nə üçün yazıçı məhz bu mövzunu qələmə almışdır? Əlbəttə, bu təsadüfi deyil. A.Şaiq bir pədaqoq kimi uşaq aləmini, uşaq psixologiyasını çox gözəl bilirdi. Müəllif yaxşı bilirdi ki, balacalar təbiət hadisələri, heyvanları və vəhşi heyvanlar aləmi ilə daha çox maraqlanırlar.

A.Şaiq Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində öz orijinal yaradıcılığı ilə silinməz iz buraxan görkəmli söz ustalarımızdandır. Əsrlər nə qədər bir- birini əvəz etsə də, şair xalqımızın qəlbində yaşayacaq, əsərləri sevilə- sevilə oxunacaqdır.

SUALLARA CAVAB

Sual. III sinifdə ana dilinə verilmiş həftəlik saatlardan necə istifadə olunmalıdır?

F. Hübətova, Quba rayonu

Cavab. III sinifdə ana dili üçün nəzərdə tutulmuş 10 saatın 5-i oxuya, 5-i Azərbaycan dilinə həsr edilməlidir. Oxu üçün nəzərdə tutulmuş 5 saatdan bir saati iki həftədən bir sinifdəxaric oxuya verilməlidir.

Sual. Təhsil islahatının müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsində müəllimlərin fəallığının təmin edilməsi üçün həftənin bir gününün "mütaliə günü" e'lan olunmasına necə baxırsınız?

Əzizə Babayeva, Biləsuvar şəhər Nizami adına 1 nömrəli məktəbin müəllimi

Cavab. Təhsil islahatını həyata keçirdiyimiz dövrdə müəllimlərin fəallaşdırılması üçün irəli sürülən hər bir təklif faydalıdır. "Mütaliə günü" nə gəldikdə pedaqoji kollektivin arzusu ilə bunu da təşkil etmək pis olmaz. Şübhəsiz müəllim hər gün mütaliə etməlidir. Onun üçün ayrılmış xüsusi gündə işə mətubatda təhsillə əlaqədar yazılanlar ətrafında fikir mübadiləsi aparmaq mümkündür.

Sual. Mətbuatda ibtidai siniflərdə məktəb islahatı haqqında ümidverici fikirlərlə yanaşı əks təbliğat xarakterli məqalələr də dərc olunur. Siz buna necə baxırsınız?

Şahla Səməndəri,

Bakıdakı 258 nömrəli məktəbin müəllimi

Cavab. İbtidai siniflərdə təhsil islahatı sahəsində çox geniş ölçülü ciddi işlərin görülməsinə başlanmışdır. Uğurlarımız da az deyil, lakin yeniliyin yayılması müxtəlif səbəblər üzündən ləng gedir.

Mətbuatda gəldikdə heç kəsi qınamaq olmaz. Ölkəmizdə fikir azadlığı hökm sürür. Yazılanları oxuyub, işi yaxşılaşdırmaq lazımdır. Təhsil Problemləri İnstitutunun əməkdaşı Q. Paşayev adlı birisi "Təhsil" qəzetində yazır: "Təhsildə islahat ancaq söz-söhbətlərdə, iclaslarda, dəyirmi masa arxasında aparılır". Bu onun şəxsi fikridir. Təəccüb doğuran odur ki, ixtisasca rus dili müəllimi olan və dəfələrlə iş yerindən qovulmuş həmin şəxs görülmüş işləri görməyə bilər, lakin heç bir əsası olmadan özünü ibtidai təlim üzrə mütəxəssis saydığı halda, islahatın irəliləməsi üçün heç bir iş görə bilməmişdir. İnteqrativ təlim adına bəzi məktəblərdə keçirdiyi "məşğələlərdə" kiçikyaşlı məktəblilərə qeyri-elmi məlumatlar verir: məsələn, yer üzündə cansız əşyaların olmadığını, daşın, dəmirin, taxtanın canlı olduğunu "Sübuta yetirir". Böyük "ixtira" deyilmi? Görünür, uşaqları C. Məmmədquluzadənin yaratdığı Şeyx Nəsrullah surətinin əməllərinə inanmağa hazırlamaq istəyir.

Sual. I sinifdə şagirdlərimdən biri ilk günlərdən sol əllə yazmağa başlayıb. İndi sağ əllə də yaza bilər, lakin sol əllə daha yaxşı yazır. Valideynləri ilə görüşmüşəm. Deyirlər ki, «Sol əllə yaxşı yazırsa, bunun nəyi pisdir?».

Dürrə Qədirova,

Zərdab rayonu Nəsimi adına Yarməmmədbağı kənd orta məktəbinin müəllimi

Cavab. Valideynlər düz deyirlər. Şagirdin sağ əllə yazmağa təhrik edilməsi onun psixikasına mənfi təsir göstərə bilər. Yaxşı olar ki, ona xüsusi şərait (dəftərin sol tərəfə deyil, sağ tərəfə meyilli qoyulması, işığın sol tərəfdən düşməsi və s.) yaradılmasına fikir verəsiniz. Bu haqda ətraflı məqaləni növbəti nömrələrdən birində oxuya biləcəksiniz.

GƏL-GƏL, A YAZ GÜNLƏRİ

Musiqisi: Rəşid Şəfəq.

Sözləri: Mirzə Ələkbər Sabir.

Gəl-gəl, a yaz günləri,
Lilin əziz günləri!

2. Dağda ərıt qarları,
Bağda ərıt qarları.

Nəqərat

Nəqərat:

Gəl-gəl, gəl-gəl,
Gəl-gəl, a yaz günləri!

3. Çaylar daşıb sel olsun,
Taxıllar tel- tel olsun!

Nəqərat

4. Ağaclar açsın çiçək,
Yarpağı ləçək- ləçək.

Nəqərat

mf

Кэл, кэл, а јаз күн-лә-ри, и-лин э-јаз күн-лә-ри.
Нам в сегда ми-ла вес-на, пусть скорей при-дет о-на.

mf

Нəqərat: Припев:

f(p)

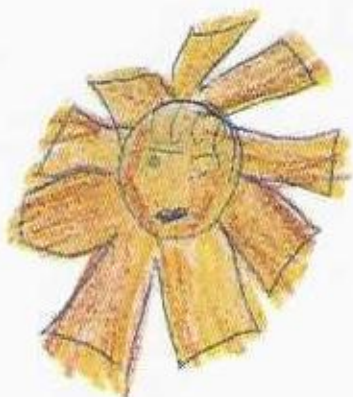
Кэл, кэл, кэл, кэл,
При-ди, вес-на.

f(p)

1 2 3 son üçün

Кэл, кэл, а јаз күн-лә-ри! күн-лә-ри!
При-ди ско-рей, ты вес-на! ты вес-на!

mf

Aytən - 4 yaş
174 nömrəli körpələr evi -
uşaq bağçası

